

NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

Skeive livsløp

En kvalitativ studie av levekår og sammensatte identiteter blant lhbtis-personer i Norge

Helga Eggebø
Elisabeth Stubberud
og Norman Anderssen

NF rapport nr.: 6/2019

NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

Skeive livsløp

En kvalitativ studie av levekår og sammensatte identiteter blant lhbtis-personer i Norge

Publisert: September 2019
Skrevet av: Helga Eggebø,
Elisabeth Stubberud og Norman
Anderssen

NF-rapport nr.: 6/2019
ISBN nr.: 978-82-7321-766-0 (trykt)
ISBN nr.: 978-82-7321-767-7 (digital)
ISSN-nr.: 0805-4460

NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

Rapport

Tittel: Skeive livsløp. En kvalitativ studie av levekår og sammensatte identiteter blant lhbtis-personer i Norge	Offentlig tilgjengelig: JA	NF-rapport nr.: 6/2019
Forfattere: Helga Eggebø, Elisabeth Stubberud og Norman Anderssen	Prosjektansvarlig (SIGN): Helga Eggebø	
Prosjekt: Forstudie til en representativ studie av levekår blant lhbtis-personer	Oppdragsgiver: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)	
Nøkkelord: Lhbtis, skeiv, levekår, interseksjonalitet, livsløp.	Keywords: Lgbtiq, queer, living conditions, intersectionality, life course.	
Antall sider: 102	Forsidebilde: -strizh- / istockphoto	

Nordlandsforskning AS
Postboks 1490
N-8049 Bodø
Norge

Besøk: Universitetsalleen 11

Tlf: +47 75 41 18 10
nf@nforsk.no
www.nordlandsforskning.no

Bankkonto 4500 55 98811
Foretaksregisteret NO/VAT nr 989 714 309 MVA

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Sammendrag	4
Problemstillinger og rapportens innhold	5
Begreper for kjønn og seksualitet	5
Sammensatte identiteter	5
Åpenhet om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.....	6
Skeive liv og livsfaser	6
English summary.....	8
Research question and content of the report	9
Concepts for gender and sexuality	9
Intersecting identities.....	9
Openness about sexual orientation, gender identity and gender expression	10
Queer lives and life phases	10
1 Innledning.....	11
1.1 Bakgrunnen for studien	12
1.2 Problemstillinger for den foreliggende rapporten.....	13
1.3 Sentrale begreper.....	13
1.4 Rapportens innhold.....	14
2 Tidligere forskning.....	15
2.1 Levekår blant lhbtis-personer	15
2.2 Interseksjonalitet	18
2.3 Livsløp og aldring	18
2.4 Intimitet og nære relasjoner	19
2.5 Diskriminering, minoritetsstress og heteronormativitet	20
3 Metode	21
3.1 Datamaterialet.....	21
3.2 Utvalg	22
3.3 Rekruttering.....	23
3.4 Gjennomføring av intervjuene	24
3.5 Analyse	25
3.6 Etikk	25
4 Begreper for kjønn og seksualitetsmangfold	27
4.1 Seksuell orientering.....	27
4.1.1 Lesbisk.....	28
4.1.2 Homofil	30
4.1.3 Et mangfold av seksuelle orienteringer	31
4.2 Kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.....	33
4.3 Oppsummering	36
5 Sammensatte identiteter.....	38
5.1 Skeive med innvandrerbakgrunn	38
5.2 Skeiv og samisk	41
5.3 Skeiv og nedsatt funksjonsevne	42
5.4 Religion.....	46
5.5 Forskjeller i sosial bakgrunn og økonomiske ressurser	50
5.6 Alder.....	52

5.7	Oppsummering	54
6	Åpenhet om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk	56
6.1	Foreldre	58
6.2	Venner	61
6.3	Å komme ut overfor partner og barn	64
6.4	Åpenhet i andre relasjoner og kontekster	67
6.5	Oppsummering	69
7	Skeive liv og livsfaser	71
7.1	Å føle seg annerledes	71
7.2	Negative møter: hatytringer, diskriminering, mobbing og vold	73
7.3	Seksuelle krenkelses	76
7.4	Å komme ut, og å komme inn	78
7.4.1	Ambivalens til skeive fellesskap	81
7.5	Forhandlinger om normative familieliv	84
7.5.1	Spenningen mellom det vanlige og det uvanlige familielivet.....	86
7.5.2	Tosomheten.....	87
7.5.3	«Mot dette knefallet for heteronormativiteten».....	89
7.6	Oppsummering	90
8	Implikasjoner for spørreskjema	92
8.1	Begreper for kjønn og seksualitetsmangfold	92
8.2	Sammensatte identiteter	93
8.3	Åpenhet om seksuell orientering og kjønnsidentitet.....	94
8.4	Skeive liv og livsfaser	94
9	Referanser	96

Forord

Dette forskningsprosjektet er utført på oppdrag av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Oppdraget hadde sin bakgrunn i at Stortinget i mars 2017 ba Regjeringen om å sette i gang en ny landsdekkende undersøkelse på lhbtis-feltet, og den foreliggende rapporten utgjør én del av denne større undersøkelsen. «Skeive livsløp»-prosjektet er et samarbeid mellom flere institusjoner, og forskningsgruppen har bestått av Norman Anderssen (UiB), Helga Eggebø (Nordlandsforskning) og Elisabeth Stubberud (KUN og NTNU). Takk til Hans Wiggo Kristiansen (Kirkens Bymisjon) og ansvarlige i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og Kulturdepartementet for nyttige kommentarer til rapporten. En særlig takk går til alle de som har stilt opp til intervju - i tidligere undersøkelser og denne nye. Uten dere ville det aldri blitt noen rapport. Vi vil også rette en stor takk til referansegruppa som ga verdifulle innspill på et dagsseminar i januar 2019. Takk også til NSD – Norsk senter for forskningsdata og Skeivt Arkiv for tilgjengeliggjøring av forskningsdata.

Bodø, Bergen og Trondheim
September 2019.

Helga Eggebø, Elisabeth Stubberud og Norman Anderssen

Sitering:

Eggebø, Helga, Elisabeth Stubberud og Norman Anderssen (2019) «Skeive livsløp. En kvalitativ studie av levekår og sammensatte identiteter blant lhbtis-personer i Norge», NF-rapport 6/2019, Bodø: Nordlandsforskning.

Om forfatterne:

Helga Eggebø (ph.d.) arbeider som seniorforsker ved Nordlandsforskning. Hun har en doktorgrad i sosiologi fra UiB og har skrevet avhandling om regulering av familieinnvandring. Eggebø forsker på velferd, migrasjon og likestilling og har hatt flere prosjekter om levekår blant skeive i Norge, herunder et prosjekt om levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn, samt det pågående prosjektet «Lhbt og levekår 2020».

Elisabeth Stubberud (ph.d.) jobber som seniorrådgiver på KUN og postdoktor på NTNU. Hun har en doktorgrad i kjønnsforskning fra NTNU. Stubberud har arbeidet med flere prosjekter på lhbtis-feltet, inkludert en studie av skeive enslige mindreårige asylsøkere, unge skeives bruk av kommunale helsetjenester, og prosjektet om levekår for skeive med innvandrerbakgrunn, samt det pågående prosjektet «Lhbt og levekår 2020».

Norman Anderssen (ph.d.) arbeider som professor i sosialpsykologi ved Institutt for samfunnspsykologi ved Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen og i en 20% stilling som forsker I ved Allmennt medisinsk forskningsenhet, NORCE – Norwegian Research Centre. Anderssen forsker på erfaringer og situasjoner for ulike utsatte grupper - som lhbt-personer, brukere av kommunale treffsteder innen psykisk helse, og personer med depresjonsdiagnose, og også med befolkningens holdninger til lhbt-personer.

Sammendrag

I løpet av de siste tiårene har vi i Norge vært vitne til en sterkt økende aksept – som manifesterer seg både i lovgivning og holdninger – for at mange av oss ikke kan eller vil leve i tråd med hetero- og cisnormene. Nasjonale undersøkelser viser at få kvinner og stadig færre menn i Norge har negative holdninger til lhbt-personer. Det har også skjedd store endringer i løpet av få generasjoner når det gjelder formelle rettigheter. I 1972 opphevet Stortinget straffeloven som forbød sex mellom menn. Fra 1993 var det mulig for lesbiske og homofile å inngå partnerskap, og i 2008 vedtok Stortinget en kjønnsnøytral ekteskapslov som gjorde det mulig å gifte seg med en person av samme kjønn. I 2014 fikk vi for første gang en egen diskrimineringslov som forbyr usaklig forskjellsbehandling på grunn seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, og fra 2018 inngikk dette diskrimineringsvernet i Lov om likestilling og forbud mot diskriminering. Fra 2016 har det vært mulig å endre juridisk kjønn uten krav om en bestemt diagnose eller medisinsk behandling.

Samtidig som situasjonen for skeive i Norge har blitt bedre, dokumenterer den norske forskningen om lesbiske, homofile, bifile, transpersoner, interkjønnpersoner og skeive (lhbtis) også et annet bilde: Skeive ungdommer rapporterer om betydelig mer mobbing enn heterofile ungdommer (Roland og Auestad 2009), og “homo” blir brukt som et vanlig skjellsord i norske skolegårder (Slåtten, Anderssen og Hetland 2015). Lhbt-personer utsettes også for et betydelig større omfang av hatefulle ytringer enn befolkningen for øvrig (Fladmoe og Nadim 2019). Slike former for diskriminering og mobbing kan være én forklaring på at andelen som rapporterer om psykiske problemer, selvmordstanker og selvmordsforsøk er større blant lesbiske, homofile og bifile enn i befolkningen ellers (Anderssen og Malterud 2013). Noen grupper skeive kan dessuten være utsatt for særlige belastninger sammenliknet med den skeive befolkningen som helhet. Eksisterende forskning tyder på at skeive med innvandrerbakgrunn er mer utsatt for sosial marginalisering fordi de risikerer å bli ekskludert både fra etniske minoritetsmiljøer og skeive miljøer (Eggebø, Karlstrøm og Stubberud 2019 - under publisering; Elgvin, Bue og Grønningsæter 2014; Høibråten 2018). Transpersoner i Norge rapporterer om betydelige levekårsutfordringer, blant annet manglende tilgang til likeverdige helsetjenester (Helsedirektoratet 2015; van der Ros 2013).

I denne rapporten utforsker vi hvordan det er å leve skeive liv i et samfunn hvor skeive har tilkjempet seg viktige formelle rettigheter og aksept blant majoriteten, men samtidig opplever utfordringer og belastninger knyttet til åpenhet, diskriminering og tilgang til likeverdige tjenester. Analysene er basert på dybdeintervjuer og fokusgruppeintervjuer med til sammen 99 personer mellom 16 og 87 år. Et særskilt trekk ved utvalget i denne studien er at flertallet av de skeive som er intervjuet, har innvandrerbakgrunn, samisk bakgrunn, nedsatt funksjonsevne, bakgrunn fra bygdesamfunn eller er eldre personer. Derfor er data fra denne undersøkelsen særlig egnet til å belyse sammensatte identiteter og hvordan ulike former for diskriminering og marginalisering samvirker. Formålet med denne rapporten er todelt: For det første utgjør rapporten en forberedelse til en ny landsdekkende representativ levekårsundersøkelse blant lhbtis-personer i Norge. For det andre søker vi å gi relevante beskrivelser av utfordringer og ressurser blant skeive i ulike livsfaser og med ulike bakgrunner. I så måte er rapporten et bidrag til forskningen om levekår og livsløp blant lhbtis-personer.

Problemstillinger og rapportens innhold

Med denne rapporten ønsker vi å bidra med en nyansert forståelse av levekår og livskvalitet basert på skeives beskrivelser av og fortellinger om eget liv. Kapittel 2 inneholder en kortfattet redegjørelse for tidligere forskning om levekår blant lhbtis-personer. I kapittel 3 gjør vi rede for forskningsprosjektets design, metodiske valg, etikk og personvern. I de påfølgende kapitlene har vi valgt å fokusere på fire overordnede tema: 1)

Identitetskategorier og begreper for kjønn og seksualitet, 2) sammensatte identiteter med vekt på interseksjonelle diskrimineringserfaringer, 3) åpenhet om seksuell orientering og kjønnsidentitet i møte med andre, og 4) skeive liv og livsfaser. I rapportens siste kapittel diskuterer vi hvilke implikasjoner analysene i denne rapporten har for spørreskjemaet som skal benyttes i den representative landsdekkende spørreundersøkelsen som skal gjennomføres.

Begreper for kjønn og seksualitet

Et sentralt poeng i denne undersøkelsen har vært å fremskaffe oppdatert informasjon om hvilke identiteter, kategorier og betegnelser som benyttes av lhbtis-personer, og hvilke betydninger og kontroverser som er knyttet til de ulike begrepene. De fleste deltakerne i denne studien definerte seg som homofile menn eller lesbiske kvinner. Flere uttrykte likevel en viss ambivalens knyttet til disse kategoriene. På den ene siden motsetter folk seg den stereotypiseringen det kan innebære å definere seg som lesbisk, homofil eller bifil. På den andre siden ligger det en trygghet i å definere seg som en del av en gruppe, og identitetskategoriene kan være viktige for å finne sin plass og tilhøre et større fellesskap. Dette er et spenningsfelt som har blitt tematisert og utforsket på ulike måter siden 1980-tallet (Ohnstad 2009; Plummer 1981).

Blant de av informantene som ikke identifiserte seg med det kjønn de ble tildelt ved fødselen, var transmann, transkvinne og transperson de vanligste benevnelsene. Men datamaterialet viser også stor variasjon i tilgjengelige og foretrukne identitetskategorier. Noen definerer seg selv som kvinne, mann eller født i feil kropp, og motsetter seg å bli definert som transperson. Noen oppfatter transperson som en pragmatisk paraplybetegnelse, mens andre mener dette er en uakseptabel og diskriminerende begrepsbruk.

En del av informantene i denne studien avviser de mest etablerte kategoriene, som lesbisk, homofil, bifil, transperson, og benytter andre begreper om seg selv som utfordrer binære forståelser av kjønn og seksualitet. Denne tendensen er tydeligst blant de yngste informantene. Våre informanter reflekterer altså et mangfold av identitetskategorier som kan brukes til å beskrive seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, samt en tendens til økt problematisering av binære forståelser av kjønn og seksualitet (Svendsen, Stubberud og Djupedal 2018).

Sammensatte identiteter

I kapittel 5 beskriver vi erfaringene til de av informantene som i tillegg til å være skeiv er gamle, har nedsatt funksjonsevne, samisk bakgrunn, innvandrerbakgrunn, religiøs bakgrunn eller en marginalisert sosial bakgrunn. Crenshaw (1989) har oppfordret til å fokusere på behovene og problemene til de mest vanskeligstilte gruppene, det vil si de av oss som

risikerer å bli utsatt for diskriminering og marginalisering på grunn av tilhørighet til ikke bare én minoritesgruppe, men flere. Analysene viser at ulike diskrimineringsgrunnlag i noen tilfeller samvirker på en slik måte at det bidrar til stor grad av sosial marginalisering, for eksempel når mangel på økonomiske ressurser gjør at man ikke har tilgang på skeive nettverk. Et annet eksempel er når det å ha muslimsk bakgrunn medfører at man blir ekskludert fra skeive nettverk på grunn av islamofobi og fra etnisk baserte nettverk på grunn av homofobi. Men det å tilhøre flere minoriteter kan også være en kilde til fellesskap og styrke, noe flere av informantene tematiserte.

Åpenhet om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk

I kapittel 6 presenterer vi informantenes fortellinger om hvordan de opplevde det å komme ut overfor nære venner og foreldre, og hvordan de forholder seg til åpenhet på viktige samfunnsarenaer. Det er særlig fortellinger om første gang man valgte å være åpen om sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet overfor sine nærmeste – gjerne foreldre eller nære venner – som for de fleste spiller en viktig rolle i livshistorien. Selv om det på grunn av de store endringene i rettigheter og holdninger har blitt lettere å være skeiv, betyr ikke dette at det å komme ut som lhbtis-person nødvendigvis er lett. Vi vet for eksempel at bifile kvinner og menn i mindre grad er åpne, og at de til dels har større levekårsutfordringer enn lesbiske kvinner og homofile menn (Anderssen og Malterud 2013). Også det å komme ut som for eksempel trans, aseksuell, panfil eller ikke-binær, er potensielt mer problematisk fordi det bryter med todelinger som homo/hetero og mann/kvinne, og dermed i større grad kan fremstå som fremmed, annerledes og uforståelig for mange av de menneskene man inngår i relasjoner til (Svendsen, Stubberud og Djupedal 2018).

Skeive liv og livsfaser

I kapittel 7 analyserer vi frem noen nøkkeltema i skeive livsløp og diskuterer disse opp mot heteronormative forventninger til livsløpet. Det er en tendens til at man tenker på livsfaser som kronologisk alder og reproduksjonssykluser, såkalt krononormativitet (Freeman 2010). I henhold til en slik tenkning er det reproduksjon som strukturerer tiden ved å markere overgangen til reproduktiv alder (ungdomstid), reproduksjonsfasen (voksen) og aldring (overgangen til ikke-reproduktiv alder). Det er noe kvalitativt annet som markerer viktige faser eller endringer for mange skeive liv, og disse lar seg ikke nødvendigvis organisere i aldersbestemte livsfaser. Skeive liv krever også andre inndelinger av livsløp.

I kapittelet fokuserer vi på følelser av annerledeshet som beskrives av våre informanter, det å erfare følelsen av forskjell. Mange av informantene forteller om denne følelsen fra svært ung alder. For mange har det å være annerledes også betydd negative erfaringer som å bli møtt med hatytringer, diskriminering, mobbing og vold. Mange forteller også om seksuelle krenkelser. Følelsen av annerledeshet fortsetter for mange videre i livet. For eksempel var det flere informanter som reflekterte mye om normative forventninger om familieliv og sine forhandlinger og navigeringer knyttet til å håndtere disse forventningene i skjæringspunktet mellom å være vanlig og annerledes.

Å komme ut er viktige hendelser i skeive liv. Det å komme ut som skeiv innebærer samtidig en mulighet for å komme inn i et skeivt fellesskap. Å komme inn handler om å finne et sted hvor man kan være normal i eget liv, i fellesskap med andre som har liknende erfaringer.

Informantenes erfaringer tilsier at det er viktig å ha et blikk, ikke bare for prosessen med å komme ut, men også det som handler om å komme inn.

English summary

Over the past decades Norway has witnessed a strongly increasing acceptance – which manifests both in legislation and attitudes – for those of us who cannot or do not want to live according to straight- and cis-norms. National surveys show that few women and increasingly fewer men in Norway hold negative attitudes towards lgbt people. Within few generations there have also been major changes regarding formal rights. In 1972, the Parliament repealed criminal laws prohibiting sex between men. From 1993, lesbians and gay men could enter into civil partnerships, and in 2008 the Parliament passed a new law allowing for same-sex marriage. From 2014, there has been formal laws prohibiting discrimination on the basis of sexual orientation, gender expression and gender identity, and from 2016 it has been possible to change legal gender without a specific diagnosis or medical treatment.

While the situation for queer people in Norway has improved, Norwegian research on lesbians, gays, bisexuals, transgender, intersex, and queer people (lgbtiq) also documents a different story: Young lesbian, gay and bisexual people report significantly more bullying than heterosexual youths (Roland and Auestad 2009), and "homo" is commonly used as a slur in Norwegian school yards (Slåtten, Anderssen and Hetland 2015). Lgbt persons are also exposed to considerably more hate speech than the rest of the population (Fladmoe and Nadim 2019). Such forms of discrimination and bullying can be one explanation for the disproportionally high level of mental health issues, including suicidal thoughts and suicide attempts, among lesbian women, gay men and bisexual women and men (Anderssen and Malterud 2013). In addition, some groups of lgbtiq people may be subject to a particularly high degree of minority stress. Existing research suggests that queer people with migrant background are more susceptible to social marginalization because they run the risk of being excluded from both ethnic minority communities and queer communities (Eggebø, Stubberud and Karlstrøm 2018; Elgvin, Bue and Grønningsæter 2014; Høibråten 2018). Transgender people in Norway report significant challenges, including lack of access to equal health services (Health Directorate 2015; van der Ros 2013).

In this report we explore queer life courses in a society where lgbtiq people have gained important formal rights and acceptance in society at large, but at the same time experience challenges related to openness, discrimination and equal access to public services. The analyses are based on in-depth interviews and focus group interviews with a total of 99 people between 16 and 87 years. Among the participants in this study, the majority either have a migrant background, Sámi background, are disabled, come from rural communities or are older people. Therefore, data from this study are particularly suited to shed light on intersecting identities, and how different forms of discrimination and marginalisation affect queer lives. The purpose of this report is twofold: First, the report constitutes a preparation for an upcoming nationwide survey on living conditions among lgbtiq people in Norway. Secondly, we seek to provide relevant descriptions of challenges and resources among queer people with different backgrounds and in different life phases. Thus, the report aims to contribute to the research on living conditions and life courses among lgbtiq people.

Research question and content of the report

In this report, we want to provide a nuanced understanding of living conditions and quality of life based on queer peoples' life stories and descriptions of their lives. Chapter 2 contains a brief account of previous research on living conditions among lgbtiq people. In Chapter 3, we explain the research project's design, methodological choices and ethics. In the following chapters, we have chosen to focus on four main topics: 1) Identity categories and concepts for gender and sexuality, 2) intersecting identities and discrimination experiences, 3) openness about sexual orientation and gender identity, and 4) queer lives and life phases. In the final chapter of the report, we discuss what implications the analyses have for the questionnaire to be used in the representative nationwide survey.

Concepts for gender and sexuality

A key point in this study has been to provide up-to-date information on identities, categories and terms used by lgbtiq people, and what meanings and controversies are related to the various concepts. Most participants in this study defined themselves as gay men or lesbian women, but quite a few of them expressed ambivalence to these categories: On the one hand, the informants feel uncomfortable with the stereotyping related to lesbian and gay identities. On the other hand, defining oneself as "gay" or "lesbian" may be important for finding one's place in a queer community. This tension has been discussed and explored in various ways since the 1980s (see, for example, Ohnstad 2009; Plummer 1981).

Among the informants who did not identify with the sex they were assigned at birth, trans man, trans woman and transgender appear to be the most common categories. However, the data material also shows substantial variation in preferred identity categories. Some define themselves as woman, man or "born in the wrong body", and oppose being defined as trans persons. Some see trans person as a pragmatic umbrella term, while others see this as an unacceptable and discriminating terminology.

Some of the informants in this study reject the most established categories, such as lesbian, gay, bisexual or transgender, and used other concepts that challenge binary understandings of gender and sexuality. This tendency is most evident among the youngest informants. Our informants thus reflect a diversity of identity categories that can be used to describe sexual orientation, gender identity and gender expression, as well as the increasing tendency to problematize binary understandings of gender and sexuality (Svendsen, Stubberud and Djupedal 2018).

Intersecting identities

In Chapter 5, we describe the experiences of informants who, in addition to being lgbtiq, are old, have disabilities, have a Sámi background or an immigrant background, have a religious background or come from a marginalized social background. Crenshaw (1989) has argued that researchers and activists should focus on the needs and problems of the most disadvantaged groups, that is people who risk being subject to multiple forms of discrimination and marginalization. The analysis shows that different grounds of discrimination interact and contributes to a greater extent of social marginalization - for

example when lack of financial resources impedes access to lgbtiq networks, or when queers with a Muslim background are excluded from lgbtiq networks due to Islamophobia, and from ethnically based networks due to homophobia. At the same time, belonging to several minorities can also be a source of community and strength, which several of the informants discussed.

Openness about sexual orientation, gender identity and gender expression

Chapter 6 discusses openness about sexual orientation and gender identity. Here we present informants' stories about how they experienced coming out to close friends and parents, and how they relate to openness on important social arenas. Most of the interviews in this study contain some form of "coming out story". Narratives about coming out for the first time to one's parents or close friends seem to be particularly important events. The social and legal changes towards greater recognition of lgbtiq-people should in theory make it easier to come out as lgbtiq. Yet, on an individual level, this is not necessarily the case. We know, for example, that bisexual women and men are less open than lesbian women and gay men (Anderssen and Malterud 2013). Also coming out, for example, as a transsexual, asexual, pansexual or non-binary, is potentially more problematic because it disrupts binary divisions such as gay/straight and man/woman, and thus appears more different and incomprehensible to many (see also Svendsen, Stubberud and Djupedal 2018).

Queer lives and life phases

In chapter 7, we analyze some key issues in queer lives and discuss these against heteronormative expectations of life phases. There is a tendency to think about life phases through chronological age and reproductive cycles, so-called chrononormativity (Freeman 2010). According to this perspective, reproduction structures time by marking the transition to reproductive age (adolescence), the reproductive phase (adult), and aging (the transition to non-reproductive age). Many queer lives require other ways of understanding life phases. There are other events that marks important phases or changes in queer lives and these may not easily be organised into age determined phases.

In the chapter we focus on experiencing feelings of difference. Many informants talk about this feeling and remember it from a very young age. For many, being different also meant negative experiences, including experiences with hate speech, discrimination, bullying and violence, including sexual abuse. The feeling of being different may also continue throughout the life course. For example, some participants reflected extensively upon normative expectations of family life and discussed their own relationships in relation to being "ordinary" or being "different".

In addition to stories about "coming out", there are also stories about coming into a lgbtiq community. Being part of a community of people with similar experiences is about finding a place to be normal in one's own life. The experiences of the informants point to the importance that we pay attention not only to the "coming out" parts of queer lives, but also to the parts about "coming in".

1 Innledning

I løpet av de siste tiårene har vi i Norge vært vitne til en sterkt økende aksept – som manifesterer seg både i lovgivning og holdninger – for at mange av oss ikke kan eller vil leve i tråd med hetero- og cisnormene. Undersøkelsen «Seksuell orientering og levekår» viste at det stort sett er små forskjeller i helse og levekår mellom heterofile og lhb-personer. Hele 9 av 10 oppga at de ikke har blitt utsatt for diskriminering på arbeidsplassen, og bare en liten andel rapporterte om vold og trusler (Anderssen, Malterud og Slåtten 2013). I denne nyeste levekårsrapporten var forekomsten av selvmordsforsøk redusert sammenliknet med tallene i levekårsrapporten fra 1999 (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999). Nasjonale undersøkelser viser at få kvinner og stadig færre menn i Norge har negative holdninger til lhb-personer. Selv om noen likevel tilkjenner negative holdninger i en del situasjoner, og særlig til transpersoner, har holdningene til lhb-personer blitt stadig mer positive (Anderssen og Slåtten 2013; Barne- ungdoms- og familiedirektoratet 2018).

Når det gjelder formelle rettigheter for skeive, har det også i løpet av få generasjoner skjedd store og banebrytende endringer i Norge. I 1950 ble den første norske interesseorganisasjonen – Det norske forbundet av 1948 – opprettet. I 1972 opphevet Stortinget straffelovens § 2013 som forbød sex mellom menn. Åpen kirkegruppe som arbeider for aksept for likekjønnspar i Den Norske Kirke, ble etablert i 1976. Fra 1993 var det mulig for lesbiske og homofile å formalisere parforhold ved å inngå partnerskap, og i 2008 vedtok Stortinget at Norge skulle ha en kjønnsnøytral ekteskapslov som gjorde det mulig for likekjønnspar å gifte seg. Med denne lovendringen fikk lesbiske par tilgang til assistert befruktning, og likekjønnspar av alle kjønn har formelle rettigheter til å søke om adopsjon på lik linje med heterofile par. I 2014 fikk vi for første gang en egen diskrimineringslov som forbyr usaklig forskjellsbehandling på grunn seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, og fra 2018 inngikk dette diskrimineringsvernet i Lov om likestilling og forbud mot diskriminering. Fra 2016 har det vært mulig å endre juridisk kjønn uten krav om en bestemt diagnose eller medisinsk behandling.

På bakgrunn av den relativt raske positive utviklingen i levekår, holdninger og rettigheter for skeive i Norge, har de fleste en oppfatning av at Norge er et liberalt og åpent samfunn når det gjelder kjønn og seksualitet (Gressgård og Jacobsen 2008; Hellesund 2008). På bakgrunn av dette kunne man kanskje tenke seg at det ikke lenger er spesielt utfordrende å leve som skeiv i dag. På den ene siden synes dette å være tilfelle, særlig sammenliknet med situasjonen i mange andre land (ILGA 2017). Men på den andre siden dokumenterer den norske lhb-tis-forskningen også et annet bilde: Skeive ungdommer rapporterer om betydelig mer mobbing enn heterofile ungdommer (Roland og Auestad 2009), og “homo” blir brukt som et vanlig skjellsord i norske skolegårder (Slåtten, Anderssen og Hetland 2015). Lhb-personer utsettes også for et betydelig større omfang av hatefulle ytringer enn befolkningen for øvrig (Fladmoe og Nadim 2019). Slike former for diskriminering og mobbing kan være én forklaring på at andelen som rapporterer om psykiske problemer, selvmordstanker og selvmordsforsøk er større blant lesbiske, homofile og bifile enn i befolkningen ellers (Anderssen og Malterud 2013). Noen grupper skeive kan dessuten være utsatt for særlige belastninger sammenliknet med den skeive befolkningen som helhet. Eksisterende forskning tyder på at skeive med innvandrerbakgrunn opplever flere levekårsbelastninger enn den skeive befolkningen for øvrig. Skeive med innvandrerbakgrunn er utsatt for sosial

marginalisering fordi de risikerer å bli ekskludert både fra etniske minoritetsmiljøer og skeive miljøer (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018; Elgvin, Bue og Grønningsæter 2014; Høibråten 2018). I tillegg rapporterer transpersoner i Norge om betydelige levekårsutfordringer, blant annet manglende tilgang til likeverdige helsetjenester (Helsedirektoratet 2015; van der Ros 2013).

I denne rapporten utforsker vi hvordan det er å leve skeive liv i et samfunn hvor skeive har tilkjempet seg viktige formelle rettigheter og aksept blant majoriteten, men samtidig opplever utfordringer og belastninger knyttet til åpenhet, diskriminering og tilgang til likeverdige tjenester. Analysene er basert på dybdeintervjuer og fokusgruppeintervjuer med til sammen 99 personer i målgruppen, født mellom 1929 og 2002. De fleste av disse intervjuene er gjennomført i forbindelse med tidligere prosjekter og er analysert på nytt i dette prosjektet, men det inngår også nye intervjuer med til sammen 15 personer (se tabell 1 for oversikt over antall informanter etter datakilde). Et særskilt trekk ved utvalget i denne studien er at flertallet av de skeive som er intervjuet, har innvandrerbakgrunn, samisk bakgrunn, nedsatt funksjonsevne, bakgrunn fra små bygdesamfunn *eller* er eldre personer. Derfor er data fra denne undersøkelsen særlig egnet til å belyse sammensatte identiteter og hvordan ulike former for diskriminering og marginalisering samvirker. Formålet med denne rapporten er todelt: For det første utgjør rapporten en forberedelse til en ny landsdekkende representativ levekårsundersøkelse blant lhbtis-personer i Norge. For det andre søker vi å gi relevante beskrivelser av utfordringer og ressurser blant skeive i ulike livsfaser og med ulike bakgrunner. I så måte er rapporten et bidrag til forskningen på levekår og livskvalitet blant lhbtis-personer.

1.1 Bakgrunnen for studien

Bakgrunnen for dette forskningsprosjektet er at Stortinget i mars 2017 ba Regjeringen om å sette i gang en ny landsdekkende undersøkelse på lhbtis-feltet. Samme år lyste derfor Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) ut midler til et forprosjekt som skulle berede grunnen for gjennomføringen av den landsdekkende spørreundersøkelsen som Stortinget hadde bedt om. Utlysningen spesifiserte et todelt forprosjekt bestående av a) en kvalitativ forstudie og b) et forslag til konkret forskningsdesign inkludert spørreskjema for en kvantitativ landsdekkende levekårsundersøkelse på lhbtis-feltet. Forprosjektet ble tildelt Institutt for samfunnspsykologi ved Universitetet i Bergen, i samarbeid med Nordlandsforskning og KUN. Den foreliggende rapporten utgjør rapport fra del a) – den kvalitative forstudien.

Med forbehold om leveransene i forprosjektet, utløste Bufdir oppdraget med hovedprosjektet, som er den kvantitative landsdekkende levekårsstudien og en ny kvalitativ studie. De overordnede forskningsspørsmålene for det samlede levekårprosjektet som Stortinget har bedt om er: Hva er levekårsstatus for ulike grupper lhbtis-personer i Norge? Hvordan skiller levekårene seg eventuelt fra tidligere år, fra befolkningen for øvrig og levekårene til lhbtis-personer i andre sammenliknbare land? Disse overordnede problemstillingene belyses med utgangspunkt i både kvalitative og kvantitative data.

1.2 Problemstillinger for den foreliggende rapporten

I den foreliggende rapporten – som altså er et delprosjekt – er formålet å gi en nyansert forståelse av levekår og livskvalitet basert på skeives fortellinger om eget liv. Vi har valgt å fokusere på fire overordnede tema. For det første har vi undersøkt hvilke identitetskategorier og begreper skeive benytter om seg selv, og hvilke betydninger og kontroverser som knyttes til de ulike kategoriene og begrepene. For det andre har vi utforsket betydningen av sammensatte identiteter, med vekt på interseksjonelle diskriminerings erfaringer som ulike grupper av skeive rapporterer om. For det tredje har vi sett på (nære) relasjoner, med et særlig fokus på hvordan skeive forholder seg til åpenhet og komme ut-prosesser i møte med andre. For det fjerde belyser vi hvilke utfordringer og ressurser som synes å være særlig framtrædende og relevante i ulike livsfaser i skeive liv.

1.3 Sentrale begreper

Vi benytter “lhbtis-person” eller “skeiv” som samlebetegnelser for personer som på ulike måter kan sies å bryte med hetero- eller cisnormer, det vil si antakelsen om at mennesker utvetydig kan kategoriseres som enten menn eller kvinner, og at man tiltrekkes av det andre kjønn. Lhbtis er et akronym for lesbiske kvinner, homofile menn, bifile, transpersoner, interkjønnpersoner og skeive. Skrivemåten er i rask endring i Norge og andre land, ikke minst når det gjelder kjønnsidentitet og variasjon i kroppslig kjønnsutvikling (Liszewski med flere 2018). I noen år var det mest vanlig med betegnelsen «LHB» og «LHBT» med store bokstaver. Seinere har først «q» og så «i» kommet til, og noen ganger legges det til en «+». Forvaltningen i Norge bruker i skrivende stund samlebetegnelsen lhbtiq. Vi har valgt å benytte akronymet «lhbtis» i stedet for lhbtiq, fordi det engelske ordet «queer» - som q-en står for – har en godt etablert norsk oversettelse i form av ordet «skeiv». I foreliggende rapport bruker vi derfor *lhbtis* når vi omtaler feltet samlet, men når vi viser til konkrete undersøkelser eller begivenheter, legger vi oss oftest tett opp til det som da var relevant betegnelse.

Samlebetegnelsene omfatter en lang rekke ulike ord og begreper for de av oss som bryter med normer for kjønn og seksualitet. «Transperson» for eksempel, omfatter «en mangfoldig gruppe med individer som krysser eller overskrider kulturelt definerte kjønnskategorier» (van der Ros 2014). Dette inkluderer personer som omtaler seg selv med begreper som for eksempel «transkvinne», «transmann», «kvinne-til-mann», «mann-til-kvinne», «person som er født i feil kropp» eller «ikke-binær» (Anderssen med flere 2016; van der Ros 2014: 12). I-en i lhbtis står for «interkjønn» og refererer til personer som har kromosomer, hormoner, kjønnskjertler og/eller genitalier som bryter med en binær forståelse av kvinnelige og mannlige kropp. Mange av dem det gjelder, identifiserer seg ikke med begrepet «interkjønn» og foretrekker betegnelsen «variasjon i kroppslig kjønnsutvikling» (Barne- og familiedirektoratet 2017; Feragen, Heggeli og Wæhre 2019). Vi bruker likevel i-en i lhbtis-akronymet for å innlemme personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling på en kortfattet måte. Vi har også vært ambivalent til å inkludere i-en i tittelen på denne rapporten, fordi bare én av informantene identifiserte seg som person med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling. Vi har likevel valgt å inkludere i-en i tittelen fordi personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling ble invitert til å delta i prosjektet og fordi vi har inkludert forskning om gruppen. Et sentralt poeng i denne undersøkelsen har vært å fremskaffe

oppdatert informasjon om hvilke identiteter, kategorier og betegnelser som benyttes av lhbtis-personer, og hvilke betydninger og kontroverser som er knyttet til de ulike begrepene.

1.4 Rapportens innhold

Kapittel 2 i denne rapporten inneholder en kortfattet redegjørelse for tidligere forskning på levekår blant lhbtis-personer. I kapittel 3 gjør vi rede for forskningsprosjektets design, metodiske valg, etikk og personvern. I de påfølgende fire kapitlene presenterer vi de empiriske analysene. Kapittel 4 handler om ulike begreper for kjønn, seksuell orientering og likekjønnsrelasjoner. Vi presenterer informantenes ulike synspunkter på hvilke kategorier de selv og andre benytter for å beskrive personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet. I kapittel 5 beskriver vi erfaringene til de av informantene som i tillegg til å være skeiv, er gamle, har nedsatt funksjonsevne, samisk bakgrunn, innvandrerbakgrunn, religiøs bakgrunn eller en marginalisert sosial bakgrunn. Analysene viser at ulike diskrimineringsgrunnlag i noen tilfeller samvirker på en slik måte at det bidrar til stor grad av sosial marginalisering, men at det å tilhøre flere minoriteter kan også være en kilde til fellesskap. Kapittel 6 handler om åpenhet om seksuell orientering og kjønnsidentitet. Her presenterer vi informantenes fortellinger om hvordan de opplevde det å komme ut overfor gode venner og foreldre, og hvordan de forholder seg til åpenhet på viktige samfunnsarenaer. I kapittel 7 analyserer vi frem noen nøkkeltema i skeive livsløp og diskuterer disse opp mot heteronormative forventninger til livsløpet. I kapittel 8 diskuterer vi hvilke implikasjoner analysene i denne rapporten har for spørreskjemaet som skal benyttes i den representative landsdekkende spørreundersøkelsen som skal gjennomføres.

2 Tidligere forskning

Denne rapporten bygger på og er et bidrag til empirisk forskning på levekår blant skeive i Norge. I dette kapittelet vil vi oppsummere sentrale funn fra den eksisterende levekårsforskningen. Denne forskningen er også gjennomgått i forfatterens tidligere forskningsarbeider, og det vises også til disse (Anderssen med flere 2016; Anderssen og Malterud 2013; Eggebø, Almlie og Bye 2015; Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018). I tillegg gjennomgår vi noen sentrale teoretiske innsikter fra forskningen om interseksjonalitet, skeive relasjoner og minoritetsstress, ettersom dette er sentrale tema i analysene i denne rapporten.

2.1 Levekår blant lhbtis-personer

Levekår kan defineres som «økonomiske, sosiale, mellommenneskelige og personlige forhold som utgjør betingelser for og uttrykk for hvordan mennesker lever sine liv» (Anderssen med flere 2016: 8). Levekårsundersøkelser gir et helhetsbilde av befolkningen med fokus på forskjeller mellom grupper i befolkningen basert på en måling av for eksempel helse, sysselsetting, arbeidsvilkår, økonomiske ressurser, utdanning, familie, sosiale relasjoner, bosted, politisk deltakelse og trygghet fra vold og kriminalitet (NOU 1993:17: 8-9). Anderssen med flere har anbefalt å legge til grunn en utvidet forståelse av levekår for skeive som omfatter tre ulike aspekter: 1) Den klassiske levekårstradisjonen der man vektlegger strukturelle forhold, 2) livskvalitetstradisjonen der man i sterkere grad også vektlegger personlige opplevelser og 3) befolkningens holdninger til lhbt-personer, fordi disse holdningene er avgjørende for lhbt-personers hverdag og erfaringer med diskriminering.

Det er gjort en rekke studier av levekår blant lesbiske, homofile og bifile (lhb-personer) i Europa, Nord-Amerika og Australia som viser at disse gruppene i mange land og på mange måter gjennomsnittlig sett har det bra. Men samtidig avdekker disse også enkelte levekårsutfordringer sammenliknet med befolkningen ellers, ikke minst når det gjelder mental helse (Bostwick med flere 2010; Conron, Mimiaga og Landers 2010; Fredriksen-Goldsen med flere 2013a; McNair, Szalacha og Hughes 2011; Salway med flere 2019; Sandfort med flere 2006; Veenstra 2011). Eksisterende forskning viser at transpersoner opplever flere problemer og levekårsutfordringer enn lhb-personer, og flere norske oppsummeringer finnes (Anderssen med flere 2016: 22-6; Anderssen og Malterud 2013: 25-48; Helsedirektoratet 2015: 19-28). Det foreligger imidlertid få representative studier av høy kvalitet som omhandler transpersoner (noen hederlige unntak er Bocking med flere 2013; Motmans med flere 2012; Motmans, Wyverkens og Defreyne 2017).

Den første levekårsundersøkelsen blant norske lesbiske kvinner og homofile menn ble gjennomført på midten av 1970-tallet og var basert på et utvalg av 215 menn og 86 kvinner som var medlemmer av Det norske forbundet av 1948 (Bergh, Bjerck og Lund 1978). Undersøkelsen viste blant annet at de fleste hadde positive erfaringer med å være åpne, men at flere menn enn kvinner skjulte sin seksuelle orientering. Over 80 % av respondentene oppga dessuten at de aksepterte sin seksuelle orientering (Bergh, Bjerck og Lund 1978). I 1999 publiserte NOVA en rapport om levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn. Studien omfattet også en holdningsundersøkelse blant majoritetsbefolkningen (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999). Denne levekårsundersøkelsen viste at de fleste deltakerne var åpne om sin seksuelle orientering. Den viste også at

respondentene hadde flere levekårsutfordringer enn befolkningen for øvrig, blant annet høyere forekomst av psykiske helseplager, selvmordsforsøk og høyere forbruk av alkohol (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999).

Den mest omfattende levekårsundersøkelsen blant lhb-personer i Norge er «Seksuell orientering og levekår» (Anderssen og Malterud 2013). Denne besto av flere delprosjekter: 1) En landsomfattende spørreundersøkelse der svarene fra lesbiske, homofile og bifile ble sammenliknet med heterofile, 2) en landsomfattende undersøkelse av befolkningens holdninger til lhbt-personer, 3) en kvalitativ studie av det å skjule sin seksuelle orientering, og 4) et dokumentasjonsprosjekt om skeive liv. Funnene fra spørreundersøkelsen viste at det alt i alt var små forskjeller i levekår mellom heterofile og lhb-personer; de fleste skeive lever gode liv på lik linje med andre. 9 av 10 respondenter oppga at de ikke hadde opplevd diskriminering på arbeidsplassen. Få rapporterte om vold og trusler. Samtidig viste undersøkelsen også at lhb-personer er mer utsatte for psykiske lidelser, selvmordstanker og selvmordsforsøk, og her skilte særlig bifile kvinner seg ut negativt. Blant homofile og lesbiske som rapporterte om vold, mente 4 av 10 homofile menn og 3 av 10 lesbiske kvinner at volden hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. Holdningsundersøkelsen viste at 4 % av kvinnene og 16 % av mennene i Norge hadde generelle negative holdninger til lesbiske og homofile, og for mennenes del var dette klart færre enn i 2008. Samtidig uttrykte langt flere at de var negative når man stilte mer spesifikke spørsmål. For eksempel stilte et klart flertall av norske menn (62 %) seg negative til at to menn kysser på offentlig sted, mer enn dobbelt så mange som stilte seg negative til at en kvinne og mann kysser på offentlig sted (24%) (Anderssen og Slåtten 2013). Bufdir gjennomførte i 2017 en ny nasjonal holdningsundersøkelse med mange av de samme spørsmålene som ble benyttet i 2013-undersøkelsen. De nye tallene viste at få kvinner og stadig færre norske menn har negative holdninger til lhbt-personer og det ble oppsummert med at holdninger til lhbt-personer har blitt mer positive, men at 1 av 5 har negative holdninger til personer som skifter mellom kjønnsuttrykk (Barne- ungdoms- og familiedirektoratet 2018). En ny undersøkelse av hatefulle ytringer mot lhbt-personer fra 2019 viste at lhbt-personer rapporterer om betydelig større omfang av hat og trusler og påvirkes mer negativt av dette enn befolkningen for øvrig (Fladmoe og Nadim 2019).

Den kvalitative levekårsundersøkelsen «Alskens folk», fra samme år som “Seksuell orientering og levekår”, dokumenterte betydelige levekårsutfordringer for transpersoner, spesielt når det gjelder psykisk helse og møte med helsevesen og skole (van der Ros 2013). En rekke studier fra andre land underbygger dette bildet og viser blant annet at transpersoner rapporterer om betydelig høyere forekomst av psykiske helseutfordringer enn befolkningen for øvrig (Brennan med flere 2012; Clark med flere 2014; Pitts med flere 2009; Reisner med flere 2014; Su med flere 2016). En omfattende belgisk undersøkelse blant ulike grupper transpersoner viser at forekomsten av selvmordsforsøk var langt høyere blant transpersoner enn i befolkningen. 67 % av respondentene i undersøkelsen rapporterte om god helse, og det er noe færre enn i befolkningen for øvrig (Motmans med flere 2012; Motmans, Wyverkens og Defreyne 2017). Det er godt dokumentert at mangel på adekvat helsetilbud er en sentral levekårsutfordring blant transpersoner (Helsedirektoratet 2015). I en omfattende konsensususerklæring om transpersoners helse gis det en rekke anbefalinger om hvordan man kan og bør bedre helsetilbudet til personer som bryter med cis-normen for

kjønn, for eksempel når det gjelder mental helse, kjønnsbekreftende behandling, kreft og gynekologi (Coleman med flere 2012).

I 2019 kom den første undersøkelsen av livssituasjonen til personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling i Norge (Feragen, Heggeli og Wæhre 2019). Undersøkelsen er basert på kvalitative dybdeintervjuer med 27 voksne med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling, samt 19 foresatte til 15 barn. Intervjuene belyste et bredt spekter av tema, herunder erfaringer med helsevesen og behandling, begrepsbruk, erfaringer med åpenhet, identitet, seksualitet og seksuell orientering, diskriminering, relasjoner og familie, utdanning og arbeid og psykisk helse. Undersøkelsen bekreftet at «interkjønn» er et begrep som de fleste med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling ikke kjenner til eller identifiserer seg med. Flere oppfattet at ordet refererte til det å ikke identifisere seg med kjønnnet man ble tildelt ved fødselen, eller at ordet innebar å bli stemplet som unormal eller avvikende. Forfatterne bak rapporten understreker at personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling er en sammensatt gruppe med svært ulike erfaringer. Mange forteller om god livskvalitet, men gruppen kan likevel sies å gjennomsnittlig sett være mer utsatt for psykiske plager enn andre. De av oss som er født med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling, kan oppleve utfordringer knyttet til seksualitet, kjønnsidentitet og forholdet til egen kropp. En del personer vil ha behov for både fysisk og psykisk oppfølging av helsevesenet gjennom hele livet, og manglende kunnskap og kompetanse i førstelinjetjenesten er et problem for mange. Spørsmålet om åpenhet om det å ha variasjon i kroppslig kjønnsutvikling, sto sentralt i intervjuene med både barn og foreldre. Flere informanter rapporterte om negative reaksjoner, og mange holdt seg unna fellesgarderober eller bading i frykt for å bli sett som annerledes og møtt med negative reaksjoner (Feragen, Heggeli og Wæhre 2019).

De siste årene er det i Norge gjennomført en rekke studier av levekårene til ulike undergrupper av skeive. Studiene «Åpne rom, lukkede rom» (Elgvin med flere 2014), «Alene og skeiv» (Stubberud og Akin 2018), «Dobbel dose annerledes» (Høibråten 2018) og «Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn» (Eggebo, Stubberud og Karlstrøm 2018) har vist at skeive med innvandrerbakgrunn opplever flere levekårsbelastninger enn den skeive befolkningen for øvrig, og er i særlig grad utsatt for sosial marginalisering fordi de risikerer å bli ekskludert både fra etniske minoritetsmiljøer og skeive miljøer. Kvalitative undersøkelser tyder også på at skeive samer og skeive med nedsatt funksjonsevne kan oppleve doble marginaliseringsprosesser (Grønningsæter og Nuland 2009; Stubberud, Prøitz og Hamidiasl 2018). Av rapporten «Usynlig og selvløsende. Å være lesbisk, homofil, bifil eller transperson med nedsatt funksjonsevne» (Grønningsæter 2012) fremgår det at denne gruppen gjerne blir møtt med taushet og usynliggjøringer. Mens noen kjemper for å bli sett, kjemper andre for å unngå synlighet fordi det medfører negativ oppmerksomhet. Den kvalitative undersøkelsen «Skeiv på bygda» viser et todelt bilde: På den ene siden fortelles det om mobbing, ensomhet og utenforskap, men på den andre sida viser studien at det også går an å ha gode lykelige skeive liv på bygda (Eggebo, Almlie og Bye 2015). Et fellestrekk ved de ovenfor nevnte studiene er at de beskriver marginaliseringsprosesser som kan oppstå når man bryter med normer for kjønn og seksuell orientering, og i tillegg innehar en annen strukturelt underordnet posisjon i samfunnet. Dette kan utvilsomt innebære økt risiko for levekårsbelastninger og diskriminering, men disse forskningsrapportene viser også at man kan oppleve sin identitet som berikende og en kilde til fellesskap og tilhørighet.

2.2 Interseksjonalitet

Empiriske levekårsstudier av skeive som også innehar en annen minoritetsposisjon knytter seg gjerne til teorier om interseksjonalitet. Begrepet interseksjonalitet ble lansert som en metafor for hvordan ulike former for makt og marginalisering samvirker. I en innflytelsesrik tekst fra 1989 brukte jussprofessor og rettighetsaktivist Kimberlé Crenshaw rasisme og sexisme som eksempel, og argumenterte for at man må forstå hvordan disse to maktstrukturene samvirker. Forstår man ikke dette, vil man usynliggjøre svarte kvinners situasjon og enhver reell samfunnsendring vil være umulig. Crenshaw (1989) hevdet at man må fokusere på behovene til de av oss som risikerer å bli utsatt for flere ulike former for diskriminering og marginalisering. I kjølvannet av dette har det vokst fram en forståelse i forskning, juss og politikk om at de ulike diskrimineringsgrunnlagene må sees i sammenheng (Borchorst med flere 2012). Det har også oppstått et behov for forskning som undersøker hvordan ulike former for diskriminering samvirker, og hvordan det faktisk er at mennesker gjerne innehar ulike posisjoner og identiteter som påvirker livene våre. Ifølge Shields har vi som samfunn og forskerfelleskap en «plikt til å studere vitenskapelig de problemene og temaer som påvirker folk sine levde erfaringer» (Shields 2008, vår oversettelse), og interseksjonalitet er et viktig teoretisk perspektiv i denne sammenheng.

2.3 Livsløp og aldring

Å belyse livsløp innebærer oftest å beskrive forløp gjennom flere deler av livet eller hele livet, og man belyser begivenheter og vendepunkt som antas å ha betydning for videre utvikling og forløp. Glen H. Elder er kanskje den mest innflytelsesrike teoretikeren i livsløpsforskningen og har hevdet at det er vesentlig å forstå menneskelig utvikling som livslang, og at det individuelle livsløp preges av tid og sted (Elder 1994). I lhb-forskning er identitetsutvikling og det å komme ut av skapet det feltet og den livsløpsbegivenheten som er omfattet av størst interesse (Giertsen og Anderssen 2007), og dette er også et viktig tema i forskning om transpersoner og personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling. Men også andre lhbtis-spesifikke hendelser blir belyst, som for eksempel tidspunkt for når man erkjente at man er skeiv eller når man opplevde å bli diskriminert for første gang fordi man bryter med normer for kjønn og seksuell orientering. Slike individuelle livsløpshendelser, som ofte har vesentlig betydning i skeive liv, må også forstås i lys av den historiske og samfunnsmessige utviklingen på feltet (Goldsen 2018).

Skeive liv kan også forstås gjennom de selvforståelser og overordnede fortellinger som skeive har om sitt eget liv. Synnes og Malterud (2019) har analysert 65 åpne livshistorier, hentet fra dokumentasjonsprosjektet som var en del av hovedprosjektet om Seksuell orientering og levekår (2013), og som er videreført av Skeivt arkiv ved Universitetet i Bergen. Forfatterne viser hvordan samfunnsforhold og personlige erfaringer og nærmiljø samvirker på ulike måter, og erfares på ulike måter av den enkelte, blant annet slik at noen livshistorier er sterkt preget av opplevelse av å være offer, mens andre er preget av pågangsmot.

I boken «Masker og motstand» (2008) har Hans Wiggo Kristiansen beskrevet likekjønnsrelasjoner i Norge før 1970, og vist at det var mulig å leve gode skeive liv på landsbygda i Norge, også før den moderne homobevegelsen og rettighetskampen. Diskresjon, snarere enn åpenhet slik vi gjerne forstår det i dag, kombinert med sosial tilknytning til lokalsamfunnet, synes å ha vært en viktig forutsetning for å kunne leve skeivt

uten å bli utstøtt eller skandalisert. Eldre skeive er en mangfoldig gruppe, men har det til felles at de i løpet av sine leveår har opplevd store samfunnsendringer i holdninger til og rettigheter for skeive.

Janne Bromseth og Anna Siverskog (2013: 18) har pekt på at det finnes relativt lite forskning som handler om eldre skeive i en nordisk kontekst. Dette henger sammen med at forskningen om eldre som regel handler om heteroseksuelle, og at forskningen om lhbtis-personer gjerne handler om unge eller middelaldrende personer. Der finnes imidlertid noen hederlige unntak. Innenfor den engelskspråklige litteraturen om aldring finnes flere studier som omhandler skeive eldre (se for eksempel Fredriksen-Goldsen med flere 2013a; Fredriksen-Goldsen med flere 2013b; Goldsen 2018; Siverskog 2013; van Wagenen, Driskell og Bradford 2013). Også fra den nordiske konteksten finnes flere studier av eldre skeive (Bromseth 2015; Kristiansen 2004a, b, 2005, 2013; Kristiansen og Sandberg 2017; Siverskog 2016; Siverskog og Bromseth 2019). Bromseth og Siverskog (2013) argumenterer for at det er nødvendig å bygge en bro mellom sosialgerontologien (samfunnsforskning om aldring) på den ene siden og kjønn- og seksualitetsforskning på den andre, slik at kompetanse om kjønn og seksuell orientering kan inngå i utdanningsløp og praksis innenfor eldreomsorgen.

2.4 Intimitet og nære relasjoner

Nære relasjoner omfatter både emosjonelle forhold - hvem man opplever følelsesmessig nærhet til – og praktiske forhold som sivilstatus og hvem man deler hushold med. «Seksuell orientering og levekår» viste at lesbiske og homofile hadde gode sosiale nettverk, men at bifile kvinner og menn kom noe dårligere ut (Anderssen og Malterud 2013). I studien til Giertsen og Anderssen (2007) ble nære relasjoner for lesbiske kvinner analysert med utgangspunkt i livsløpsteori. Konklusjonen var at andelen med barn, alder for å være kjæreste med en kvinne og samlivserfaringer med menn ikke hadde endret seg mellom 1989 og 2005.

Endringer i intimitet og nære relasjoner i det moderne er et sentralt tema i sosiologi (Beck og Beck-Gernsheim 2004; Beck og Beck-Gernsheim 1995; Giddens 1992; Jamieson 1998, 1999). Flere teoretikere har argumentert for at forskjellen på homoseksuelle og heteroseksuelle nære relasjoner har blitt mindre, ved at heteroseksuell intimitet er blitt likere skeive liv (Roseneil 2000; Weeks 2007). Sentrale endringer her består i et økende antall skilsmisser, aleneforsørgere, single, seriemonogami og valgte familier. En annen viktig endring er den økende aksepten for likekjønnsrelasjoner som gjenspeiles i endringer i levde liv og i lovverk (Rydström 2011). Samlet sett innebærer disse endringene i intimiteten i det moderne at stadig flere mennesker lever lange perioder av livet utenfor rammene av heteroseksuelle kjernefamilier (Roseneil med flere 2012).

På tross av disse endringene er det fremdeles slik at noen måter å leve livet på, verdsettes mer enn andre. I artikkelen «Narrating and relating to ordinaryness: Experience of unconventional intimacies in contemporary Europe» utforsker Tone Hellesund med flere (2019 - under publisering) hvordan personer som lever utenfor rammene av den heteroseksuelle kjernefamilien forholder seg til og forhandler om «vanlighet». Analysene viser at de av oss som lever utenfor rammene av den heteroseksuelle kjernefamilien, daglig må forholde seg til at folk stiller spørsmålstegn ved om våre familieliv kvalifiserer til gode liv. Studien viste at det i samtiden eksisterer to ulike perspektiver på intimitet og vanlighet.

Noen av informantene ønsket å leve et vanlig familieliv, men opplevde at de ikke var i posisjon til å oppnå dette. Andre informanter tok avstand fra vanligheten, som de beskrev som kjedelig, konvensjonell og banal, og i strid med idealet om å leve et autentisk liv (Hellesund med flere 2019 - under publisering: 24-7). En norsk studie av barn med likekjønnede foreldre – og som dermed lever i såkalte regnbuefamilier – fremhever også at forhandlinger om det normale og vanlige på den ene siden og det å være avvikende og unormal på den andre siden, er en sentral problemstilling for informantene. Å være barn av foreldre med samme kjønn innebærer en ekstra belastning i form av at man tvinges til å forklare og forsvare sine foreldres seksuelle orientering, sin familie og sin egen barndom (Hanssen 2012).

2.5 Diskriminering, minoritetsstress og heteronormativitet

Heteronormativitet er en samlebetegnelse på to forhold: for det første at kjønn består av to gjensidig utelukkende kategorier (kvinne og mann), og for det andre forventningen om at alle er cis-personer og heterofile. Å bryte med disse forventningene innebærer blant annet å aktivt måtte gjøre seg synlig som en som bryter med normene. Minoritetsstress refererer til tilleggsbelastningen ved å være nødt til å forsvare og forklare seg, eller vissheten om at man kan bli nødt til det, en belastning som personer som tilhører en stigmatisert sosial gruppe utsettes for på grunn av sin minoritetsposisjon (Bjørkman og Malterud 2012; Bjørkman 2012; Meyer 2003). Hverdagshendelser som i seg selv kan være små, som det å bli utsatt for systematisk forskjellsbehandling, og det å tilhøre en gruppe som ofte blir stigmatisert (uavhengig av om man selv opplever direkte stigmatisering) kan føre til minoritetsstress (Nadal med flere 2011). Diskriminering referer til usaklig forskjellsbehandling på bakgrunn av en gruppetilhørighet. I Norge er det forbudt å diskriminere personer på grunn av kjønn, etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion, livssyn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, seksuell orientering eller funksjonsnedsettelse.

3 Metode

Denne rapporten er en del av en forstudie til en representativ spørreundersøkelse av levekår blant lhbtis-personer i Norge. Resultatene vi presenterer her er basert på analyser av dybdeintervjuer og fokusgruppeintervjuer med 99 skeive født mellom 1929 og 2002. De fleste intervjuene er livshistorieintervjuer innsamlet i forbindelse med andre forskningsprosjekter (se beskrivelse lenger nede). I tillegg har vi gjennomført nye intervjuer som en del av dette prosjektet. Alle intervjuene, både de som ble innsamlet i forbindelse med andre prosjekter og de nye intervjuene, er analysert på nytt i tråd med formålet med dette prosjektet, som er å berede grunnen for den kommende spørreundersøkelsen. I dette kapitlet gjør vi nærmere rede for metodiske valg vi har gjort i forbindelse med denne kvalitative forstudien, herunder utvalg, rekruttering, analysestrategier og etiske problemstillinger.

Denne kvalitative studien inngår altså i et omfattende forskningsprosjekt som skal belyse levekår og livskvalitet blant lhbtis-personer. I prosjektet som helhet kombinerer vi kvalitative og kvantitative metoder, herunder spørreundersøkelse, livshistorieintervjuer og fokusgruppeintervjuer. Dette kan defineres som metodetriangulering, noe som kan utformes på flere måter (se for eksempel Moran-Ellis med flere 2006). Én vanlig tilnærming er å benytte kvalitative intervjuer i arbeidet med å utvikle og kvalitetssikre et spørreskjema, og det er blant annet slik vi benytter de kvalitative dataene i dette prosjektet. Men denne kvalitative undersøkelsen benyttes ikke utelukkende instrumentelt for å utforme spørreskjemaet. For det første har vi gjort en bred analyse av intervjumaterialet som presenteres i denne rapporten, og studien har derfor en egenverdi som en kvalitativ undersøkelse av skeive liv. For det andre vil de kvalitative dataene bli benyttet i analysene av spørreundersøkelsen som planlegges i 2020.

3.1 Datamaterialet

Denne kvalitative studien er basert på et omfattende datamateriale bestående av dybdeintervjuer inkludert livshistorieintervjuer, samt fokusgruppeintervjuer, med til sammen 99 lhbtis-personer i Norge. Intervjuene er dels nye og gjort i tilknytning til denne studien. Vi har også benyttet oss av datamaterialet som er innsamlet i forbindelse med andre prosjekter hvor formålet har vært å dokumentere hvordan det er å leve som skeiv i Norge. Vi har benyttet data fra følgende prosjekter: «Skeiv på bygda» (Eggebø, Almli og Bye 2015), «Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn» (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018), «Den eneste skeive i bygda» (Stubberud, Prøitz og Hamidiasl 2018), «Alene og skeiv» (Stubberud og Akin 2018) og livsminneintervjuer samlet inn og tilgjengeliggjort av Skeivt Arkiv.¹ Det er flere grunner til at vi har valgt å inkludere intervjuer fra andre prosjekter: For det første er det i disse prosjektene samlet inn relevante data, og benyttelse av disse har sikret et stort utvalg av forskjellige grupper skeive med svært ulik bakgrunn og livssituasjon. For det andre er slik gjenbruk av eksisterende data i tråd med Norges forskningsråds målsetninger om å bygge på tidligere arbeider og sammenstille data på nye måter, minske duplisering av forskningsarbeid og dermed utnytte offentlige midler bedre (Norges forskningsråd 2017: 3). For det tredje er det forskningsetisk viktig å unngå at små og

¹ Skeivt arkivs video- og lydintervjuer er en del av arbeidet med å dokumentere og formidle norsk skeiv historie. Intervjuene er tilgjengelige ved arkivet. For mer informasjon, se <https://skeivtarkiv.no/intervjuer>

potensielt sårbare grupper belastes med gjentatte forskningsspørsmål om liknende forhold i løpet av kort tid.

3.2 Utvalg

Det samlede intervjumaterialet inkluderer 99 skeive som var mellom 16 og 87 år på intervjutidspunktet. Utvalget representerer stor bredde av bakgrunner og erfaringer når det gjelder landbakgrunn, etnisitet, funksjonsevne, alder, bosted, utdanning og sosial bakgrunn. Fra Skeivt Arkiv inngår seks informanter mellom 75 og 87 år. Videre er fem informanter mellom 50 og 66 år. I utvalget inngår også tenåringer mellom 16 og 19 år, mens flertallet er voksne mellom 20 og 40 år. Når det gjelder bosted, er alle landets regioner representert, med informanter som er bosatt både i de store byene og på små steder. Seks informanter har oppgitt å ha ulike former for nedsatt funksjonsevne, både synlige og ikke synlige funksjonshemninger. Seks informanter rapporterte at de har samisk bakgrunn, og 42 har innvandrerbakgrunn.² De fleste i utvalget har høyere utdanning og de yngste går på videregående skole, men på tross av høyt utdanningsnivå er mange likevel i en økonomisk vanskelig situasjon.

Et trekk ved utvalget i denne studien er dermed at mange av de vi har intervjuet enten har innvandrerbakgrunn, samisk bakgrunn, nedsatt funksjonsevne, bakgrunn fra små bygdesamfunn eller er eldre personer. Dette kan sies å være både en styrke og en svakhet ved utvalget: Det er en styrke i den forstand at data fra denne undersøkelsen er særlig egnet til å belyse sammensatte identiteter og hvordan ulike former for diskriminering og marginalisering samvirker. Men det kan være en svakhet at skeive mellom 40 og 60 år som har majoritetsbakgrunn og er bosatt i byene er underrepresentert. Dette er en gruppe som jevnt over rapporterer om færre levekårsbelastninger enn de gruppene som er best representert i utvalget, og dette kan ha konsekvenser for analysene i den forstand at marginaliseringsprosesser og diskriminering blir mer framtrødende enn det ville ha vært med et annet utvalg. Samtidig tar vi utgangspunkt i en interseksjonell analyse, noe som også innebærer å rette forskerblikket mot levekårsutfordringene til de mest utsatte gruppene. Vi har etterstrebet å vise fram bredden av ulike erfaringer i datamaterialet, og løfte fram både likheter og forskjeller mellom folk med ulik bakgrunn. Videre har vi vært opptatt av å gi et balansert innblikk i både utfordringer og ressurser knyttet til det å tilhøre en eller flere minoriteter.

² Blant dem med innvandrerbakgrunn er alle verdensdeler med unntak av Oceania representert, men flertallet har bakgrunn fra Midtøsten.

Tabell 1 Antall informanter som inngår i analysene fordelt på datakilde.

Prosjekt/data-kilde	Antall informanter som inngår i foreliggende analyse
Den eneste skeive i bygda?	12
Skeivt arkiv	6
Skeiv på bygda	24
Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn, hvorav 9 er samlet inn gjennom prosjektet «Alene og skeiv».	42
Nye individuelle intervju/parintervjuer	7
Nye fokusgrupper	8
Totalt	99

Når det gjelder seksuell orientering og kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og kjønnskarakteristika er det stor bredde i utvalget. Det er omtrent like mange kvinner som menn, og et betydelig mindretall som ikke identifiserer seg med det kjønn de ble tildelt ved fødselen. Denne gruppen omtalte seg selv som blant annet transmann, transkvinne, transperson, født i feil-kropp, bikjønn, ladyboy, shemale, akjønn, androgyn og ikke-binær. Videre er det én informant som identifiserte seg som interkjønn. Når det gjelder seksuell orientering, er det klart flest som identifiserte seg som lesbisk eller homofil, men også her er det et stort mangfold i foretrukne betegnelser, for eksempel skeiv, bifil, demiseksuell, polyamorøs, heterofil, queer og kvinne som liker kvinne. En nærmere beskrivelse av identitetskategoriene kommer vi tilbake til i kapitlet «Begreper for kjønn og seksualitetsmangfold».

3.3 Rekruttering

Sentrale rekrutteringsstrategier har vært prosjektenes Facebooksider, forskernes faglige og politiske nettverk, annonsering på internett og bistand fra interesseorganisasjoner som Skeiv Ungdom, Foreningen FRI, Skeiv Verden, Salam og Mental Helse Ungdom. For en nærmere beskrivelse av rekrutteringsprosessen i de ulike prosjektene vises det til projektrapportenes metodekapitler (Eggebo, Almlie og Bye 2015; Eggebo, Stubberud og Karlstrøm 2018; Stubberud og Akin 2018; Stubberud, Prøitz og Hamidiasl 2018).

Informanter som ble rekruttert i forbindelse med dette prosjektet, ble rekruttert med sikte på å supplere og tilføre ytterligere variasjon til det eksisterende materialet. Vi ønsket blant annet livshistorieintervjuer med eldre skeive. Til dette formålet valgte vi å innhente intervjuer med lesbiske kvinner, homofile menn og transpersoner over 75 år som er tilgjengelig for forskningsformål ved Skeivt arkiv. Videre rekrutterte vi informanter gjennom nettverk og organisasjoner, og søkte strategisk etter personer med nedsatt funksjonsevne, personer som har barn, personer over 40 år og personer med variasjon i kjønnskarakteristika. Fordi de tidligere prosjektene har hatt få deltagere som identifiserer seg som interkjønn, ønsket vi også særlig å rekruttere denne gruppen. FRI – Foreningen for kjønn og seksualitetsmangfold sendte ut en forespørsel til alle sine medlemmer om at vi ønsket å komme i kontakt med personer som identifiserer seg som interkjønn, men dette resulterte ikke i noen henvendelser. Vi valgte å ikke henvende oss til pasientorganisasjoner

for personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling, ettersom Senter for sjeldne diagnoser akkurat har gjennomført intervjuer med denne målgruppen (Feragen, Heggeli og Wæhre 2019).

3.4 Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene vi har analysert i dette prosjektet er gjennomført mellom 2014 og 2018.³ Formålet og innretningen har vært noe ulik i de forskjellige prosjektene. I «Den eneste skeive i bygda?» ble det spurt om informantenes erfaringer med å vokse opp som skeiv, samt mer konkrete spørsmål om møter med helsevesenet. I «Alene og skeiv» var hovedfokus på informantenes erfaringer med å være skeiv og enslig mindreårig asylsøker i Norge. I «Skeiv på bygda» spurte vi om hvordan det er å leve som skeiv på stedet der informantene bodde. I «Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn» og dette prosjektet valgte vi å gjennomføre åpne livshistorieintervjuer hvor vi stilte følgende hovedspørsmål: «Kan du fortelle meg om deg selv fra du var liten og frem til i dag, der du også kommer inn på deg selv som skeiv?» I forkant av hovedspørsmålet spurte vi om bakgrunnsopplysninger som alder, bosted, landbakgrunn og identitet (seksuell orientering og kjønn), sistnevnte slik at vi også i spørsmålsstillingen kunne benytte den betegnelsen som informanten selv foretrekker. I tillegg til det åpne hovedspørsmålet hadde vi i intervjuguiden også listet noen mulige oppfølgingsspørsmål knyttet til forhåndsdefinerte tema. Åpne dybdeintervjuer gir informantene mulighet til å sette dagsorden og fortelle om det de selv opplever som viktig i sine liv. Metoden egner seg godt til å sette seg inn i en annens perspektiv (Patton 2002). Videre gir slike intervjuer mulighet til å undersøke interseksjonelt hvordan ulike livserfaringer og levekår er knyttet til sammensatte identiteter og bakgrunner, inkludert motstand mot å definere seg tydelig innunder lhbtis-paraplyen.

Vi har også gjennomført til sammen fire fokusgruppeintervjuer. Fokusgruppeintervjuer er godt egnet til å få fram komplekse fenomen som diskusjoner og ulike synspunkter på identitetskategorier, så vel som utfordringer og ressurser knyttet til det å tilhøre en eller flere minoriteter (Kitzinger 1995; Malterud 2012). I to av fokusgruppene hadde vi en åpen diskusjon om ressurser og utfordringer ved å leve som skeiv med innvandrerbakgrunn i Norge. I de to andre fokusgruppene gjennomførte vi en workshop hvor deltakerne først ble bedt om å skrive ned alle ord de kunne komme på for kjønn og seksuell orientering på post-it-lapper og henge dem opp på veggen. Deretter valgte hver deltaker ut 2-3 lapper som de ønsket å diskutere nærmere. Dette ble grunnlaget for en felles diskusjon om identitetskategorier. I neste del av samtalen diskuterte vi diskrimineringserfaringer, både folks egne opplevelser og kunnskap om andres diskrimineringserfaringer.⁴

Intervjuene varte mellom 20 minutter til 2,5 timer. Noen intervjuer ble gjennomført på egnet møterom, noen hjemme hos informanten og noen få på kafé. I alle tilfeller la vi til

³ Siri Lindstad og Bjørn André Widvey har gjennomført intervjuene fra livsminneprosjektet. Helga Eggebø, Elisabeth Stubberud og Deniz Akin har gjennomført intervjuene fra studien om levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn. Videre har Eggebø, Marte Taylor Bye og Maria Almli gjennomført intervjuene fra «Skeiv på bygda» og Stubberud og Lin Prøitz har gjennomført intervjuene fra «Den eneste skeive i bygda?». Eggebø og Stubberud har gjennomført intervjuene som ble samlet inn høsten 2018 i forbindelse med dette prosjektet.

⁴ Stine H. Bang Svendsen og Elisabeth Stubberud utviklet metoden i forbindelse med en workshop hvor formålet var å legge til rette for diskusjoner og refleksjoner rundt kjønn og seksualitet, med plass til både teoretisk, aktivistisk og erfaringsbasert kunnskap.

rette for at intervjuet kunne gjennomføres på det stedet informanten selv ønsket. Flesteparten av intervjuene ble gjort ansikt til ansikt, men noen ble gjennomført på Skype eller over telefon. Noen av intervjuene er transkribert i sin helhet. I andre tilfeller tok vi grundige notater underveis og benyttet notatene i dataanalysen. Sitatene som gjengis i rapporten, er forsiktig redigert for å få fram meningsinnhold og øke lesbarheten.

3.5 Analyse

Etter at alt datamaterialet var samlet inn arrangerte vi en todagers analyseworkshop for forskergruppen, etter en metode vi har hatt god erfaring med fra tidligere prosjekter (Eggebø, Almlie og Bye 2015; Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018; Munkejord, Eggebø og Schönfelder 2017). Metoden har fire trinn: 1) Felles gjennomgang av datamaterialet, 2) kartlegging 3) sortering, og 4) disposisjon og arbeidsplan (Eggebø 2019 - under fagfelleevaluering). Ettersom datamaterialet i dette prosjektet er så omfattende og de fleste intervjuene har vært analysert til andre formål tidligere, hadde vi til workshopen valgt ut 27 intervjuer som vi mente var særlig egnet til å belyse viktige tema på tvers av materialet og som representerer variasjon i bakgrunnsvariabler (alder, funksjonsevne, etnisitet, bosted, seksuell orientering og kjønnsidentitet). Første steg i prosessen var å gå gjennom et sammendrag av hvert av disse intervjuene. Da vi hadde gått gjennom disse, var neste trinn en tematisk analyse på tvers av materialet. Først kartla vi alle de ulike temaene vi kunne komme på og skrev ned tema og underpunkt på store ark. Neste trinn i prosessen var å gruppere disse temaarkene etter hvilke temaer som var mest relatert til hverandre. Videre diskuterte vi hvordan de kartlagte temaene belyser problemstillingene som vi i samarbeid med oppdragsgiver har valgt å vektlegge i dette prosjektet. Underveis noterte vi også mulige tema og spørsmål til spørreskjemaet som vi kom på i løpet av analysen. Til slutt i prosessen utarbeidet vi en disposisjon for prosjektrapporten og diskuterte oss fram til aktuelle tema og innretninger på vitenskapelige publikasjoner som vil være relevante bidrag fra dette datamaterialet. Det videre analysearbeidet er gjort som en del av skriveprosessen. Førsteforfatter har skrevet mesteparten av rapporten, men de andre forfatterne har i stor grad deltatt i analysearbeidet i form av tekstbidrag, jevnlig faglige samtaler og kommentarer til teksten.

3.6 Etikk

Prosjektet er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD), prosjektnummer 285924. Ettersom vi har samlet inn personidentifiserende informasjon og sensitive opplysninger, har forsvarlig datalagring og anonymisering vært viktig i forskningsprosessen.

Intervjuene fra «Skeiv på bygda» ble i 2015 sendt til lagring ved NSD i form av ikke-anonymiserte lydfiler, etter at deltakerne hadde samtykket til at data ble lagret og brukt til videre forskningsformål. Disse filene har vi på forespørsel fått til utlån fra NSD.⁵ Intervjuene fra Skeivt Arkivs livsminneprosjekt er åpent tilgjengelige for forskningsformål ved Skeivt Arkiv i Bergen. De seks intervjuene som ble valgt ut til bruk i dette prosjektet er transkribert av vitenskapelige assistenter og transkripsjonene er benyttet i analysene. Ettersom

⁵ De data som er benyttet her er hentet fra «LHBT i distriktet» (prosjekttittel i henhold til meldeskjema til NSD). Undersøkelsen er gjennomført av Helga Eggebø og finansiert av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Data er tilrettelagt og stilt til disposisjon i anonymisert form av NSD – Norsk senter for forskningsdata. Verken NSD eller Barne-, ungdoms- eller familiedirektoratet er ansvarlige for analysene av data og de tolkninger som er gjort her.

intervjuene som hovedregel er åpent tilgjengelige kreves ingen tillatelser for å benytte disse. Ett av de analyserte intervjuene er imidlertid taushetsbelagt, og benyttelse av dette krevde at både forskergruppen og assistenten som transkriberte har undertegnet nødvendige taushetserklæringer etter avtale med arkivet. Intervjudataene fra de andre tre forskningsprosjektene (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018; Stubberud og Akin 2018; Stubberud, Prøitz og Hamidiasl 2018) ble i henhold til NSDs retningslinjer anonymisert ved prosjektslutt, og data som er benyttet i dette prosjektet, er analysert i anonymisert form.

De nye deltakerne og deltakerne i tidligere prosjekter har alle fått informasjon om behandling av personopplysninger, og vi var nøye med å understreke at all informasjon blir behandlet konfidensielt. Det har blitt innhentet informert samtykke fra alle deltakere. For de nye intervjuene gjelder at ved prosjektslutt anonymiseres alle data, og personidentifiserende data fra de nye intervjuene vil bli sendt til oppbevaring i kryptert form hos NSD, etter samtykke og i henhold til gjeldende regler og prosedyrer. Data som er samlet inn gjennom andre forskningsprosjekter og reanalysert i dette prosjektet, er benyttet i henhold til gjeldende retningslinjer. Det vil si at det er innhentet samtykke til videre forskning på materialet og at vi har undertegnet på taushetserklæringer og/eller benyttet allerede anonymiserte data.

Vi har vurdert om prosjektet krever godkjenning fra REK - Regional komite for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, ettersom det også kan fremkomme opplysninger om helse i det innsamlede datamaterielt. Vi har kommet fram til at prosjektet ikke utløser slik meldeplikt. Dette fordi formålet med datainnsamlingen i vårt forprosjekt er å skaffe til veie kunnskap om lhbtis-personers levekår som kan være relevant for kommende nasjonal spørreundersøkelse. Formålet med vårt forprosjekt er ikke å skaffe til veie ny kunnskap om helse og sykdom, og det er formålet og ikke hvilke data som samles inn som avgjør om prosjektet utløser meldeplikt til REK.

I noen intervjuer kom det opp spesielt vanskelige tema, som selvmordstanker, seksuelt misbruk i barndommen, voldtekt, tortur og andre krigserfaringer, og noen ble intervjuet på et tidspunkt i livet preget av dramatiske, akutte og livstruende hendelser. Slike situasjoner stiller store krav ikke bare til informanten, men også til intervjueren, og vi gjorde vårt beste for å være empatiske og lyttende. I intervjuene med de yngste og mest utsatte informantene hadde vi i samarbeid med interesseorganisasjoner sørget folk at folk hadde noen å kontakte dersom de skulle ha behov for det etter intervjuet. Videre hadde vi inngående samtaler med flere av informantene om anonymisering fordi det var viktig for dem å forsikre seg om at de ikke på noen måte kunne bli gjenkjent i rapporten, ettersom dette ville ha negative konsekvenser for viktige relasjoner.

Alle historiene og sitatene som gjengis i rapporten er anonymisert. I en del tilfeller har vi fjernet eller byttet ut bakgrunnsopplysninger. Av anonymitetsgrunner oppgir vi ikke informantens nøyaktige alder, bosted eller landbakgrunn. Vi oppgir heller ikke hvilket intervjunummer det siteres fra, for å unngå at man kan identifisere en informant ved å sette sammen flere sitater fra samme person. Mer sammenhengende gjengivelser av informantens fortelling kunne imidlertid gitt leseren et bedre innblikk i informantens livshistorier og bedre mulighet til å gå datamaterialet etter i sømmene, men hensynet til personvern veier tyngre.

4 Begreper for kjønn og seksualitetsmangfold

Alle informantene i denne studien er intervjuet fordi de bryter med normer for kjønn og seksualitet og identifiserer seg med et eller flere begreper inn under lhbtis-paraplyen. For de av oss som bryter med hetero- og/eller cisnormen er det nødvendig å finne ord for å benevne denne annerledesheten. De aller fleste informantene i dette prosjektet identifiserte seg som henholdsvis «homofil» eller «lesbisk», og «mann» eller «kvinne», men samtidig er der stor variasjon i hvilke betegnelser folk benyttet for å beskrive sin egen seksuelle orientering og kjønnsidentitet. I datamaterialet er det mange eksempler på personer som utfordrer todelinger som homo/hetero, mann/kvinne og tar del i utviklingen av en økende begrepsvariasjon. Analysen av intervjuene har dessuten vist at det er knyttet ambivalens og kontroverser til flere av begrepene, og at der er tydelige forskjeller mellom individer, organiserte grupper og generasjoner når det gjelder hvilke ord man velger å bruke om seg selv og andre, hvilke begreper man har kjennskap til og hvilke ord man oppfatter som nedsettende og problematiske. I dette kapitlet vil vi beskrive variasjon, ambivalens og kontroverser i hvilke ord som benyttes for kjønn, seksualitet og likekjønnsrelasjoner.

4.1 Seksuell orientering

I mange av intervjuene var spørsmålet om seksuell orientering og kjønnsidentitet ett av flere innledende bakgrunnsspørsmål, i tillegg til spørsmål om alder, utdanning, bosted og landbakgrunn. Et typisk svar på slike spørsmål var «homofil, 30 år, fra Trondheim», uten at homofil eller andre begreper for seksuell orientering ble diskutert eller problematisert i løpet av intervjuet. Samtidig ytte enkelte informanter motstand mot å skulle kategorisere seg entydig, for eksempel ved å peke på det omskiftelige i måten de identifiserer seg på. I andre intervjuer ble det ikke stilt et slikt bakgrunnsspørsmål, men spørsmålet om identitetskategori kom fram gjennom intervjuet ved at informanten omtalte seg selv som for eksempel «lesbisk» eller «homofil». Felles for de som benytter en av disse to identitetskategoriene, er at de ikke synes å ha hatt et behov for å forklare verken intervjueren eller omverdenen hva de legger i disse begrepene. Hva ord som lesbisk, homofil betyr, eller de tilsvarende engelske ordene «gay» og «lesbian», ser altså ut til å være noe man kan ta mer eller mindre for gitt – det er noe alle vet hva er og noe som dermed ikke krever ytterligere forklaring. Dette betyr imidlertid ikke at begrepene fremstod uproblematisk.

Heterofil, lesbisk, homofil og bifil kan sies å være kjente og tradisjonelle begreper for å beskrive variasjon i seksuell orientering, og lesbisk og homofil er de klart vanligst forekommende begrepene for å beskrive sin egen seksuelle orientering i vårt datamateriale. En av informantene, en mann i 60-årene, kommenterte at lesbisk, homofil og til dels bifil var de eneste skeive identitetskategoriene som var tilgjengelige da han vokste opp: «I vår tid da, hvis jeg får lov å si det, så var du enten homofil eller så var du lesbisk, og kanskje det var noen som var bi. Det var liksom bare det som var brukt stort sett i den tiden». Denne informanten påpekte at der er flere alternative identitetskategorier i dag enn der har vært tidligere. Dette reflekteres også i vårt datamateriale, der vi finner at det særlig er de yngste som i utvalget som benytter andre identitetskategorier enn lesbisk og homofil, og som aktivt prøver å utvide rommet for ulike skeive identiteter.

4.1.1 Lesbisk

Flere av kvinnene fortalte at de foretrakk å kalle seg «skeiv», «kvinne som liker kvinner» eller si at de hadde kvinnelig samboer i stedet for å bruke betegnelsen lesbisk. Et eksempel er en kvinne i 50-åra som svarte «jeg kaller meg selv lesbisk» som svar på spørsmålet seksuell orientering, men mot slutten av intervjuet fortalte hun at hun egentlig ikke var helt komfortabel med å bruke denne benevnelsen. Derfor valgte hun ofte å heller sier at hun er sammen med en kvinne. Hun forklarte at det ligger noe litt nedsettende og reduserende i å kalle seg lesbisk. Som eksempel viste hun til noen venner som skulle forklare noen gamle kjente hvem hun var og hadde sagt, «du vet, hun som ble lesbisk». Dette fikk henne til å føle seg redusert til bare å være lesbisk og ingenting annet. Denne ambivalensen knyttet til begrepet lesbisk finner vi igjen i flere intervjuer. En annen kvinne i 50-årene fortalte:

Informant: Nå har jeg sagt «jeg er lesbisk». Det var jo et fryktelig ord å si og jeg måtte trene på å si det mens jeg kjørte [bil].

Intervjuer: Hva var fryktelig med det?

Informant: Det var så avslørende på en måte. Det var så skummelt. Litt sånn brutalt ord. Utleverende kanskje.

Denne informanten brukte flere svært negativt ladede ord til å beskrive begrepet «lesbisk» og forklare hvorfor hun synes det var vanskelig å bruke om seg selv. Men for henne synes det ikke å være noen andre aktuelle identitetskategorier. Noen andre informanter, stort sett i 20-30 årene, beskrev også en motstand og ambivalens knyttet til ordet lesbisk, men løste dette ved å heller kalle seg skeiv.

Også i intervjuene med de eldste kvinnene i utvalget synes vi å spore en ambivalens eller tilbakeholdenhet når det gjelder å kalle seg lesbisk. Flere av dem brukte sjelden ordet lesbisk, og de omtalte gjerne kvinnelige kjærester, så vel som venner, som venninner. En kvinne i 80-årene fortalte:

Og hun og jeg ble kjernevenninner skjønner du. Hun var så vakker at jeg nesten besvimte, men hun var litt vill og gal, så jeg turte ikke nærme meg henne så veldig. Men vi dro på brygga og hentet en torsk og drakk rødvin, og var sammen og sov i armene på hverandre og greier, og vi ble fulle, men det skjedde ikke noe. Dette skal jo tas opp [refererer til lydopptaket] så jeg får jo si det som det er (latter). Blir hardhudet av å sitte og høre på det. Men i hvert fall da, vi ble venninner og sånn, men jeg var så stengt etter alle de årene hvor det var så farlig [å forelske seg i kvinner], at jeg begynte jo i psykoterapi da.

I likhet med andre informanter i hennes generasjon, syntes hun å bruke begrepet venninne om både venner og kjærester. Som sosialantropologen Hans Wiggo Kristiansen (Kristiansen 2005: 117) har påpekt, har det vært vanlig i denne generasjonen å presentere parforhold som en vennskapsrelasjon overfor familie, venner og arbeidskolleger. Men i løpet av intervjuet omtalte informantene som er sitert ovenfor, også seg selv som lesbisk, men fortalte at hun alltid hadde vært tilbakeholden med å si det til andre: «Jeg har ikke gått rundt og det første jeg sier er at, ja, jeg er lesbisk, hvorfor i all verden skulle folk ha noe med det?» Det framgikk av intervjuet at hun dels hadde opplevd det som vanskelig å forelske seg i kvinner, og hun knyttet det til å ha levd i en tid da dette ikke var akseptert. Dette kan være en del av bakgrunnen for at hun omtalte sin seksuelle orientering som en privatsak, som andre ikke har noe med.

Noen av informantene fortalte at de unngår å bruke ordet lesbisk om seg selv fordi de oppfatter at det er nedsettende, eller som et problematisk begrep. Flere av disse informantene foretrekker andre betegnelser og andre måter å beskrive likekjønnsrelasjoner på. Men samtidig uttrykte flere informanter at det også kan være riktig og viktig å bruke ordet lesbisk om seg selv ettersom det oppleves som en treffende og sann beskrivelse av hvem man er, og fordi det er viktig å være åpen og tydelig for å være en rollemodell for andre. I denne dialogen fra et av fokusgruppeintervjuene tematiseres åpenhet og rollemodeller:

Informant 1: Jeg kom til å tenke på en ting, i sted når du sa det der med at man plasserer seg selv, jeg tror det også har vært en viktig del det med rollemodellaspektet i det da, at jeg skal være åpen og jeg skal si at jeg er lesbisk i alle sammenhenger jeg har anledning til det, fordi det kan være fint for noen andre å oppleve at det finnes flere, da. Så det er jo en grunn til å kategorisere seg det også.

Informant 2: Jo jo jo.

Informant 1: At man vil åpne det rommet da.

Informant 2: Det er jo positivt.

Disse informantene reflekterte over betydningen av å åpne opp et rom for andre ved å selv omtale seg som lesbisk. Flere informanter fortalte om hvor viktig det hadde vært for dem å møte andre lesbiske, og beskrev hvordan det kan være en stor lettelse å endelig finne et ord som uttrykker hvem man er og dermed skjønne at man ikke er alene. En kvinne i 30-årene, som vokste opp i et afrikansk land, fortalte: «Det var på universitetet jeg fant ut at det var et ord for det jeg føler, og jeg skjønnte at jeg ikke var alene». En annen kvinne fortalte om første gang hun møtte en lesbisk kvinne, og hvordan det var avgjørende for at hun forstod at hun selv var lesbisk:

Hun var gift med en dame - og det var vi to som trente dette laget sammen. Vi hadde treninger tre ganger i uka, og vi dro på cuper og vi ble nære. Så plutselig så gikk det opp for meg: men jeg er jo sånn som henne! Hun var den første lesbiske jeg ble kjent med. Og jeg tenkte, ja, her er det noe jeg ikke har skjønt. Jeg betrodde meg til henne og det var veldig trygt og godt.

Flere av informantene fortalte om den lesbiske identiteten som en kilde til et viktig og sterkt fellesskap med andre lesbiske kvinner. Seksuell orientering er ikke bare et spørsmål om hvem man tiltrekkes av, har sex med og er sammen med, men det kan være en identitet som gir tilhørighet til en gruppe. En informant reflekterte over dette:

Lesbisk identitet. Ja, hva er det? Jeg må tenke litt. Jo, det er at jeg ser for meg en framtid med en person av samme kjønn. Men det er noe mer. Jeg tror kanskje det handler om å være en del av et fellesskap. Med egne normer, måter å se ting på. Egne kulturuttrykk. Alt fra egne utesteder til hvordan man oppfatter TV-serier. Det er viktig for meg å være en del av et eller annet. Det kjennes rett. spennende, morsomt og betryggende.

Det fellesskapet som denne informant beskrev, er knyttet nettopp til lesbisk identitet og forutsetter derfor at man identifiserer seg som lesbisk. Tidligere forskning har vist at

gruppetilhørighet kan være viktig for å håndtere og beskytte seg mot diskriminering og minoritetsstress (Eggebø og Stubberud 2016).

Mens informanten som er referert over snakket om lesbisk identitet som en viktig kilde til fellesskap, var der flere andre informanter som uttrykte et ubehag og en ambivalens til å definere seg selv som lesbisk. Noen ser ut til å oppfatte denne merkelappen som reduksjonistisk, at det å definere seg som lesbisk gjør at andre deler av identiteten blir usynliggjort. Andre informanter uttrykte at man må tåle ubehaget ved å definere seg selv som lesbisk fordi åpenhet og tydelighet gjør det lettere for andre. De dilemmaene og vurderingene som informantene presenterer knyttet til identitetskategorien lesbisk gir gjenklang i psykologen Anbjørg Ohnstads (2009) arbeid om lesbisk identitet. Hun har beskrevet hvordan man på den ene siden opplever å være usynlig som lesbisk, fordi alle antar at man er hetero til man sier noe annet. Men ved å være åpen kan man oppleve å bli «selvlysende», det vil si hypersynlig og at den lesbiske identiteten er det eneste som synes for omverdenen.

Der er også generasjonsforskjeller i begrepsbruk. Blant kvinnene som er i 20- og 30-årene er det flere som definerer seg som skeiv kvinne i stedet for lesbisk, mens blant de eldste kvinnene omtales gjerne kjærester som venninner. Endringer i begrepsbruk over tid reflekteres også i faglitteraturen. I boka «Vi som føler annerledes» som ble utgitt i 1957, benyttes for eksempel begrepet «kvinnelige homofile» (Grodal 1957). Akronymer som «lhbti» og samlebetegnelsen «skeiv» er av nyere dato, og benyttes gjerne i faglitteraturen som er utgitt i løpet av de siste årene, samt av deler av den skeive bevegelsen.

4.1.2 Homofil

De fleste av mennene i denne undersøkelsen identifiserte seg selv som homofil, homo eller det engelske «gay». Mange brukte ikke tid på å problematisere begrepet, men slo fast at de var homofile og alltid hadde vært det. I noen intervjuer var likevel spørsmålet om seksuell orientering gjenstand for omfattende refleksjoner. En av informantene, en mann i slutten av 30-åra, betegnet dette spørsmålet som svært «ladet» og begynte deretter på en fortelling som grep inn i kjernen av hans identitet og livserfaringer fra barndommen og de siste 20 årene. En annen informant på samme alder betegnet seg selv som homofil eller homo, men uttrykte nøling og ambivalens knyttet til å bruke dette begrepet om seg selv:

Det som er litt sånn, ikke merkelig, men som jeg tar meg selv litt i, det er at jeg egentlig ikke føler at jeg identifiserer meg som homofil eller homo, men mer som – det høres sikkert litt sånn flåsete ut – et menneske. Jeg glemmer at det er den seksuelle orienteringen. Jeg identifiserer meg mer som Ole, på en måte. Den seksuelle orienteringen er egentlig ikke så stor del av livet mitt. Bortsett fra at jeg er sammen med en mann.

I likhet med flere av de lesbiske kvinnene i denne studien, uttrykte denne informanten at betegnelsen homofil kan fungere reduksjonistisk. Sitatet gir også gjenklang til Simone de Beauvoirs verk «Det annet kjønn» (2000) hvor hun beskriver en liknende ambivalens knyttet til kategorien kvinne. Beauvoir ville ikke reduseres til sitt kjønn. Hun insisterte på å være først og fremst et menneske.

Motstanden mot å definere seg selv som homofil handler ikke bare om den reduksjonismen det kan innebære å være i en minoritetsposisjon. Det handler også om at noen av informantene ikke vil identifisere seg med de oppfattet som typisk for andre homofile. Følgende dialog fra et av intervjuene kan illustrere dette:

Informant 1: Vi har ikke homofili som en livsstil. Jeg føler at mange har det. At det blir litt sånn, de gjør de samme tingene som de andre homofile gjør. Bevisst eller ubevisst. Liker samme type musikk, og gjør den samme skrullestemmen, og.. jeg vet ikke. Det blir en sånn greie de gjør, da. Og det kan jo godt være at de er sånn. Men så.. tror jeg man blir sånn òg. Når man vanker i et sånt miljø.
Informant 2: Dette handler om identitet. Det er trygg identitet for noen. Men noe som ikke du kjenner deg igjen i, på en måte.

Informanten skiller mellom det å være homofil og leve sammen med en annen mann, og det å ha homofili som en sentral del av identiteten. Han forbinder denne identiteten med å være såkalt «skrulle». I likhet med mange andre informanter tar han altså avstand fra det han oppfatter som det typiske bildet av den feminine homoen som man ser på reality-TV og i Pride-paradene. Han identifiserer seg ikke med dem. Et annet eksempel er en informant som tar avstand fra de negative forestillingene eller stigmaet som synes å være knyttet til den feminine mannen, ved å understreke at han er den aktive parten i seksuelle relasjoner og ønsker å leve med en mann som «ser ut som en mann og ikke er feminin».

Det synes fortsatt å være en sterk kulturell kobling mellom mannlig femininitet og homoseksualitet. I følge Arne Nilssons (1998) forskning om homoseksualitet i Gøteborg rundt andre verdenskrig eksisterte det på den tiden en forståelse av at det først og fremst var den passive/feminine mannen i seksuelle relasjoner mellom menn som ble ansett å være «homo». Som det går fram av sitatene over fortsetter denne koblingen mellom stigmatisert mannlig femininitet å gjøre seg gjeldene, og som Svendsen, Stubberud og Djupedal (2018) har pekt på, gjør dette det vanskelig for unge skeive å komme ut, noe som ble tydelig illustrert i tredje sesong av TV-serien *SKAM* som gikk på NRK høsten 2016.

4.1.3 Et mangfold av seksuelle orienteringer

Selv om de fleste av informantene beskrev seg som homofile, lesbiske, eller bifile, sirkulerte også andre betegnelser. Flere benevner seg selv som panfil, aseksuell, polyamorøs, skeiv og kvinne som liker kvinner. I tillegg forekommer betegnelsene biromantisk, demiseksuell og sapioseksuell. Det å benytte slike mindre kjente begreper om sin seksuelle orientering synes i mange sammenhenger å kreve forklaring. I motsetning til de som definerer seg som lesbisk, homofil eller bifil, møter man stadig vekk noen som ikke vet hva de andre begrepene betyr. En informant i tjuetåra som definerte seg som aseksuell fortalte:

Jeg kjenner jeg får mer reaksjoner når jeg sier aseksuell her [sted] enn når jeg var i Oslo. I Oslo var det sånn åja, jaja, sånn er det bare liksom, mens her er det sånn aseksuell, hva er det for noe i det hele tatt, liksom [...] I forhold til det med å være aseksuell så har det vært veldig mye frem og tilbake, for det er jo ikke et tema som blir snakket så veldig mye om, og jeg visste jo ikke at det var noe som het det egentlig før jeg var sånn to-tre-og-tyve. Så når jeg da begynte å tenke på det så ble det sånn, okei, dette her stemmer veldig bra for meg.

Som det fremgår av sitatet, er det å forklare seg overfor andre en del av det å identifisere seg som aseksuell. En annen side var at hun ikke hadde funnet ut at hun var aseksuell før i tjueårene, og knytter dette til at det er en relativt ukjent identitetskategori. Mangelen på åpenhet om at man kan være aseksuell hadde tidligere skapt en del utfordringer i kjærestereelasjoner, fortalte hun.

Aseksualitet kan sies å være et tabu og stigma. Samtidig er der også stigma knyttet til hyperseksualitet, som man som bifil eller panfil kan oppleve å måtte forsvare seg mot. En informant fortalte: «Som biseksuell blir man også sett på som hyperseksuell. Og som polyamorøs. Brun, poly og bi. Er du ikke bare en slut?». Både det å være bifil og det å være polyamorøs ser ut til å være assosiert med seksuell tilgjengelighet og hyperseksualitet. For informanten i sitatet ovenfor forsterkes dette av hudfargen; som brun blir hun også gjenstand for erotisering og seksualisering.

Noen av informantene var opptatt av å utfordre tokjønnsmodellen som de etablerte kategoriene operer innenfor. Et eksempel på dette er en informant i 20-årene som identifiserte seg som panfil. Hen brukte mye tid på å forklare omverdenen at dette betyr at hen kan føle seksuell tiltrekning til alle (pan) kjønn, og at hen er kritisk til tokjønnsmodellen og tanken om at alle er enten mann eller kvinne. Ettersom betegnelsen panfil i mange sammenhenger fordrer forklaring, hender det at hen omtaler seg som bifil: «Når jeg ikke gidder å forklare sier jeg at jeg er bifil. Men det stemmer ikke. Jeg er ikke bifil». Denne informanten, i likhet med flere andre, valgte å veksle pragmatisk mellom ulike begreper i ulike kontekster. Noen ganger ønsket hen å slippe å forklare, mens andre ganger var det viktig å forklare nettopp for å utfordre kategoriene.

Flere informanter ytte motstand mot etablerte begreper for kjønn og seksualitet, eller motstand mot å plassere seg selv innenfor et bestemt begrep. En informant reflekterte rundt dette:

Jeg er veldig usikker på legningsbegrepet, da. Nå er det jo... mange begreper man kan benytte seg av. Og jeg har vært innom alt. Jeg har vært innom bifil. Jeg har vært innom lesbisk. Jeg har vært innom panfil... Nå bare vet jeg ikke helt. (...) Men det er litt det der, når du møter mennesker som du ikke kjenner, at du liksom... ett begrep kan forklare på en måte. Så jeg har de siste årene kanskje mest brukt lesbisk, men... Det føles heller ikke helt som riktig tagg, da. Jeg sier faktisk oftere skeiv enn queer, selv om jeg egentlig ikke er så veldig glad i ordet skeiv. Det virker på en måte negativt.

Det å utvide det språklige repertoaret for de unge henger sammen med følt annerledeshet. Homotoleranse er utbredt i samfunnet, samtidig som de unge kan oppleve både frykt og møte reelle problemer knyttet til det å være skeiv. Den homotolerante diskursen står dermed i motsetning til de faktiske opplevelsene skeive kan ha i samfunnet, slik Svendsen, Stubberud og Djupedal (2018) har argumentert for. I den sammenheng kan det å bruke et språk som ikke er umiddelbart forståelig for de som ikke er en del av den skeive bevegelsen, være en måte å synliggjøre følt annerledeshet på (Svendsen, Stubberud og Djupedal 2018).

4.2 Kjønnsideidentitet og kjønnsuttrykk

Et gjennomgående tema blant mange av informantene er at de fortalte at de følte seg annerledes i barndommen og i oppveksten, og knytter dette sammen med at de brøt med kjønnsnormer og etablerte forestillinger om hva en gutt eller en jente skulle være. Dette gjelder både for de som i dag identifiserer seg som homofile menn eller lesbiske kvinner og de som ikke identifiserer seg med kjønn de ble tildelt ved fødselen. Det å ha et normoverskridende kjønnsuttrykk er altså ikke det samme som å ha en normoverskridende kjønnsideidentitet. Men i utvalget vårt er det en god del av informantene som ikke identifiserer seg med kjønn de ble tildelt ved fødselen. De fleste av dem omtalte seg selv som henholdsvis transmann, transkvinne eller transperson. Andre identifiserte seg som kvinne eller mann som er «født i feil kropp». Én brukte betegnelsen bikjønn, én identifiserte seg som interkjønn og en tredje snakker om seg selv som en person som har med seg begge kjønn. Noen av dem som ikke har norsk som morsmål, brukte betegnelser som «ladyboy» og «shemale». Andre igjen er opptatt av å kritisere tokjønnsmodellen og omtalte seg selv som for eksempel «akjønn», «androgyn» eller «ikke-binær», eller benyttet «skeiv» som identitetskategori for både kjønn og seksuell orientering.

Selv om «transperson» er den vanligste betegnelsen i vårt utvalg, så finnes det i datamaterialet et stort repertoar av begreper. En av aktivitetene under fokusgruppeintervjuene var å kartlegge ord og begreper for kjønn og seksualitet. Deltagerne skrev alle slike ord og begreper de kjente til, både nedsettende, positive og nøytrale. Under denne øvelsen kom det frem enda flere ord og begreper for å bryte med normer for kjønn enn det dem vi intervjuet i forbindelse med dette prosjektet brukte til å snakke om seg selv. Ord som kom frem under denne øvelsen var for eksempel: «Gender bender», «gender fluid», «gender queer», «kjønnsflytende», «henkjønn», «guttejente», «trans», «transe», «transkjønnet», «transseksuell», «transvestitt» og «tvekjønn».

Flere av informantene fortalte at da de var unge hadde de aldri hørt noe ord for det ikke å identifisere seg med det kjønn man ble tildelt ved fødselen, og at det dermed ikke framstod som et alternativ å leve som et annet kjønn. En påpekte at homofil, lesbisk og bifil var de skeive posisjonene som var tilgjengelige. Flere av de yngste informantene – de som ble intervjuet i 16-25-årsalderen – fortalte derimot hvordan de fikk høre om ord som transperson og følte at det stemte. En informant fortalte:

Så flytta jeg på folkehøyskole det året jeg ble 18. Hele livet har jeg alltid vært en sånn myk person. Jeg var aldri en del av gutta. Jeg var alltid i store jentegjenger, og var egentlig veldig fornøyd med det. Og under folkehøyskoleåret, så fikk jeg høre liksom transperson. «Transe, transperson, hva er det for noe?» tenkte jeg. Så jeg begynte liksom å titte litt rundt på forskjellige mennesker på internett, og høre litt youtubere, sånne mennesker som levde dette ut, da. Og det var liksom noe som bare på en måte ga mening.

Det å få høre ordet transperson, og høre om andre som er det, blant annet på internett, var for denne personen viktig for å finne sin egen identitet.

En informant i 30-årene, som definerte seg som transmann eller ikke-binær, påpekte at hvilken kjønnsideidentitet og hvilke begreper man velger å bruke om seg selv henger sammen med hvilke begreper som er tilgjengelige og derfor mulige:

Mange ungdommer bruker «født i feil kropp» om seg selv, eller sier at de har kjønnsinkongruens. Andre sier at de er et annet kjønn enn de ble registrert som ved fødsel, eller sier de er trans. Ganske mange av de ungdommene navigerer de begrepene på forskjellige måter, i forskjellige kontekster. Så de kan finne på å kalle seg både født i feil kropp, og trans. Og jeg, på en måte, tenker at jo flere retter med mat som blir satt foran de ungdommene her, jo lettere blir det for dem å finne noe som passer. Så de skal bli gjort kjent og gjort tilgjengelig, liksom alle de her begrepene og ordene, tenker jeg.

Denne informanten pekte på at mange gjerne bruker flere ulike begreper om sin egen identitet, og at dette kan avhenge av kontekst. Et stort mangfold av tilgjengelige kategorier og identiteter blir fremhevet som noe positivt, fordi det gjør det lettere for flere å finne en betegnelse man opplever at passer.

På liknende vis som for en del av dem som kaller seg homofil eller lesbisk, er ikke begrepet «transperson» uproblematisk, heller ikke for dem som bruker denne betegnelsen om seg selv. En informant, som gjennom intervjuet i hovedsak omtalte seg selv som transperson, sa:

Informant: Ingen liker å liksom bli kalt den transpersonen. Jeg vil jo være noe mer. Jeg vil jo være et menneske. Men, så klart, når folk spør meg liksom, ting som har med å være transperson, så er det jo helt greit. Og.. er folk nysgjerrige på det, så.. men jeg liker ikke å bli kalt for den transen, når folk snakker om meg.

Intervjuer: Nei, det kan jeg skjønne.

Informant: Jeg er Cecilie. Jeg er jo menneske. Jeg er jo en person. Og da vil jeg jo bli sett på sånn.

Refleksjonene denne informanten gjør seg om begrepet transperson likner det som andre informanter har sagt om «homofil» og «lesbisk». Fellesnevneren er at de oppfatter begrepene som reduserende, som noe som gjør at alt man er, blir tolket i lys av at ens kjønnsidentitet eller seksuelle orientering, og at man ikke ses på som det sammensatte mennesket man ønsker å bli sett som. Denne frykten eller erfaringen med å bli redusert til sin seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, var det mange av informantene som tematiserte på ulike måter.

På samme måte som vi har sett tidligere med homofil identitet, tar også en av transpersonene avstand fra andre transpersoner fordi hun ikke føler seg som dem. Hun forklarte: «Transpersoner har veldig skarpe meninger. Jeg har veldig ulike meninger fra transpersoner, så jeg passer ikke helt med dem. Jeg er mye mykere». Hun forklarte at hun opplevde at andre transpersoner er veldig konfronterende når folk bruker feil pronomen. Selv sier hun bare hvilket pronomen hun foretrekker uten å gjøre så mye ut av det, fortalte hun. I intervjuet tok hun avstand fra det hun opplever som en unødvendig konfronterende stil, og fortalte at hun identifiserte seg mer med skeive som gruppe enn med transpersoner. Disse kommentarene kan sees i lys av at trans-feltet de siste årene har vært mer tydelig politisert. Trans-aktivister har sammen med den skeive bevegelsen jobbet hardt for rettighetene til transpersoner, og blant annet vunnet frem med rett til å endre juridisk kjønn, og rett til å endre navn uavhengig av juridisk kjønn. Den store politiske synligheten er det imidlertid ikke alle som ønsker for seg selv.

Begrepet transperson er ikke bare flertydig, men også kontroversielt. Dette kom særlig tydelig fram i en av fokusgruppeintervjuene. Kontroversene dreide seg om hvor vidt transperson er en akseptabel samlebetegnelse for alle personer som ikke identifiserer seg med det kjønn de ble tildelt ved fødselen. En av informantene mente at det helt klart ikke var en akseptabel samlebetegnelse og argumenterte slik:

Når man sier «transperson» - som er det mest vanlige man bruker i dag - i media, så er det en del mennesker som ikke blir sett som den de er. Dersom alle innenfor kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk hadde blitt omtalt som «født i feil kropp», tror jeg ikke du hadde vært så lykkelig over det. Jeg tenker at det ene er ikke viktigere enn det andre. Innenfor kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk er det så mangt. Det tror jeg alle er enige om. Og da er det ikke sånn at one word fits all. Det nytter ikke. [...] Jeg tror aldri det er mulig å komme til en sånn enighet. At der fant vi det endelig, det ene ordet. Det tror jeg aldri vi kommer til. [...] dette feltet er såpass komplisert, med forskjellige opplevelser, at det nytter ikke å ha ett begrep som faktisk kan være et paraplybegrep.

Denne informanten argumenterte for at man skal ha respekt for og benytte den identitetskategorien som folk selv ønsker, og at det derfor ikke er akseptabelt å bruke én av alle identitetskategoriene som samlebetegnelse på hele gruppen. En annen av deltakerne i fokusgruppen var uenig i dette, og utdypet dette:

Jeg er ikke helt enig i premisset ditt om at ved å ha begrepet transperson som samlebetegnelse, så påtvinger man mennesker en identitet. Jeg har lyst til å sammenlikne det litt med begrepet skeiv, som også brukes på ulike måter. Noen av oss bruker det som en identitetsmarkør. Men for andre av oss blir det liksom en sånn samlebetegnelse. Det tenker jeg at, for noen av oss, så er det transperson også et begrep som man kan se på den måten, at det er en paraplybetegnelse som kan fungere. Og så kommer andre identiteter under. Så er jeg helt enig med deg, i at man må få lov til å ha sin egen identitet og definere seg selv. Vi må bli mindre opptatt av å dytte hverandre inn i båser. Det er jeg helt enig i.

Uenigheten mellom disse to deltakerne i fokusgruppen handlet om bruken av transperson som samlebetegnelse for alle som ikke identifiserer seg med det kjønn de ble tildelt ved fødselen. Et av argumentene som kom opp i diskusjonen var at «transperson» benyttes som paraplybetegnelse i forskning og systemer som EU og FN, og at man må forholde seg til det. Den ene informanten mente at ett samlebegrep for alle innenfor dette mangfoldige spekteret ikke fungerer, fordi man da nødvendigvis prioriterer én identitetskategori og gir denne en privilegert status som paraplybetegnelsen som alle andre også blir dyttet inn under. Den andre informanten argumenterte for nytten av samlebetegnelser, og for at begrepet transperson fungerer greit til dette. Skillet mellom disse to posisjonene ser dermed ut til å handle om hvorvidt man ser begrepet transperson primært som en blant flere identitetskategorier, eller om man oppfatter det som en identitetskategori og en paraplybetegnelse uten større betydning, på linje med begrepet skeiv eller queer.

Våre data tyder på at det å bryte med cis-normen gjerne byr på flere utfordringer enn det å tilhøre en seksuell minoritet. Som Svendsen, Stubberud og Djupedal (2018) har påpekt: «Kunnskapen om likekjønnsseksualitet som homotoleransen har brakt med seg, [strekker seg] ikke nødvendigvis til spørsmål om kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk». Det kvalitative

datamaterialet vi har analysert peker likevel i retning av at kunnskap, forståelse og aksept for at noen bryter med cis-normen ser ut til å være økende og at de yngste informantene i denne gruppen fortalte om færre utfordringer og større grad av åpenhet enn de eldste.

4.3 Oppsummering

De fleste deltakerne i denne studien definerte seg som homofile menn eller lesbiske kvinner. Flere uttrykte likevel en viss motstand mot og ambivalens knyttet til disse kategoriene. Det handlet blant annet om at man hadde vanskelig for å identifisere seg som «homofil» fordi dette ordet var så knyttet opp til stereotype forestillinger om at homofile menn er feminine eller «skruller». Et annet poeng var at det å bli definert som lesbisk eller homofil kan oppleves som reduserende, det vil si at denne delen av identiteten trer i forgrunnen og skygger for andre aspekter ved den man er - man ønsker først og fremst blir sett som et menneske. Anbjørg Ohnstad har beskrevet dette som at man blir «selvlysende» i kraft av å tilhøre en seksuell minoritet. Samtidig er det flere som framhever at åpne og synlige skeive er viktige forbilder og gjør det lettere for andre å bli trygg på sin egen identitet og være åpne. Noen fortalte om at det hadde vært en lettelse da de endelig opplevde at de kunne si høyt at «jeg er lesbisk» og dermed fikk et meningsfylt og forståelig begrep til å omtale seg selv med. Det å definere seg som henholdsvis lesbisk eller homofil kan for mange innebære tilhørighet til et fellesskap og en gruppeidentitet som er viktig i livet. Der er en tydelig spenning i våre informanternes beskrivelser: På den ene siden er det en reaksjon mot å bli tingliggjort, stereotypisert og redusert. På den andre siden ligger en trygghet over å finne sin plass og tilhøre et større fellesskap. Dette er et spenningsfelt som har blitt tematisert og utforsket på ulike måter siden 1980-tallet (se for eksempel Ohnstad 2009; Plummer 1981).

De fleste informantene i studien definerte seg med det kjønnen de ble tildelt ved fødselen. Våre data viser tydelig at også cis-personer opplever sanksjoner og negative kommentarer knyttet til det å bryte med normer for kjønn. Homofile menn blir gjerne assosiert med et feminint kjønnsuttrykk. Noen distanserte seg aktivt fra denne forestillingen, mens andre beskrev seg selv som en feminin person og knyttet dette til seksuell orientering. Seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk er ulike fenomener, men de henger også sammen. Blant de av informantene som ikke identifiserte seg med det kjønnen de ble tildelt ved fødselen, var transperson den vanligste benevnelsen å bruke om seg selv, men datamaterialet viser også her stor variasjon i tilgjengelige og foretrukne identitetskategorier. Når det gjelder det å ikke identifisere seg med det kjønnen man ble tildelt ved fødselen, så synes begrepene transmann, transkvinne og transperson å være vanligst og akseptable for de fleste. Men andre benytter identitetskategoriene «kvinne» eller «mann» eller «født i feil kropp», og motsetter seg å bli definert som transperson. Selv om noen oppfatter «transperson» som en pragmatisk paraplybetegnelse for alle personer som ikke identifiserer seg med det kjønnen de ble tildelt ved fødselen, er det andre som mener dette er en uakseptabel og diskriminerende begrepsbruk.

En del av informantene i denne studien avviser de mest etablerte kategoriene, som lesbisk, homofil, bifil, transperson, og benytter andre begreper om seg selv som utfordrer binære forståelser av kjønn og seksualitet. Denne tendensen er tydeligst blant de yngste informantene. Noen informanter fremhevet også at spørsmålet om hvordan de identifiserer seg, var vanskelig å svare på. Noen opplevde både seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk som noe som var i flyt og som det dermed var bedre å la være å og benevne.

Flere nølte lenge før de svarte, eller ga uttrykk for at de syntes spørsmålet var problematisk ved å si for eksempel «bifil, hvis jeg må kategorisere». Andre igjen avsto helt fra å svare på spørsmålet enten det gjaldt kjønnsidentitet eller seksuell orientering. Noen fortalte også at de har brukt lang tid på å finne en kategori som passer for dem og det livet de ønsket å leve. Våre informanter reflekterer altså mangfoldet av identitetskategorier som kan brukes til å beskrive seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, samt den økende tendensen til problematisering av binære forståelser av kjønn og seksualitet (Svendsen, Stubberud og Djupedal 2018).

5 Sammensatte identiteter

I dette kapittelet vil vi diskutere hva som skjer når det å ha en skeiv identitet spiller sammen med andre minoritetsposisjoner og forskjellsskapende dimensjoner, herunder sosial bakgrunn, alder, det å ha innvandrerbakgrunn, være samisk, ha en identitet som funksjonshemmet, eller ha en religiøs identitet eller praksis. Hva det innebærer å være skeiv med innvandrerbakgrunn, skeiv og samisk eller skeiv på bygda er grundig behandlet i nyere forskningsrapporter som to av forfatterne av denne rapporten også står bak (Eggebø, Almlie og Bye 2015; Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018; Stubberud og Akin 2018; Stubberud, Prøitz og Hamidiasl 2018). I det foreliggende materialet kommer også betydningen av alder, klasse og sosial bakgrunn tydelig frem i enkelte av intervjuene, og dette er i mindre grad tematisert i tidligere norsk forskning om lhbtis-personer. Som beskrevet i metodekapittelet er anonymisert datamaterialet fra nettopp disse prosjektene dessuten også re-analysert i arbeidet med dette prosjektet. Først i kapittelet vil vi derfor gjennomgå hovedfunnene i de nevnte rapportene. Deretter vil vi presentere data som omhandler betydningen av nedsatt funksjonsevne, religion og sosial bakgrunn.

5.1 Skeive med innvandrerbakgrunn

Skeive med innvandrerbakgrunn risikerer å bli utsatt for diskriminering på grunn av seksuell orientering og kjønnsidentitet på den ene siden, og på grunn av innvandrerbakgrunn på den andre siden. Dette utgjør hovedfunnet fra rapporten *«Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge»* (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018). Som en av deltakerne så treffende formulerte det: «Jeg er homofil og jeg er svart. Jeg er alt det verden ikke vil at du skal være». Forskningsprosjektet var basert på en spørreundersøkelse som ble besvart av 251 personer og dybdeintervjuer med 42 skeive med innvandrerbakgrunn.

Analysene av datamaterialet viste at rasisme og etnisk diskriminering er utbredt. Over halvparten av respondentene i spørreundersøkelsen hadde vært utsatt for negative kommentarer eller oppførsel på grunn av etnisitet, hudfarge eller religion. Informantene fortalte om diskriminering i form av rasistisk motivert vold, forskjellsbehandling i barnehagen og skole og diskriminering på bolig- og arbeidsmarkedet. 14 % hadde erfart at de ikke ble ansatt i en jobb på grunn av etnisitet, hudfarge eller religion. Deltakerne i forskningsprosjektet møtte også rasisme og etnisk diskriminering i skeive miljøer i Norge. Noen fortalte om å bli blokkert på dating-sider på nettet når de fortalte at de hadde bakgrunn fra Midtøsten. Andre hadde opplevd rasistisk vold eller blitt nektet inngang på skeive utesteder. Noen etterlyste at skeive organisasjoner og miljøer tar tydeligere avstand fra rasisme og stereotypisering. Selv om flertallet opplevde skeive miljøer som inkluderende overfor personer med innvandrerbakgrunn, er det ekstra sårt å bli ekskludert fra nettopp disse miljøene, hvor man har en særlig forventning om å høre til (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018: 61-103).

Et annet funn var at stereotype forestillinger om muslimer og folk fra Midtøsten får enkelte paradoksale konsekvenser for noen grupper skeive med innvandrerbakgrunn. Det antas gjerne at personer fra Midtøsten og/eller muslimer nødvendigvis er homofobe og at det ikke er mulig å være skeiv dersom man har slik bakgrunn. Bildet av den homofobe araberer rammer også dem som selv er skeive, og noen informanter opplevde på denne bakgrunnen å bli blokkert eller rett og slett ikke trodd når de sa at de var skeive. Disse antakelsene om hva

som gjelder for personer fra Midtøsten og muslimer mer generelt, mistroen og krav om forklaring, kan i seg selv være en belastning. Slike stereotypier og forestillinger kan også gjøre det vanskelig å snakke om reelle problemer, fordi man da forsterker og reproducerer de fordommene man selv så ofte møtes med.

Sammenliknet med rasisme, er diskriminering på grunn av kjønn og seksualitet et mindre – men fortsatt betydelig problem. Halvparten av respondentene hadde vært utsatt for negative kommentarer eller handlinger på grunn av seksuell orientering og kjønnsidentitet. Færre enn én av ti hadde opplevd diskriminering i arbeidslivet i form av å ikke bli ansatt, bli omplassert eller tvunget til å slutte. Skeive med innvandrerbakgrunn forteller med andre ord om noe mindre diskriminering på grunn av seksuell orientering og kjønnsidentitet, sammenliknet med etnisk diskriminering. Mange har likevel med seg negative erfaringer med homofobi, trakassering og vold fra både barndommen, hjemlandet og i møte med det norske samfunnet. I tillegg fortalte mange om trakassering og homofobi i bestemte etniske minoritetsmiljøer. Der er en sterk sammenheng mellom hvilket land man har bakgrunn fra og hvor vidt man opplever at personer med samme landbakgrunn har negative holdninger til skeive. De som kommer fra land med lover som ikke anerkjenner likekjønnspar, opplever mer fordømmelse fra personer med samme landbakgrunn i Norge (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018: 52-3).

Selv om mange skeive med innvandrerbakgrunn lever gode liv, rapporterer to av ti om psykiske lidelser som begrenser dem i hverdagen. Tidligere forskning har vist at både skeive og personer med innvandrerbakgrunn er mer utsatt for psykiske helseplager, selvmord og selvmordsforsøk enn befolkningen for øvrig. Dermed er det ikke overraskende at utvalget, som tilhører begge minoriteter, rapporterer om høy forekomst av psykiske lidelser (22 %), selvmordstanker (58 %) og selvmordsforsøk (22 %) (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018: 45). Utvalget skilte seg også negativt ut når det gjelder seksualisert vold. En av fire har vært utsatt for voldtekt og halvparten rapporterer om andre former for seksuelle overgrep (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018: 57). Dette er alvorlig og viser at det er nødvendig med gode lavterskeltilbud som er tilpasset minoriteter sine behov, blant annet innenfor psykisk helsevern og ved voldtektsmottakene.

Skeive med innvandrerbakgrunn møter potensielt en dobbel utfordring i form av både etnisk diskriminering og homofobi. På tross av dette rapporterer ni av ti at de aksepterer seg selv fullt ut, er stolte, og opplever sin seksuelle orientering og kjønnsidentitet som berikende. Et flertall rapporterer om god helse, og over halvparten er stort sett fornøyd med livet. De fleste er åpen om sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet overfor sine nærmeste, og er fornøyd med sin grad av åpenhet. De vi kom i kontakt med gjennom levekårsundersøkelsen blant skeive med innvandrerbakgrunn, var også en ressurssterk gruppe som lever gode liv (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018).

Rapporten «**Alene og skeiv: En studie av livssituasjonen for skeive enslige mindreårige asylsøkere i omsorgssentre og asylmottak**» (Stubberud og Akin 2018) omhandler en særlig sårbar gruppe skeive med innvandrerbakgrunn i Norge. Den er basert på dybdeintervjuer med skeive enslige mindreårige, ansatte på omsorgssentre og mottak, og personer i andre formelle hjelperelasjoner til enslige mindreårige. De enslige mindreårige som inngår i utvalget er homofile eller bifile cis-menn og transkvinner. I rapporten pekes det på at

eksisterende forskning på levekår og livskvalitet blant enslige mindreårige i liten grad har tematisert skeive barn og unges situasjon. Forskningen på feltet har vist at enslige mindreårige generelt er mer utsatt for psykiske problemer som depresjon og angst enn andre barn og unge i de samfunnene de kommer til, og de fleste enslige mindreårige asylsøkere har opplevd dødsfall hos en som stod dem nær, vært vitne til vold og opplevd krig. Levekår og livskvalitet for disse barna henger blant annet sammen med hvilke omsorgs- og botilbud de får. Det å være skeiv kan utgjøre en ekstra sårbarhetsfaktor. Informantene beskrev forskjellige grader av depresjon, skam, frykt, usikkerhet, og problemer med å akseptere egen seksualitet eller kjønnsidentitet. De aller fleste deltakerne i undersøkelsen hadde dessuten blitt utsatt for mobbing, trakassering, trusler om vold, så vel som fysisk og seksuell vold, knyttet til det å være skeiv på mottak eller omsorgssentre. Av rapporten framgår det videre at spesielt enslige mindreårige som bryter normer for kjønn, for eksempel gutter med et feminint kjønnsuttrykk, er særlig utsatt for negative reaksjoner fra andre beboere. En av informantene sa at «du kan ikke leve hvis du alltid er redd, selv ikke hvis du bor i et land hvor alt er lov» (Stubberud og Akin 2018: 20).

Informantene i undersøkelsen fortalte også om manglende skeive nettverk i kommunene der de var bosatt, og mobbing, trakassering eller utfrysing i utdannings situasjoner som ikke ble håndtert på en god måte av de ansatte. Noen av deltagerne i studien hadde valgt å forlate mottak, og de oppga frykt eller erfaringer med mobbing og trakassering, samt manglende tiltro til at systemet kunne hjelpe dem blant grunnene til at de valgte å dra. Som følge av dette beskrev informantene isolasjon og ensomhet. Enkelte blant dem prioriterte derfor å si fra seg formelle rettigheter for å kunne være i nærheten av skeive venner. Noen av disse barna, ungdommene og unge voksne har gyldige oppholdstillatelser, men føler seg fremdeles utrygge blant andre innvandrere, og stoler ikke på systemet.

De skeive som deltok i undersøkelsen hadde forskjellige erfaringer og behov, også når de reflekterte rundt åpenhet i mottak. Mens noen hadde vært åpne overfor ansatte, ønsket andre å være åpne, men hadde ikke fått det til. Noen var åpne overfor andre beboere, men i hovedsak var de det ikke. Noen hadde ikke noe ønske om å være åpen i institusjonene, heller ikke overfor ansatte. Noen opplevde å bli eksponert eller «mistenkt» av andre beboere, uten å ønske åpenhet. Samtidig kan åpenhet være en forutsetning både for å få god hjelp på mottak, omsorgssenter eller i bosettingsprosessen. Åpenhet kan gjøre det lettere for ansatte å gi emosjonell støtte og bekreftelse, og hjelp til å få kontakt med skeive nettverk. Åpenhet om kjønn og seksualitet kan også være viktig informasjon i en asylsak, men det er ikke gitt at de enslige mindreårige umiddelbart forstår at dette er av betydning. Det finnes ingen rutiner for å informere om dette ved ankomst eller på omsorgssentre eller i mottak. I tillegg kan de enslige mindreårige være redde for at informasjon om eksempelvis seksuell orientering skal bli kjent i hjemlandet dersom de er åpne overfor advokat eller myndigheter. Åpenhet forutsetter tillitsrelasjoner og at noen har tematisert seksuell orientering og kjønn på en måte som har vært gjenkjennelig for dem (Stubberud, Prøitz og Hamidiasl 2018).

De unge skeive som ble intervjuet i undersøkelsen ga unisont uttrykk for at kjønn og seksualitet ikke i tilstrekkelig grad tematiseres på mottak og omsorgssenter, og at de selv ikke opplever å ha fått nok informasjon om dette etter ankomst til Norge. Stubberud og Akin fremhever derfor at der er et behov for at ansatte på omsorgssenter og mottak i større grad

tematiserer variasjoner i kjønn og seksualitet overfor alle enslige mindreårige. Dersom de ansatte ikke tematiserer kjønn og seksualitet med andre enn skeive beboere, signaliserer de implisitt at seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk kun er relevant for skeive. Dermed får verken heterofile, eller skeive som ikke er gjenkjennelige for ansatte *som skeive*, informasjon og mulighet til å lære. Ansvaret for å skaffe nødvendig informasjon og kunnskap plasseres dessuten på barna når forutsetningen er at de skal være gjenkjennelig som skeive. Stubberud og Akin påpeker at kunnskap om kjønns- og seksualitetsmangfold og skeives rettigheter og muligheter i Norge er relevant for alle, og oppfordrer til mer tematisering av kjønns- og seksualitetsmangfold på omsorgssentre og i mottak for enslige mindreårige asylsøkere (Stubberud og Akin 2018: 44).

5.2 Skeiv og samisk

Det finnes lite levekårsforskning som omhandler den samiske befolkningen, og når det gjelder levekårene til skeive samer, er forskningen begrenset til noen få studier (Grønningsæter og Nuland 2009). Når det gjelder levekår blant den samiske befolkningen, vet vi at gruppen generelt har noe dårligere selvvurdert helse enn majoritetsbefolkningen (Hansen 2011), men at samer som bor i samiske kjerneområder har bedre mental helse enn de som bor i områder hvor samer utgjør en minoritet (Kvernmo 2004). Dette kan henge sammen med etnisk basert mobbing og diskriminering: Blant samer er det dobbelt så mange som rapporterer om mobbing som i majoritetsbefolkningen (Gjertsen med flere 2017: 29). Det å være skeiv og samisk kan også innebære noen andre typer forhandlinger i tilknytning til religiøs tilhørighet enn det majoritetsbefolkninga opplever. Dette diskuteres av både Løvold (2014) og Stubberud, Prøitz og Hamidiasl (2018).

Stubberud, Prøitz og Hamidiasl (2018) har i sin studie *“Den eneste skeive i bygda?”* intervjuet unge lhbt-personer om deres bruk av kommunale helsetjenester. Prosjektet har også hatt et særlig fokus på samisk språkforvaltningsområde, og unge skeive samer samt helsesykepleiere i samisk språkforvaltningsområde er intervjuet. Rapporten er skrevet med vekt på unge skeives bruk av helsetjenester, men tar også for seg hvor unge skeive henter kunnskap og informasjon fra, seksualitetsundervisningens rolle, og helsesykepleieres kompetanse på lhbt-feltet.

Et fellestrekk for de unge skeive med samisk bakgrunn er at de etterlyser rollemodeller som forstår hva det innebærer å være skeiv og samisk. De ønsker noen å spørre og lære av, og forteller at dette behovet var presserende i deres egen oppvekst. Noen av dem valgte å komme ut i samiske medier eller lokale medier for å selv kunne bli den rollemodellen de følte at de manglet. Blant de samiske skeive informantene som hadde kommet ut i mediene, var det i hovedsak kun positiv respons fra lokalmiljøet. Et problem var likevel at svært private historier ble tolket og fortalt i en offentlighet ungdommene ikke hadde kontroll over (Stubberud, Prøitz og Hamidiasl 2018: 13).

Forfatterne argumenterer for at behovet for rollemodeller ikke nødvendigvis handler om at det ikke finnes åpne skeive samer. I stedet kan dette behovet sees i sammenheng med en generell taushet rundt lhbt-relaterte tema i Sápmi. Denne tausheten er tematisert grundig i tidligere forskning (Grønningsæter og Nuland 2009; Løvold 2014). Stubberud, Prøitz og Hamidiasl (2018) kobler tausheten sammen med behovet for rollemodeller, og argumenterer for at når man møtes med taushet blir behovet for rollemodeller og et skeivt

samisk fellesskap veldig stort. I tillegg hjelpes ikke tausheten av at det finnes begrenset språk for å snakke om kjønn og seksualitet på i de samiske språkene. Det finnes ifølge deltagerne i studien få gode ord på samisk som ikke er norske eller engelske låneord, som kan brukes til å snakke om kjønn og seksualitet.

Et annet moment rapporten trekker frem, er rollen religion, kultur og tilhørighet spiller i unge skeive samers liv. Forfatterne påpeker at religion kan være viktig fordi den bidrar som kulturbærer for samisk tilhørighet og identitet. Deltakerne i studien fortalte at det kunne kjennes vanskelig å bryte med samfunnets uttalte forventninger om at de skulle gifte seg med noen av motsatt kjønn og få barn. Forfatterne peker på at "Selv om disse forventningene rammer alle, kan de ta andre eller sterkere former dersom man vokser opp i samfunn der religion står sterkt. I tillegg kan forventningen om å videreføre språk og kultur til neste generasjon ramme samiske ungdommer på en annen måte enn norsk majoritetsungdom. Det å ikke ville eller ikke kunne få barn kan dermed ha noen større emosjonelle omkostninger for familien for øvrig" (Stubberud med flere 2018: 14).

Samtidig som disse forventningsbruddene kan gjøre det særlig vanskelig å være skeiv og samisk, fortalte deltagerne også positive historier. Blant annet handlet disse om sterke lokale fellesskap mellom samisk ungdom, hvor det å være skeiv var noe som bandt dem sammen. Også lhbt-tema på festivaler, og i kunst og litteratur slik som boka "Queering Sápmi", samt det årlige Sápmi Pride-arrangementet, ble trukket frem som positiv skeiv samisk synlighet på samiske arenaer.

5.3 Skeiv og nedsatt funksjonsevne

Medisinske begreper og diagnoser har stått sentralt i forståelsen av hva funksjonshemning er og hvem som defineres som funksjonshemmet. Men i løpet av de siste tiårene har det innenfor funksjonshemningsforskning (disability studies) vokst fram en analytisk og politisk forståelse av funksjonsnedsettelse som sosialt konstruert og et spørsmål om diskriminering, marginalisering, og tilgang til rettigheter og ressurser. Forståelsen av funksjonsnedsettelse som et diskrimineringsgrunnlag – som samvirker med andre diskrimineringsgrunnlag – ligger til grunn for at vi i dette prosjektet har rekruttert personer som både er skeive og har funksjonsnedsettelser. Funksjonsnedsettelse inngår som vernet grunnlag i Likestillings- og diskrimineringsloven og i FN-konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD). I følge FN har funksjonshemmede en fysisk, mental, intellektuell eller sansemessig svekkelse som i kombinasjon med ulike barrierer kan hindre full deltakelse i samfunnet på lik linje med andre (United Nations sitert i Grue 2016: 957). Funksjonshemning er dermed et begrep som viser til kroppslig annerledeshet på den ene siden og sosiale marginaliseringsprosesser på den andre (Grue 2016).

Mange av dem som har en funksjonsnedsettelse, identifiserer seg ikke som funksjonshemmet, men som en person med en bestemt diagnose, eller for eksempel rullestolbruker eller blind. En person kan ha en nedsatt funksjonsevne uten at man selv definerer seg - eller av andre defineres - som funksjonshemmet (Grue 2016). Blant våre informanter er der tre personer som definerer seg som både skeiv og funksjonshemmet og som er rekruttert gjennom organisasjoner for personer med nedsatt funksjonsevne. I tillegg inngår tre personer som i intervjuet fortalte om fysiske eller psykiske funksjonsnedsettelser, men som ikke ga uttrykk for at de identifiserte seg som funksjonshemmet. Hvilke

identitetskategorier som har vært grunnlag for rekruttering og hvilke identitetskategorier man identifiserer seg med ser ut til å ha betydning for hvordan informantene har fortalt sin livshistorie. Flere av de informantene som hadde en uttalt identitet som person med nedsatt funksjonsevne fortalte en livshistorie hvor sykdom, diagnoser, medisinsk behandling og funksjonshindringer stod sentralt. I andre tilfeller var det det å være skeiv, eller skeiv med innvandrerbakgrunn, som var det sentrale temaet i intervjuet. Hvilke sider ved livet og identiteten som stod i fokus i intervjuet handler delvis om intervjusituasjonen, det vil si på hvilket grunnlag folk ble rekruttert og hvilke spørsmål vi stilte. Men det handler også om hva som er mest fremtredende i personens hverdag. Som en av informantene påpekte: «Det [å være skeiv] er jo en identitet, men i forhold til at funksjonshemmingen min krever så mye mer plass, så er det den som på en måte definerer mest, da». Videre reflekterte informanten:

Informant: Funksjonshemmede i Norge er en veldig diskriminert gruppe sammenliknet med andre grupper. Jeg mener, når du skal på byen da, hadde det vært noen som var skeive eller hatt en annen etnisk bakgrunn blitt nektet å gå inn hovedinngangen så hadde det jo vært liksom i avisen med det samme, men ingen snakker om at funksjonshemmede enten må bæres inn på en del steder, eller så må du gå bakdøren sammen med varene, liksom. [...] Det som er med funksjonshemming er at du opplever alle tingene samtidig, du får kommentarer fordi du sitter i rullestol, du får ikke bo der du vil, du får ikke gå på skole der du vil, du får ikke jobb, du liksom opplever alle de tingene de andre gruppene opplever, bare på samme tid.

Intervjuer: Ja, nettopp. Så du tenker at man kanskje får en større dose, rett og slett?

Informant: Rett og slett, til tider. Og hvis du da i tillegg slenger på at du kanskje har én av de andre diskrimineringsgrunnlagene på toppen, så er det jo enda verre.

I sitatet over sammenlikner informanten funksjonshemmede i Norge med andre minoritetsgrupper og påpeker at man risikerer å møte mer marginalisering og diskriminering som funksjonshemmet enn som skeiv. Samtidig påpekte informanten at det varierer mellom personer og ut fra konteksten hvilke deler av identiteten som er mest fremtredende, og at det å tilhøre flere minoriteter kan medføre ytterligere marginalisering.

En annen informant reflekterte også over betydningen av funksjonshemming i hverdagen og påpekte at det har mye å si hvilken type funksjonsnedsettelse eller diagnose man har:

Jeg er ikke så veldig funksjonshemmet. Det meste går helt som normalt. Jeg kan ikke snakke for de som sitter i rullestol, for eksempel. Jeg har egentlig et fysisk veldig bra liv. Så jeg har ikke nødvendigvis så stor innsikt i hva det vil si å være sterkt handikappa.

Denne informanten var rekruttert på grunnlag av at hun identifiserte seg som både skeiv og person med nedsatt funksjonsevne, men i intervjuet var det kjønnsidentitet og seksuell orientering som var mest fremtredende i livshistorien. Som hun selv påpekte i sitatet over, så kan det henge sammen med graden av funksjonshemming og at diagnosen ikke begrenser henne så veldig i hverdagen.

I denne rapporten har vi skrevet om identitetskategorier og begreper for kjønn og seksuell orientering. Disse spørsmålene er også relevante når det gjelder nedsatt funksjonsevne. Som Jan Grue (2016) har pekt på, er der mange personer med nedsatt funksjonsevne som ikke identifiserer seg som funksjonshemmet og hvilke begreper man har brukt for å benevne nedsatt funksjonsevne har variert opp gjennom historien. En av informantene reflekterte rundt begreper og identitet:

*Jeg foretrekker funksjonsvariasjon, for jeg mener at alle mennesker har en variasjon i funksjonsevne. Begrepene blir brukt veldig forskjellig i samfunnet, og det er jo mye stigma knyttet til ord og begrep, jeg mener, du startet jo i Norge med å kalle folk invalid og krøpling. For min del da så liker jeg funksjonsvariasjon. Det handler litt om hvor du legger skylden. Hvis du sier mennesker med nedsatt funksjonsevne så legger du på en måte til grunn at det er et medisinsk problem som er på mennesket. Sier du funksjonshemming så legger du problemet på samfunnet, at det er samfunnet som skaper barrierene. Men samtidig så, for min del så er jo, ja jeg har en funksjonsvariasjon, men først og fremst så er jeg student, kvinne, arbeidstaker, alle de tingene der. Funksjonshemmingen for meg kommer jo ganske langt ned på listen, men det er fortsatt en del av meg da.
(...) Det å være [skeiv] eller funksjonshemmet – betydningen varierer med settingen - er de to tingene som kommer sist på listen. For min del.*

I likhet med hva vi så i kapittelet om identitetskategorier og begreper for kjønn og seksuell orientering, uttrykker informanten en motstand mot å først og fremst definere seg – eller bli definert av andre – ut fra identiteten som skeiv og person med funksjonsvariasjon. Det er andre deler av identiteten – for eksempel knyttet til rollen som arbeidstaker og student – som er viktigst.

En annen informant reflekterte rundt hvordan det å være skeiv og ha en funksjonsnedsettelse veves sammen. Hun fortalte om hvordan hun har blitt opplært til å se kroppen som et problem, og at dette har hatt konsekvenser for intime relasjoner og det å forstå sin egen seksuelle orientering:

Jeg har hatt litt trøbbel med fysisk nærhet. Det kommer sikkert av den der nedrakkingen på kroppen min jeg har blitt utsatt for. Det var liksom alltid noe galt med den. Enten så er den for tjukk, eller så er den for stiv, eller så er det et problem med foten. Det har liksom alltid vært noe. Jeg husker da jeg var liten, så var det; «husk nå på at du har en dårlig fot, da». Det pleide moren min ofte å si. Og det kan jo kanskje være et godt råd. Men problemet med det var at det ble på en måte ikke fulgt opp av noen tydelig tilrettelegging eller veiledning i forhold til hva jeg kunne gjøre og ikke. Kanskje du kan prøve og så ser du hvordan det går? Det var aldri noe sånn. Så jeg ble sendt ut i verden med sånn der «husk nå på at du har en dårlig fot». [...] Jeg vokste også opp med en mor som har vært veldig opptatt av slanking og ville at vi skulle slanke oss sammen fra jeg var ti år da. Jeg brukte veldig mye krefter på å stå imot og måten jeg gjorde det på, det var å si at det er det indre som teller og at kropp ikke er viktig. Men det som jeg har tenkt i voksen alder, var at jeg på en måte kasta barnet ut med barnevannet. Fordi at jeg kjente jo ikke etter noe som helst nedover halsen. Så jeg tror at det er en veldig, veldig viktig årsak til at jeg fant sent ut at jeg var lesbisk. Og det handler ikke noe om fordømmelsen av skeive i samfunnet. Det handler om at jeg ikke hadde lært

meg å kjenne etter. Jeg skylder ikke på mora mi for at jeg ikke fant ut at jeg var lesbisk, men jeg tenker at den der slanke-kommunikasjonen ikke har bidratt positivt, da. Sånn er det. Så det var i grunnen dette jeg mente med at jeg har ganske klare formeninger om hvorfor det tok så lang tid. (...) Men jeg tenker at de der kroppsgreiene for meg, som var et stort tema gjennom hele min barndom. Det har gjort meg ganske ufri. Og det gjorde også at jeg mista kontakten med alt som liksom var nedenfor halsen.

Informanten peker på en sammenheng mellom hvordan hun som barn ble opplært til å forholde seg til sin egen kropp og til at det tok lang tid før hun skjønnte at hun var lesbisk. Kombinasjonen av slankepress og problemfokus knyttet til funksjonsnedsettelsen gjorde at hun ignorerte kroppen og fokuserte på den indre. Dette har ført til at hun hadde vanskeligheter for å få kontakt med sin egen seksuelle orientering og begjær, og at hun også opplever intimitet og fysisk nærhet som utfordrende. I sitatet peker informanten også på at hun ble innprentet en utrygghet knyttet til funksjonsnedsettelsen. Slik utrygghet var også noe andre informanter reflekterte over:

Diagnosen medfører noen begrensninger som gjorde at jeg aldri dro så mye til venner fordi jeg var redd for at jeg skulle få problemer. Når har det stabilisert seg og lager ikke så mye problemer selv om det kan være ubehagelig. Jeg tror nok at det som hemmer meg ikke er så mye fysisk som psykisk. Det var den der redselen som holdt meg tilbake mest, tror jeg. Så jeg holdt meg unna å gjøre ting. I ganske stor grad.

Informanten fortalte om at de fysiske begrensningene i hverdagen nå ikke var så store som de hadde vært, men at usikkerheten og redselen for problemer hadde satt seg i kroppen fra barndommen og har begrenset henne i hverdagen og gjort at hun har holdt seg tilbake fra å gjøre ting. Dette har paralleller til både denne og andre informanters beskrivelse av at frykten for negative reaksjoner og hendelser på grunn av seksuell orientering og kjønnsuttrykk gjør at man holder seg unna bestemte steder, folk og arenaer og dermed fungerer begrensende i hverdagen selv om man ikke har blitt utsatt for negative reaksjoner så veldig ofte.

Flere av informantene med funksjonshemming tematiserte omverdenens forestillinger og mangel på kunnskap om sex og funksjonsnedsettelse. En informant påpekte at samfunnet har en forventning om at alle funksjonshemmede er aseksuelle og at dette gjør det vanskelig å tematisere seksualitet generelt og normbrytende seksuell orientering spesielt. En annen informant fortalte:

Vi må få frem at personer med forskjellige diagnoser og sånn, vi kan fortsatt ha sex. Vi kan være seksuelle, vi har identiteter som alle andre. Vi kan være homofile. Vi kan være trans. Vi kan være ikke-binære. Altså, vi ville på en måte gi oss selv en større identitet. Jeg var sammen med en som sitter i rullestol og spørsmålet jeg fikk var «kan dere ha sex?»

Disse forestillingene om at sex og seksuell orientering ikke er relevante spørsmål for personer med nedsatt funksjonsevne bidrar til at man får dårlig tilgang til seksualopplysning, påpekte en av informantene:

Når det kommer til seksualundervisning for funksjonshemmede, så blir det jo ikke engang snakket om at funksjonshemmede har sex. Det burde være litt mer inkluderende undervisning. Jeg tror mesteparten av undervisningsopplegget vi hadde var jo hvite menn og kvinner, det var liksom minimalt med andre nasjonaliteter, religioner, funksjonsvariasjoner, jenter som liker jenter og gutter som liker gutter og, ja. Det er så mye mer der ute da enn bare den der tradisjonelle undervisningen.

I likhet med denne informanten er der flere andre av deltakerne i vår studie, særlig de yngste, som har påpekt at de opplever seksualundervisningen som mangelfull fordi variasjon i kjønnsidentitet og seksuell orientering ikke tematiseres. I følge denne informanten gjelder dette også for funksjonsvariasjon. Mangel på kunnskap blant lærere og mangel på informasjon og tematisering av forskjeller i kropp, identitet og begjær til elever bidrar til å usynliggjøre minoriteter og gjør at unge ikke får tilgang til nødvendig informasjon.

Noen av de nye intervjuene som ble gjennomført i forbindelse med dette levekårsprosjektet er aktive i interesseorganisasjoner for skeive og/eller interesseorganisasjoner for personer med funksjonsvariasjon. I tillegg har representanter fra ulike organisasjoner inngått i en referansegruppe for dette prosjektet. De gjorde oss oppmerksom på at Skeiv Ungdom og Norges handikapforbund ungdom (NHFU) har tatt initiativ til et samarbeid. Vinteren 2019 organiserte de seminaret Rullende regnbuer⁶ for sine medlemmer om kjønn og kjønnsidentitet, seksuell helse og aseksualitet. I Prideparaden i 2018 var der en egen avdeling for skeive med nedsatt funksjonsevne. En av informantene fortalte: «Vi hadde vår egen flåte. Det var veldig kult å stå på den. Men det var også veldig skummelt, for du ble på en måte veldig synlig. Men det er på en måte kult å se at ting går videre. Det skjer noe. Så det er veldig gøy». Som Jan Grue har pekt på, er den sosiale bevegelsen av funksjonshemmede inspirert av andre sosiale bevegelser basert på minoritetsstatus og seksuell orientering, og der er noen tydelige paralleller mellom de forskjellige rettighetskampene (Grue 2016). Prosjektet «Rullende regnbuer» er et eksempel på at organisasjonene på feltet bygger allianser basert på disse parallellene.

5.4 Religion

Flere av informantene som inngår i dette levekårsprosjektet – både blant dem som er intervjuet i forbindelse med tidligere prosjekter og blant de som er intervjuet i forbindelse med dette levekårsprosjektet – forholder seg aktivt til religion i sitt liv og i sin hverdag, herunder islam, protestantisk kristendom, katolisisme, læstadianisme og hinduisme. Noen hadde vokst opp med at familien, lokalsamfunnet eller storsamfunnet preges av religiøse normer og praksiser, men er ikke selv troende. Andre fortalte om personlig tro og hadde religiøse nettverk og organisasjoner som en viktig del av sitt sosiale liv og sin identitet. Felles for alle er at det å være skeiv og forholde seg til religion krever større eller mindre grad av forhandlinger, ettersom mange trossamfunn, eventuelt grupper eller enkeltpersoner innenfor trossamfunn, ikke anerkjenner likekjønnspar og likekjønnskjærlighet. Noen av informantene opplevde derfor religionen som uforenlig med en skeiv identitet og praksis og fortalte at de hadde tatt et oppgjør med den troen de vokste opp med.

⁶ <https://skeivungdom.no/2018/11/01/rullende-regnbuer/>

En ung homofil mann med muslimsk bakgrunn fortalte at han på ungdomskolen hadde begynt en prosess med å ta mer og mer avstand fra islam, og at dette hadde vært en nødvendig forutsetning for at han kunne forstå seg selv som og senere komme ut som homofil. Samboeren hans hadde vokst opp i en kristen menighet, og han fortalte at de to hadde mange felles – men også forskjellige - erfaringer og utfordringer knyttet til det å vokse opp i en religiøs kontekst hvor det å leve som homofil ikke var akseptert.

Han kommer fra et lukka kirkesamfunn og har liknende erfaringer som meg eller verre. Jeg ble oppmerksom på at dette også skjer blant etnisk norske menigheter som får statlig støtte. Han ble kastet ut av menigheten da vi ble sammen. Fikk et brev av menighetslederen som han hadde sett opp til hele livet. Han hadde ikke noe nettverk på samme måte som meg. Vi har forskjellige erfaringer. Han møter stadig familien sin og tar mye dritt. De har en avtale om at han måtte gå til «behandling» hos presten. Vi har krangla mye om det å tåle dritt fra mor.

Informanten fortalte at selv om han og samboeren begge hadde opplevd fordømmelse og mangel på aksept av deres seksuelle orientering innenfor religiøse miljø, så forholdt de seg litt forskjellig til det og det var en kilde til konflikt mellom dem. Selv hadde han i større grad tatt et oppgjør med troen, foreldrene og miljøet. Foreldrene hans ville også at han skulle få behandling, men han hadde – i motsetning til samboeren – aldri akseptert dette.

En annen informant – en lesbisk kvinne i 50-årene – fortalte om oppveksten i et kristent miljø og med en svært religiøs mor:

Men det var også en streng kristendom, så det var mye som ikke var lov. Det var ikke lov å gjøre lekser på søndag, for eksempel, og det var ikke lov å danse. I forhold til gutter, så var det selvfølgelig ikke snakk om sex før ekteskap. Og moren min var veldig opptatt av at jeg skulle få en god kristen ektemann. Det var en del av aftenbønnen, hver kveld. Og det ble snakket om homofili hjemme, så var det selvfølgelig synd. I 1972 opphevet de kriminaliseringen av sex mellom menn. Jeg husker fra jeg var barn at moren min kommenterte: «Nå kommer det til å gå dårlig med landet, når Stortinget kan vedta sånne ugudelige lover. Så det er klart at det var ikke noe alternativ for meg å se på jenter. Det var liksom ikke min verden. Jeg kjente ingen heller. Men hvis det var innslag på TV, og Rose Marie Köhn, når hun liksom var litt positiv, da sa mor «Nei, det var ikke bra». Det var jo de kommentarene hele tiden. Og Siri Sunde, når den saken kom, så ble det kommentert hjemme. Og jeg var en god kristen. Jeg skulle ha meg en god, kristen ektemann.

Informanten husket veldig godt de kommentarene moren hadde kommet med opp gjennom oppveksten, og måten mora snakket om det å være skeiv på hadde konsekvenser for hva informanten oppfattet som mulig. Å like jenter framstod ikke som et alternativ. Det var først mye senere i livet at hun fikk kvinnelig kjæreste og identifiserte seg selv som lesbisk, og da hadde hun tatt avstand fra kristendommen:

Jeg kan jo si at jeg har gått en runde ut fra kristendommen. Ja. Jeg tror ikke på det lenger. Jeg hørte jo alle de historiene om de som ble frelst, og ble lykkelige, og alle de byrdene som ble løfta av skuldrene fordi de ble frelst. Jeg har opplevd det motsatt. At byrdene ble løfta av meg når jeg kunne slutte å tro på helvete og slutte å tro på dette her som jeg tenker har ført med seg så mye vondt med seg.

For denne informanten framstod det ikke som et alternativ å forsøke å forene en skeiv identitet med religiøs tro. Men det gjorde det imidlertid for flere andre informanter. En annen lesbisk kvinne hadde studert teologi og var fremdeles aktivt i menighetsarbeid i Den norske kirke. Hun hadde likevel opplevd det å være skeiv og kristen som noe konfliktfylt i studietida. Det religiøse miljøet hadde nok bidratt til å holde erkjennelsen av sin egen seksuelle orientering nede, mente hun, og hun påpekte at seksuell orientering nok hadde vært en underliggende grunn til at hun hadde hatt behov for å opponere mot de rådende teologiske fortolkningene. Hun fortalte at hun inngikk et fellesskap av skeive – «et undergrunnsmiljø» - som frontet andre teologiske fortolkninger. Videre fortalte hun om nøkkelpersoner og milepæler i kampen for at Den norske kirke aksepterer likekjønnspar, og at det hadde vært en del uenigheter om strategiene blant skeive kristne:

Det var jo mye krangling innad i kirkehomomiljøet. Fordi [navn], for eksempel, valgte å ta kampen gjennom å være offentlig. Og det var flere som han. Men så fantes det de som valgte å jobbe som prest og leve i skjul. De valgte den strategien av gode grunner. Men de som valgte ulikt anerkjente ikke nødvendigvis hverandre. Særlig ikke de som følte at de tok omkostningene for de som skjulte seg.

Denne informanten fortalte om å ha vært en del av en kamp for at Den norske kirke i dag anerkjenner likekjønnspar, og om de vurderingene hun selv hadde valgt, om fellesskap mellom skeive kristne og om uenigheter. Den historien hun fortalte bevitner om at religiøse tolkninger, dogmer og normer ikke er hugd i stein og at der også er endring og kamper om hvordan religionen fortolkes, herunder hvordan skeiv kjærlighet forstås. Der har vært og er uenighet mellom kristne - både teologer og lekmenn - om hvordan kristendommen forstås. Informanten synliggjorde disse uenighetene i sin fortelling:

Den norske kirkes presteskap er jo egentlig ganske hyggelig. Det er jo et reflektert folk. Det er jo de andre som er problemet. Myndige lekfolk. Det er jo ikke alltid klart for folk som ser det utenfra. Så prester får mye ufortjent tyn. (...) Jeg tenker at det er en myte at likestillingen eller antidiskrimineringen er så innmari mye bedre på andre samfunnsarenaer, som idretten eller skolen. Jeg var på en konferanse om de her tingene [seksuell orientering og kjønn] med helsevesen, skole, kirke, idrett, og forsvar, var vel de fem instansene. Og da ble det veldig tydelig for meg at kirka hadde bare snakka mye lenger og mye mer skikkelig om disse tingene enn det veldig mange andre har. Og det er det litt viktig for meg å få sagt, fordi at jeg er så redd for at alle skal tenke at; «Å, dette er enda et eksempel på at kirka bare er håpløs, og alle vi andre har skjønt det». For det er det nemlig ganske mange som går rundt og sier. (...) Apropos tilhørighet, så er min opplevelse er at det har vært veldig mye vanskeligere å være kristen i det skeive miljøet enn skeiv i kirken. Så diskrimineringen går jo begge veier.

Informanten påpekte i dette sitatet at det på mange måter kunne oppleves som mer problematisk å tilhøre minoriteten av kristne innenfor skeive miljø enn å være skeiv i kristne miljøer. Sitatet gir gjenklang til analysene i rapporten «Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge», hvor det framgår at en del skeive som er eller blir antatt å være muslimer opplever ekskludering fra skeive miljø. Samtidig rapporterte deltakerne også om ekskludering fra etniske minoritetsmiljø fordi man er skeiv. På liknende vis tematiserte informanten i sitatet over hvordan det å både være skeiv og ha en religiøs praksis og

identitet innebærer forhandlinger og hvordan man potensielt, men ikke nødvendigvis, kan oppleve ekskludering – eller inkludering – i både religiøse og skeive miljøer.

En betydelig andel av informantene i dette prosjektet fortalte at de ble trakassert på grunn av seksuell orientering og kjønnsidentitet og at dette ble begrunnet med religiøse forestillinger om at det å være skeiv er synd. Dette synes å være særlig fremtredende blant de informantene som hadde bakgrunn fra land hvor Islam er majoritetsreligion, og dette sammenfaller i stor grad med land som har lovgivning som ikke anerkjenner likekjønnspar. Men som vi har sett i dette avsnittet, var det også flere informanter som fortalte om negative kommentarer og reaksjoner knyttet til kjønn og seksuell orientering som var begrunnet i kristne religiøse forestillinger. En informant i 20-årene fortalte at hun opplevde slike krenkelser i virtuelle rom:

Informant: Gjerne på Facebook. Der er det veldig mange som kommer med kommentarer av typen «dette er grunnen til at Gud og Jesus har forlatt oss», og «slutt med det tullet, og ta Gud inn i hjertet», «arten vår kommer til å bli fjerna fra planeten på grunn av sånne som deg».

Intervjuer: Hvordan føles det da? Når noen legger artens overlevelse på dine skuldre, på sett og vis?

Informant: Jeg ler bare av dem, jeg. Altså, jeg tar ikke sånne ting til meg. Dette er mennesker som har levd med det hele livet og det er den eneste realiteten de har. Hvis jeg hadde vært oppvokst med religion – eller det er jeg jo – men på en sån måte. Dersom jeg hadde fått trykket det der ned i halsen - så hadde sikkert jeg også tenkt sånne.

En annen informant vokste opp som katolikk og fortalte at hun hadde en spirituell tro, trodde på Gud og lot seg inspirere av en rekke ulike religioner, for eksempel islam, buddhisme og hinduisme. I hennes fortelling var der ingen konflikt mellom det å ha en religiøs tro og identitet og det å leve skeivt. De tradisjonelle katolske forståelsene av familie og ekteskap derimot, lot seg ikke så lett forene med å leve skeivt. Hun forklarte:

Det blir ansett som en trussel mot familien. Og selv om moren min var veldig kjærlig og aksepterende, så var det hardt at jeg ikke kom til å få en familie og barn. Jeg føler at en virkelig katolikk ville akseptert forhold som er basert på kjærlighet uansett, men så handler det om kjernefamilien, og om å være som alle andre.

Flere andre informanter, både de som forholder seg til religion og de som ikke gjør det i særlig grad, fortalte også om at det å leve skeivt synes å stå i motsetning til å få seg barn og familie, og til å være vanlig. Som Stubberud med flere har påpekt i rapporten «Den eneste skeive i bygda?» så kan forventningene om at vi alle er heterofile cis-personer som skal gifte oss med noen av «det motsatte kjønn», også være særlig uttalte dersom man vokser opp i samfunn der religion står sterkt. Med referanse til de samiske ungdommene de intervjuet i rapporten påpekes det videre at forventningen om å videreføre samisk språk og kultur til neste generasjon forsterker disse forventningene ytterligere.

5.5 Forskjeller i sosial bakgrunn og økonomiske ressurser

I vårt materiale kommer betydningen av klasse og sosial bakgrunn tydelig frem i enkelte av intervjuene. I noen tilfeller kommer det frem gjennom beskrivelser av de sosiale miljøene man inngår i. Et eksempel er en eldre lesbisk kvinne som beskrev det sosialt privilegerte miljøet hun tilhørte i en stor by da hun var ung. Hun beskrev enkelte av sine venniners livsførsel som relativt utagerende. Hun fortalte frem enkeltepisoder med en dose humor, og selv om det ikke fremgår tydelig av intervjuet, ligger det mellom linjene i hennes historie at disse kvinnene kunne leve slik de gjorde dels på grunn av sin sosiale status. En ikke-hvit mannlig informant forteller også at hans klasseposisjon og sosiale status fungerer som beskyttelsesfaktor – i hans tilfelle mot rasisme og diskriminering, som han mener at han ville vært utsatt for i betydelig større grad dersom han ikke hatt den sosiale statusen han har.

I noen tilfeller handler sosial status om hvorvidt man har de økonomiske forutsetningene til å opprettholde bestemte relasjoner. En informant fortalte for eksempel om et kjæresteforhold til en person i utlandet, hvor både informantens og partnerens økonomi gjorde at det var vanskelig å opprettholde relasjonen. Andre, særlig unge informanter, fortalte at deres privatøkonomi hindret dem fra å delta i skeive fellesskap i de store byene på grunn av reiseutgiftene mellom byen og bostedet. Dette kom særlig tydelig frem blant skeive med innvandrerbakgrunn, og spesielt blant de med kort botid eller de som har kommet til Norge som flyktninger. Økonomi kan utgjøre et skille mellom de i skeive miljø som har råd til å reise til større steder for å oppsøke skeive miljø (enten det er snakk om nærmeste tettsted eller storby i Norge, eller til en storby i utlandet), og de som ikke har det. En informant fortalte om å bli kjent med homomiljøet i USA og hvilken betydning det hadde hatt i hans liv:

Jeg pleide å gå på et bad i Sacramento, for å få sånn badstue og steam og sånn. Og der var, der skjedde det rett og slett. I steamen. Og når jeg kom til Boston så var det et bad der som nærmest var et homsebad. Så begynte jeg å vanke der, da.

Denne informanten hadde høy utdanning og en privilegert stilling i arbeidslivet som gav store muligheter for mobilitet. På denne måten kan økonomi være av avgjørende betydning for om og i hvilken grad man har tilgang til skeive nettverk, noe som kan være en avgjørende faktor for muligheten til å leve gode skeive liv.

Flere transkvinner fortalte at dårlig økonomi hindret dem i å få tilgang til kjønnsbekreftende behandling. Ettersom de ikke hadde tilgang til offentlig finansiert helsehjelp ved Rikshospitalet, var privat behandling deres eneste alternativ. En av informantene fortalte om det som et valg mellom hormoner eller å ha mat på bordet. Hun hadde også opplevd livstruende komplikasjoner etter kjønnsbekreftende behandling hos useriøse aktører i utlandet.

Tydeligst kom imidlertid klasseaspektet fram i de intervjuene hvor deltagerne tematiserte salg av sex. Dette kom frem både i intervjuer med unge og eldre homofile menn, og i intervju med eldre transkvinner. Flere av de yngre mennene argumenterte for at salg av sex blant unge menn, etter deres erfaring, var relativt vanlig. I følge informantene ble salg av sex gjerne administrert gjennom sjekkeapper, og det var vanligvis eldre menn som kjøpte sex. Forskning på feltet viser at blant gutter har mellom 2,1 og 5,4 % erfaring med salg av sex (Bjørndahl 2010). I en rapport om gutter, menn og transpersoners prostitusjonserfaringer,

peker Bjørndahl på at det er en tendens i prostitusjonsmarkedet at ung alder og ungt utseende er ettertraktet (Bjørndahl 2010). Hun viser også at en del salg av sex foregår både "pakket inn" i sjekking, og i form av "gråsoneprostitusjon" hvor både kjærlighetsforhold, overgrep, og utveksling av penger, rusmidler, overnatting, og omsorg inngår, gjerne mellom parter hvor det er betydelig økonomisk ulikhet. En amerikansk studie fra 90-tallet viste at såkalt "survival sex" er mer utbredt blant homofile og biseksuelle ungdommer enn blant heterofile (Walls og Bell 2011), men vi vet ikke i hvilken grad dette er forskjeller som gjelder i Norge i dag.

Det fremgikk også av våre intervjuer at salg av sex ikke utelukkende trenger å handle om å skaffe seg penger. For noen kunne det også være en vei inn i et skeivt liv. Dette diskuteres også av Bjørndahl (2010). Hun viser til at flere av guttene og mennene de var i kontakt med, brukte internett for å komme i kontakt med andre skeive, og at de enten uoppfordret ble tilbudt penger for sex, eller oppdaget at de var attraktive på et marked som de ikke visste at fantes. Bjørndahl påpeker at "For disse guttene ble motivene for debuten i prostitusjon en kombinasjon av 'lett-tjente penger', spenning, usikkerhet på seksuell orientering og seksuell eksperimentering. Flere forteller om debuten som en positiv erfaring, og at prostitusjonen for dem ble et middel de brukte for å bli trygg på sin seksuelle orientering, oppnå seksuell tilfredsstillelse, og at de 'slo to fluer (penger og sex) i samme smekk'" (Bjørndahl 2010: 29).

Samtidig kan salg eller bytte av sex mot penger, eventuelt mot varer, tjenester, eller omsorg, være mer tvingende nødvendig. Noen av de enslige mindreårige asylsøkerne som ble intervjuet i forbindelse med prosjektet "**Alene og skeiv**" (Stubberud og Akin 2018), beskrev relasjoner til eldre menn som var preget av denne formen for byttehandel. De enslige mindreårige - særlig de papirløse - står i en utsatt stilling, som både økonomisk, sosialt og rettslig marginalisert. For noen kan salg av sex være den eneste måten å overleve på. Dette ble tydelig i historiene til noen av de enslige mindreårige asylsøkerne, men det fortelles også fram av informantene i andre kontekster. En eldre transkvinne fortalte at hun rømte hjemmefra som tenåring, og ved en tilfeldighet kom seg til en stor by. Hun kom fra en fattig familie, og kunne ikke se for seg en fremtid på hjemmeplassen hvor hun kunne leve som seg selv. Hun var derfor tvunget til å rømme, og ble etter hvert en del av et miljø i storbyen hvor de var flere transkvinner som jobbet som sexarbeidere. I hennes fortelling fremstår sexarbeid som den eneste måten hun kunne overleve og forsørge seg selv på. Samtidig ga arbeidet henne tilgang på et miljø hvor hun kunne være åpen. I fortellingen til denne informanten bringer sexarbeidet etter hvert tilgang på betydelige økonomiske ressurser, men også et liv med høy risiko og utstrakt erfaring med å bli utsatt for vold og overgrep.

Noen informanter tematiserer sosial bakgrunn i termer av utdanning, normer og smakspreferanser. Dette aspektet ved klasse har sosiologen Pierre Bourdieu kalt for kulturell kapital, til forskjell fra økonomisk kapital (Calhoun med flere 2002: 257-304). Som vi har sett i foregående kapitler, er det flere av informantene som mener at farens skepsis til skeive delvis kan forklares med arbeiderklassebakgrunn og den maskulinitetskulturen de oppfatter som rådende i en del mannsdominerte arbeiderklasseyrker. På denne måten knytter de homotoleransen som norm og ideal til middelklassen i større grad enn til arbeiderklassen. Som Svendsen, Stubberud og Djupedal argumenterer, "homotoleranse har utviklet seg til å bli en markør for anstendig hvit middelklassesubjektivitet" (Svendsen, Stubberud og Djupedal 2018). Dette illustreres også i den franske romanen av Édouard Louis', *Farvel til*

Eddy Bellegueule (2016), og debattene som fulgte i kjølvannet både i Norge og internasjonalt. Å feile i å uttrykke homotoleranse kan med andre ord leses som en markør, både for klassetilhørighet og etnisitet (Svendsen, Stubberud og Djupedal 2018).

Et lesbisk par som hadde flyttet fra storbyen til et lite sted i periferien fortalte at de i mange sammenhenger opplevde at annerledeshet knyttet til sosial bakgrunn hadde større betydning enn det å være skeiv: «Det er helt klart et større problem å være en sånn høyt utdannet karrierekåt soring enn det å være lesbe, og komme hit. For det at dem er så skeptisk til folk som kommer inn og tar, litt sånn fancy jobber, og så drar dem igjen etter et par år». I tillegg til utdanning opplevde de også at de skilte seg ut når det gjelder smakspreferanser. Mens de andre på stedet har campingbil, drar til Syden på ferie, spiser kjønn og drikker sprit, er de vegetarianere, foretrekker storbyferie og spiser veldig lite kjøtt:

Alt sånt er på en måte fryktelig avvikende plutselig. (...) Det veldig vanskelig å bryte ut av den her normen som råder her. Og det hadde jeg nok ikke tenkt på før jeg flyttet hit. At det på en måte ville bli den største forskjellen. Litt på siden av hele skeivheten.

Informantene fortalte også at det i mange sammenhenger var tydelig at de brøt med normer for kjønn og seksualitet, og at de som regnbuefamilie skilte seg ut fra de andre på stedet. Men samtidig opplevde de også at de var veldig vanlige i kraft av å være en småbarnsfamilie. Som det går frem av sitatet over, var det på mange måter litt overraskende å erfare at andre forskjellsskapende dimensjoner, som kulturell kapital, ble mer framtrødende enn det å være skeiv.

5.6 Alder

Som beskrevet i kapittel 2 har tidligere forskning hatt en tendens til å usynliggjøre erfaringene til eldre skeive. I følge Bromseth og Siverskog (2013) skyldes dette at forskning om aldring og eldre mennesker som regel fokuserer på heteroseksuelle og cis-personer, mens forskning om lhbtis-personer som regel fokuserer på unge eller middelaldrende personer. Denne usynliggjøringen av skeive eldre har vi hatt et bevisst forhold til og søkt å unngå i dette prosjektet. I datamaterialet har vi derfor inkludert seks intervjuer med skeive over 70 år, som alle er intervjuet i forbindelse med Skeivt Arkivs livsminneprosjekt. Vi har i hovedsak valgt å la disse intervjuene inngå i de temabaserte analysene, for på denne måten å få fram likhet og variasjon på tvers av aldersgrupper. I de påfølgende kapitlene vil vi for eksempel beskrive hvordan de informantene som har vokst opp på 1940- og 50-tallet har forhold seg til åpenhet, ekteskap og reproduksjon. I dette avsnittet vil vi imidlertid vise frem noen erfaringer og refleksjoner fra intervjuene med de eldre informantene, hvor det spesifikt er alderdom som står i fokus.

Det å miste et menneske man er glad i kan skje oss i alle faser i livet. Men med alderen øker sannsynligheten for å oppleve at våre venner, familiemedlemmer og livspartnere dør. For de fleste av oss vil det å bli gammel innebære at vi må håndtere tap og sorg over å miste mennesker som har stått oss nære. Som en av informantene påpekte: «Alle forsvinner. Det er trist med å bli gammel. Jeg har det så godt som det går an som man kan få det, men det er vondt med alle de som forsvinner». I flere av intervjuene med de eldre informantene ble

dette tematisert, for eksempel i et intervju med en lesbisk kvinne i slutten av 80-årene som hadde mistet partneren for mange år siden:

Intervjuer: Savner du Haldis?

*Informant: Ja, det er klart jeg gjør. Forrige onsdag var jeg ned på kirkegården, for da hadde hun bursdag. Det er rare greier det med kirkegårder. Jeg har aldri før gått på en grav. Men på Haldis' grav går jeg hver gang hun har bursdag. Så tenker jeg: «ja, ja, her nede ligger det bare noen knokler, men jeg håper du ser meg».
Hun ville ha blitt 104 år.*

Å bli enke er en relativt vanlig erfaring blant eldre kvinner i Norge, ettersom de fleste kvinner lever med menn, og i gjennomsnitt lever lengre enn dem. Som Van Wagenen med flere (2013) har pekt på, er mange av erfaringene som skeive eldre gjør seg, for eksempel det å miste venner og sosiale nettverk, uavhengige av seksuell orientering. Men i den videre dialogen framkom det også erfaring som er spesifikt knyttet til det å leve lesbisk:

Intervjuer: Ja, en anselig alder. Men i begravelsen, var du der som hennes nærmeste pårørende?

Informant: Ja, nei, jeg satt langt bak blant venner, jeg. Det var hardt.

Intervjuer: Hvorfor ble det slik?

Informant: Nei, det var jo ... ingen i den familien som så på meg som noe annet enn en venninne. Og de hadde tatt helt avstand etter at Haldis døde.

Intervjuer: Så du har ikke noe kontakt med hennes familie?

Informant: Ingen. Ikke i det hele tatt.

Denne informanten fortalte om hvordan familien til Haldis ikke anerkjente henne som partner og familiemedlem på tross av at de hadde levd sammen store deler av livet. Hans Wiggo Kristiansen har argumentert for at det også før den moderne homokampen var mulig å leve som likekjønnspar i relativ åpenhet, under en forutsetning om diskresjon og stilltiende aksept (Kristiansen 2008). Men som sitatet over viser kunne stilltiende aksept også ha sin motsats i stilltiende mangel på aksept. De to hadde dessuten levd sammen i en tid da likekjønnspar ikke hadde tilgang til å formalisere parforholdet i form av partnerskap eller ekteskap. Mangelen på formalisering kombinert med mangel på aksept gjorde at hun ikke ble anerkjent som livsledsager og nærmeste pårørende i forbindelse med partnerens død og begravelse.

Selv det å miste viktige nære personer er en vanlig erfaring i alderdommen, er det ikke ensbetydende med å være ensom. Flere av de eldre informantene påpekte at de hadde tilgang til gode relasjoner og ikke savnet verken partner eller venner. En lesbisk kvinne fortalte:

Jeg synes jeg har det så bra nå, jeg, med min venninne. Jeg er jeg så heldig. Hun er enogsytti. Men så har jeg en kollega i trettende etasje som også er en god venninne. Og hun er niogseksti. Og så har jeg en til som er toogsytti som var sekretær på skolen vår. Og disse tre ungdommene, de er mine tre nærmeste venner nå, og vi har det så hyggelig, ja. Så vi har en liten klubb sammen. Nei, jeg synes jeg har alt jeg trenger. Og så har jeg spurt, Vera, en som bor i trettende, om hun vil være på mine nærmeste pårørende fordi hun er så stabil.

Denne informanten omtalte seg selv som heldig og fortalte om viktige nære personer i livet hennes. Disse var tre nære venninner som var 15-20 år yngre enn henne, og en nabo som hun hadde bedt om å være hennes nærmeste pårørende. Tidligere forskning fra USA har vist at skeive eldre oftere lever alene og ikke har barn enn heterofile eldre, og at de av oss som lever skeivt derfor risikerer å ha mindre tilgang på uformell omsorg fra familien i alderdommen. Samtidig har forskning også vist at eldre skeive gjerne har gode sosiale nettverk i de skeive miljøene og at de får hjelp og omsorg fra valgte familier (van Wagenen, Driskell og Bradford 2013: 2).

Flere forskere på feltet har pekt på at det er nødvendig at helse- og omsorgstjenestene opparbeider bedre kompetanse om seksuell orientering og kjønnsidentitet for å kunne ivareta behovene til eldre skeive (Bromseth og Siverskog 2013; Fredriksen-Goldsen med flere 2013a; Fredriksen-Goldsen med flere 2013b). Våre data inneholder så godt som ingen informasjon om eldre skeives møter med helse- og omsorgstjenestene. Dette fordi intervjuene fra Skeivt Arkivs livsminneprosjekt har hatt fokus på å dokumentere skeiv historie gjennom levde liv. I ett av intervjuene som inngår i vårt utvalg spurte imidlertid intervjueren om møter med helsevesenet, og informanten fortalte om forholdet til fastlegen:

Informant: Ja, i går var jeg hos min vidunderlige fastlege.

Intervjuer: Ja, da vet han eller hun-

Informant: Ja, blodtrykket mitt hadde sunket og det var i det hele tatt: «lurer på om du kan slutte med de tablettene mot sukkersyken». Det var så bra alt sammen. Med en gang jeg kommer spør han om hvordan jeg har det: «jeg har det så bra!», sa jeg. Og ikke noe men? sa han. Nei, men jeg synes det er så hyggelig å prate med han. Han er alle tiders. Han er flink. Så hvis det feiler deg noe, så er det bare rett inn, det er ikke noe nøling, altså.

Intervjuer: Og han vet at du har bodd sammen med en kvinne og?

Informant: Jeg har ikke snakket så mye med han, men han vet at jeg ... jo, jeg tror han vet det. For jeg sa til ham en gang at jeg skjønnte tidlig at jeg ikke var egnet for ekteskap, sa jeg. Men han er skapt til å være allmennlege, han er indremedisiner, men han kan virkelig snakke med pasientene, altså. Og så høre og lytte. Nei, da, jeg er heldig.

Som det fremgår av sitatet var intervjueren opptatt av om hvorvidt informanten var åpen om sin seksuelle orientering overfor fastlegen. Det virker ikke som om informanten hadde sagt det til legen, men hun fremholder at hun tror han har skjønnet det ut fra hva hun ellers har sagt om seg selv og fordi han er så god til å lytte og forstå mennesker. Kanskje kan sitatet over leses som et uttrykk for den diskresjonen som Kristiansen har beskrevet som kjennetegnende for denne generasjonen skeive.

5.7 Oppsummering

Crenshaw (1989) har oppfordret til å fokusere på behovene og problemene til de mest vanskeligstilte gruppene, det vil si de som risikerer å bli utsatt for diskriminering og marginalisering på grunn av tilhørighet til ikke bare én minoritetsgruppe, men flere. I dette og tidligere prosjekter har vi intervjuet lhbtis-personer som er eldre, eller som for eksempel har nedsatt funksjonsevne, samisk bakgrunn, innvandrerbakgrunn, religiøs bakgrunn eller en marginalisert sosial bakgrunn. Flere beskriver erfaringer med at andre forskjellsskapende

dimensjoner enn seksuell orientering og kjønn i mange sammenhenger kan ha større betydning, men at det kommer an på situasjonen hva som er mest fremtredende. I noen tilfeller samvirker ulike faktorer på en slik måte at det bidrar til stor grad av sosial marginalisering, for eksempel når mangel på økonomiske ressurser gjør at man ikke har tilgang på skeive nettverk. Eller når det å ha muslimsk bakgrunn medfører at man blir ekskludert fra skeive nettverk på grunn av islamofobi og fra etnisk baserte nettverk på grunn av homofobi. Men det å tilhøre flere minoriteter kan også være en kilde til fellesskap. Flere av informantene i denne studien var aktive i organisasjoner som arbeider for synliggjøring og rettigheter for skeive med innvandrerbakgrunn, skeive med muslimsk bakgrunn eller skeive med nedsatt funksjonsevne. Slike nettverk kan være utgjøre sterke og meningsfylte fellesskap. Flere fortalte også om tilhørighet til trossamfunn som svært viktig for deres identitet og sosiale liv, og at det å ha en skeiv identitet lot seg forene med en tro og en religiøs identitet. Våre data peker også i retning av at klasse og sosial bakgrunn kan ha avgjørende betydning for tilgang til sosiale nettverk, tilgang til kjønnsbekreftende behandling og muligheten til å inngå og opprettholde intime relasjoner.

6 Åpenhet om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk

Fortellinger om å «komme ut» - både overfor seg selv og andre - er en sentral del av en moderne homoseksuell identitetskonstruksjon, og slike historier og spørsmålet om åpenhet er viktige tema i homoforskningen (Hellesund 2008). De fleste intervjuene i denne studien inneholder en eller annen form for «komme ut-fortelling» og bekrefter på denne måten at slike fortellinger er viktige i skeive liv. Åpenhet er grunnleggende sett en relasjonell prosess. Å komme ut er noe man gjør overfor mennesker man har en relasjon til i en eller annen forstand. Det er særlig fortellinger om første gang man valgte å være åpen om sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet overfor sine nærmeste – gjerne foreldre eller nære venner – som spiller en viktig rolle i livshistoriene til våre informanter. Det er denne livshendelsen som utgjør «komme ut»-fortellingen med stor K, og hvordan man ble møtt i den situasjonen, synes å få betydning for både relasjonene til de nærmeste og hvordan man forholder seg til åpenhet videre i livet. Videre handler ikke bare åpenhet om å komme ut, det handler også om å komme inn i noe annet (Kristiansen 2005: 113). Å komme ut, handler dermed også om muligheten til å ta del i skeive fellesskap og begynne å leve et skeivt liv.

Samtidig er det viktig å understreke at det å komme ut ikke er noe som skjer bare én gang. De av oss som lever skeivt må ta stilling til åpenhet og eventuelt velge å komme ut hver eneste gang man inngår i nye relasjoner til andre mennesker, det være seg private eller profesjonelle relasjoner. Dette kommer av at vi lever i et samfunn der det å være heterofil og cis-person er normen. Det vil si at alle antas og forventes å identifisere seg med det kjønn man ble tildelt ved fødselen, og å forelske seg i og inngå i parforhold med personer av motsatt kjønn. Det å leve som skeiv innebærer dermed at man på et eller annet tidspunkt i livet innser at man føler noe annet enn det omgivelsene forventer at man skal føle. Å erkjenne dette for seg selv, forstå egne erfaringer i lys av denne innsikten, finne ord for dette og formidle det til andre er en sentral del av det å leve skeivt. Minnet om første gang man kom ut ser ut til å være tydelig for mange av informantene, og det kan handle om at det å komme ut, er noe man må gjenta i stadig nye relasjoner, og at erfaringene med slike komme ut-prosesser derfor fortsetter å være relevante. Som Jan Grue har påpekt i en selvbiografisk roman om å leve med nedsatt funksjonsevne: «Minnet er så tydelig fordi det ble forsterket, igjen og igjen, i årene som fulgte» (Grue 2018: 64).

Åpenhet er for de fleste ikke et enten-eller-spørsmål (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999; Malterud og Bjørkman 2013) Marianne Brantsæter (1990) skiller mellom ulike former for åpenhet når det gjelder seksuell orientering som noe man sier, som noe man gjør, eller som noe man signaliserer. Videre er det forskjell mellom det å skjule en seksuell identitet, og det å skjule (seksuelle) relasjoner med personer av samme kjønn (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999: 47; Malterud og Bjørkman 2013). Dette er noe flere av særlig de eldre informantene tematiserer. Det betyr imidlertid ikke at det ikke forekommer blant unge skeive i dag. Snarere fremstår det sannsynlig at de som deltar i studier av levekår for skeive eller tilsvarende, er de som har et relativt avklart – og ikke minst artikulert – forhold til egen seksualitet og kjønnsidentitet. Det innebærer en bevissthet rundt åpenhet og ulike måter å være åpen på. Malterud og Bjørkman (2013) har dokumentert hvordan åpenhet/det å skjule sin seksuelle orientering, kan være meget situasjonsspesifikt og kontekstuellet betinget, og å

være regulert av en rekke vurderinger og beveggrunner, som for eksempel det å finne en balanse mellom hensynet til en selv versus hensynet til andre.

Flere har pekt på at det å vedkjenne seg sin seksuelle orientering overfor seg selv og andre er en betingelse for et fullverdig liv og god helse (Institute of Medicine 2011; McNair, Szalacha og Hughes 2011), mens det å skjule sin seksuelle orientering kan påvirke både levekår, identitet, mestring og helse på negativ måte (Bjørkman og Malterud 2007; Malterud og Bjørkman 2013). Eggebø, Stubberud og Karlstrøm (2018) har satt spørsmålsteget ved om å sammenhengen mellom åpenhet og god helse er like sterk for alle grupper skeive. Deres studie av levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge viste at åpenhet også kan være forbundet med risiko for forfølgelse, vold, diskriminering og brutte relasjoner til familie, venner og nettverk (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018: 71). Blant respondentene i denne studien var det noe flere som skjulte sin seksuelle orientering, skulle ønske de var mer åpne og opplever sin identitet som en belastning sammenliknet med lhb-befolkningen ellers (Eggebø, Karlstrøm og Stubberud 2019 - under publisering). I en studie av likekjønnsrelasjoner på 1900-tallet har også Hans Wiggo Kristiansen stilt spørsmål ved om åpenhet – slik det gjerne forstås i dag – er en forutsetning for å leve gode skeive liv (Kristiansen 2008). Han har vist at det også før homokampen i siste halvdel av 1900-tallet var mulig å leve som likekjønnspar i relativ åpenhet, under en forutsetning om diskresjon og stilltiende aksept. Han har også vist at ikke alle skeive opplevde kravet om eksplisitt åpenhet i kjølvannet av frigjøringskampen som et gode og at mange av den generasjonen som ble voksne på 1940- og 1950-tallet opplevde åpenhetskravet som moraliserende og ekskluderende. Den diskresjonskompetansen de hadde opparbeidet seg gjennom flere tiår, ble plutselig redusert til noe suspekt og latterlig (Kristiansen 2008: 214).

I det følgende ser vi nærmere på hva informantene har fortalt om åpenhet. Vi tar for oss både fortellinger om det å komme ut for første gang og de mer kontinuerlige vurderingene knyttet til hvilke personer og i hvilke kontekster folk velger å være åpne om sin seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Mens flertallet av informantene er mellom 20 og 35 år og har norsk majoritetsbakgrunn, er der også en betydelig variasjon i landbakgrunn og alder. Noen er født tilbake på 1930-tallet og flere er oppvokst i land som ikke anerkjenner likekjønnspar. Felles for sistnevnte grupper er at de har vokst opp og erkjent overfor seg selv at de bryter med normer for kjønn og seksuell orientering i en samfunnsmessig kontekst der likekjønnsseksualitet er uakseptabelt og straffbart. De av oss som er mellom 20 og 35 år og har vokst opp i Norge, har derimot levd i en tid der homoseksualitet ikke er kriminelt, der likekjønnspar har kunnet formalisere relasjonen i form av partnerskap (1993) og senere ekteskap (2009) og der flertallet i befolkningen har overveiende positive holdninger til skeive (Barne- ungdoms- og familiedirektoratet 2018). Slike formelle rettigheter og samfunnsmessige endringer i normer og holdninger har selvsagt hatt en betydning for muligheten til å leve skeive liv. Samtidig merker vi oss at mange likevel har opplevd det som vanskelig å komme ut. Det er noen tydelige likheter i erfaringer på tvers av geografiske og historiske kontekster. Hva består likhetene og forskjellene i? Hva er det som fremdeles kan være vanskelig med å komme ut som skeiv i dagens Norge? Hva gjør åpenhet med ens relasjoner og hvilken kompetanse kreves for å håndtere og forvalte åpenhet i ulike situasjoner og overfor ulike personer? Dette er spørsmål vi vil belyse og diskutere i dette kapitlet.

6.1 Foreldre

Å komme ut overfor foreldre ser ut til å være en hendelse som informantene husker veldig tydelig. Særlig blant dem som har blitt møtt med negative reaksjoner og sanksjoner fortelles ganske lange historier om erfaringer som framstår som svært betydningsfulle og til dels også traumatiserende. De som ble møtt med utvetydig støtte og forståelse har gjerne mindre å fortelle, kanskje fordi det å komme ut da ikke har blitt et traume som de bærer med seg i livet. Det gir ikke mening å beskrive noen hovedtendens i hvorvidt informantene har blitt møtt med positive eller negative reaksjoner når de har valgt å være åpne overfor foreldrene sine. Både blant de som vokste opp på første halvdel av 1900-tallet, blant de som har vokst opp på 2000-tallet, de som har vokst opp i Norge og de som har vokst opp i andre land, beskrives støtte så vel som negative sanksjoner fra foreldre. I dette avsnittet vil vi beskrive noe av denne variasjonen med sikte på å vise hvordan det kan være å komme ut som skeiv overfor foreldre.

En homofil mann i slutten av 30-årene fortalte om å komme ut til foreldrene. Han var student på den tida og hadde fått seg kjæreste på studiestedet. Da han hadde vært sammen med kjæresten en stund følte han at han var nødt til å si det til foreldrene. Det opplevdes ikke som lett å skulle komme ut. Han forklarte det med at faren tilhørte en ganske macho arbeidsklassekultur og at han derfor ikke forventet at det kom til å være "så kjempegode nyheter". Han fortalte:

Jeg sendte et brev fordi jeg nok ikke var klar for å fortelle det til dem face-to face. Jeg ville gjerne fortelle dem det samtidig, så jeg adresserte brevet både til mamma, pappa og søstera mi. Jeg skrev at de måtte lese det sammen, og det hadde de gjort. Da hadde min mor brutt ut i gråt, selvfølgelig. Men det var fordi hun var så bekymra for hvordan det gikk med meg. Hun hadde jo følt det her i mange år, viste det seg etterpå. Sånn som mange mødre av homofile gutter sier. Søstera mi likeså. Men faren min, han syntes det her var kjempevanskelig. Så han reagerte med å storme ut i garasjen, og drive å hamre og snekre litt der. Men han var veldig fin mot meg. Men det var sånn, hva skal jeg si, det var sånn her; don't ask, don't tell. Det finnes ikke. Så lenge ikke det finnes, så er det på en måte greit. Og vi bodde jo såpass langt unna hverandre. Jeg hadde min hverdag i [studiestedet] og levde for meg selv. Og når jeg kom hjem, så snakket vi ikke om noen sånne ting.

De første gangene de begge reiste til hjemstedet hans hadde de overnattet hos venner og truffet moren på café. Men etter hvert som forholdet ble mer seriøst og de flyttet sammen, opplevdes det som unaturlig og uholdbart at alle lot som ingenting og samboeren ikke var med når han besøkte foreldrene. Informanten fortalte at han stilte krav til foreldrene om at neste gang fikk de ta vel imot både han og samboeren, ellers så kom han ikke hjem:

Det høres veldig brutalt ut nå når jeg sier det, men det var jo det òg. Og da fikk jeg full støtte hos min mor som stilte ultimatum til faren min: "Hvis jeg må velge mellom sønnen min og deg, så velger jeg sønnen min", sa hun. Hun pakka kofferten hans og så var de fra hverandre en natt. Det snudde hele greia. Han fikk perspektiv på hva det her handla om, og - jeg blir litt sånn rørt når jeg snakker om det - når vi da kom til flyplassen så stod han med åpne og tok imot Svein. Fra det øyeblikket, så har alt vært endra. Han har behandla oss akkurat som søstera mi og

mannen hennes. Men det måtte liksom en sånn til, da. Han [far] er jo vokst opp i veldig mannsdominert miljø. I den familien der, så snakker man ikke om noen ting, liksom. Så alt som har vært annerledes, det fantes ikke i det hele tatt. Så det tror jeg var første gang noen stakk hull på den ballongen.

Informanten forklarte farens reaksjoner med at han arbeidet i et mannsdominert arbeiderklasseyrke og kom fra en familie hvor man ikke snakket om “noen ting” og i alle fall ikke om det som var annerledes. I lys av denne bakgrunnen og farens første reaksjoner framstår det som særlig betydningsfullt at faren – etter press fra mora og han selv – endret holdning og tok imot sønnens samboer med åpne armer.

En kvinne i 20-årene fortalte om hvordan det hadde vært å komme ut overfor moren og faren. “Jeg gjorde det ikke før jeg var nødt”, bemerket hun i intervjuet og da intervjueren spurte hvordan det gikk svarte hun: “Det gikk drittdårlig”. Mens hun studerte i en annen by traff hun en kvinne og de innledet et forhold. Ettersom ryktet om at de var sammen kunne nå foreldrene, følte hun seg tvunget til å si det til dem. Hun var hjemme i to uker og hadde bestemt seg for å si det i det hun skulle dra:

Mamma ble med meg ut når jeg skulle dra. Og så sa jeg det til henne da.. sånn, «by the way..». Jeg sa at jeg var bifil. Og hun bare.. «hva er det?». Det her er liksom i 2013-14. Det var bare helt ukjent for henne. Så jeg fortalte liksom, ja.. det betyr at jeg liksom faller for både jenter og gutter, og at jeg hadde falt for ei jente da, og at jeg ville hun skulle få høre det først fra meg. Og så sa jeg bare at du kan si det til pappa hvis du vil. Så får han heller ringe meg hvis han vil snakke om det. Pappa er en veldig vanskelig person. Han er mye eldre enn mamma. Veldig konservativ, hard og opptatt av at ting skal gjøres sånn som det alltid har vært gjort. Veldig kontrollerende og litt manipulativ. Mamma hadde fortalt det til han. Han ringte meg dagen etterpå: «Ja, jeg hørte du hadde store nyheter». Ja det er jo fint, liksom. Så gikk det bare et døgn eller to, så begynte jeg å få telefoner fra folk som hadde vært hjemme hos dem, og hvor mye drit han snakka, og det begynte å gå rykter om at han hadde kasta meg ut hjemmefra. Jeg konfronterte han med det: «Stemmer det? Altså, du sa til meg at dette er på en måte greit, da». Og da var han helt ærlig på at det var egentlig helt uaktuelt, at han syntes ingenting om det, og det var ikke sånn han hadde oppdratt meg, og han skjønnte ikke hva som hadde gått galt og hvor det her kom i fra. Det var vanskelig for han å akseptere det. Jeg har jo ikke kontakt med han i dag. Men på en måte kan jeg forstå han. Han har vokst opp i en sånn arbeider... det er jo veldig skille mellom generasjonene her.

Mens moren reagerte med uvitenhet og lurte på hva det var å være bifil, reagerte faren med å ikke lenger ville ha kontakt med datteren. Det gikk fram av historien at hun gruet seg til å komme ut overfor foreldrene og ikke gjorde det før hun følte at hun måtte. I motsetning til noen informanter som fortalte om hvordan de hadde gruet seg men så opplevd at det gikk greit, ble hun møtt med sterkt negative reaksjoner. Informanten knyttet farens sanksjoner og negative holdninger til hans personlighet, klassebakgrunn og generasjon. Hun beskrev et tydelig generasjonsskille i bygda der hun vokste opp: Blant de yngre var der flere åpne skeive, mens den eldre generasjonen var preget av uvitenhet og negative holdninger, noe hun knyttet til kulturen i bygda. På bakgrunn av disse forklarende faktorene uttrykte hun også en viss forståelse for at faren er som han er.

En annen kvinne i 20-årene, som også hadde vokst opp på et mindre sted, fortalte om foreldre med andre holdninger og reaksjoner da hun fortalte moren at hun var skeiv:

Informant: Jeg sa til mamma en gang at jeg var skeiv, og så husket hun det ikke, så jeg måtte si det på nytt noen år etterpå (ler). Så jeg tror ikke mamma har brydd seg så stort.

Intervjuer: Det var ikke det at hun fortregnte det og ikke ville huske det?

Informant: Nei (ler). Jeg tror hun var mer opptatt av middagen, eller av min bror.

Denne informanten fortalte heller ingenting om å ha gruet seg til å komme ut overfor foreldrene. Det kan henge sammen med at mora tidlig hadde signalisert aksept. Hun fortalte:

Jeg har jo egentlig aldri tenkt på at det er så farlig, om hvem man liker eller hvem man ikke liker og sånn. Mamma har alltid sagt at det er det samme hvem man er sammen med så lenge man trives. Og det er for så vidt riktig det, synes jeg da. Og det er ikke så veldig vanskelig.

Mora hadde signalisert en åpenhet for at alle er verdifulle som de er og at det ikke betyr noe hvem man er sammen med så lenge man har det bra, og denne holdningen ser ut til å ha hatt betydning for hvordan det har vært å forstå seg selv og komme ut som skeiv. Historien om at mora ikke husket at hun hadde sagt hun var skeiv – som hun fortalte med humor – synes å understreke moras aksepterende holdning.

En lesbisk kvinne som vokste opp på 40- og 50 tallet fortalte en historie som har noen likhetstrekk med den over. Hennes mor signaliserte også åpenhet overfor likekjønnspar, noe som synes å ha hatt stor betydning for hennes mulighet til å akseptere seg selv som lesbisk og skape en følelse av at det går an å leve gode skeive liv. Denne informanten fortalte at hun tidlig hadde hatt en opplevelse av å være annerledes; hun brøt med kjønnsnormer og ble omtalt som guttejente. Homofile visste hun ikke hva var. Det var ingen som snakket om det. Det var forbudt, og hun verken visste om eller kjente noen som var homofile. "Men min mor skjønte mer enn meg", bemerket hun og fortalte at moren tok henne med på besøk til et vennepar. Hun beskrev reisen og besøket hos disse to kvinnene i detalj og kommenterte:

Det var en stor opplevelse for meg å se to damer leve sammen sånn. Så det har jeg tenkt på, at moren min skjønte nok hvor det bar hen. Dette var en måte å vise at det er ålreit. Man snakket ikke om det. Dette var i 1951.

Uten å eksplisitt snakke om seksuell orientering, signaliserte mora åpenhet og aksept ved å vise at det gikk an å leve gode skeive liv. Informanten understreket flere ganger i intervjuet at dette ga henne en følelse av og tro på at det kunne ordne seg og gå bra for "sanne som meg". Betydningen av skeive forbilder – noen som viser at det ikke bare går an, men også går bra å leve skeivt - er noe som understrekes av mange av informantene i dette prosjektet.

En av informantene, en transkvinne i femtiårene, fortalte at veien fram mot å leve åpent som kvinne hadde vært en svært lang og vanskelig prosess. I alle år hadde hun prøvd å fortrenge sin kjønnsidentitet og bare kledd seg som kvinne når ingen så det. Men da hun var i 40-årene flyttet hun for å begynne å studere og da startet en prosess som førte frem til at hun valgte å være åpen og ærlig overfor sine nærmeste. Selv om ektefellen og barna nok var

de aller nærmeste for henne, fremsto også det å komme ut overfor faren som viktig. Hun fortalte:

Hjemme (på gården) var det jo heller ikke bra. Pappa takla det ikke i det hele tatt før han var pokker nødt. Da var jo jeg noen og førti. (ler) Han var over åtti! Så.. da var det ikke noe valg, liksom.

Da hun kom ut, var hun midt i livet og faren var blitt en gammel mann, og kanskje var dette en del av grunnen til at faren ifølge henne var nødt til å takle det. Det var hun som drev gården og faren var nok ikke i posisjon til å kaste henne ut eller sanksjonere på måter han kunne ha gjort da hun var i ungdomsårene. Historien til denne kvinnen står i kontrast til opplevelsene til en ung transkvinne i 20-årene. Hun fortalte at det hadde vært skummelt å kle seg som kvinne i offentligheten for første gang, men at hun ble møtt med støtte og forståelse fra foreldrene så vel som venner:

Så åpna jeg meg opp for mamma og pappa. Litt før jeg fylt 21. De var også veldig åpne for det. Jeg tror pappa synes det var litt rart. Men det var jo fordi han ikke er så vant med det. Det er ikke så stort her, i Nord-Norge, hvor ting er litt mindre.

Ifølge denne informanten var foreldrene veldig åpne når det gjaldt kjønnsidentitet og det å komme ut framsto ikke som noen traumatisk hendelse. Det at faren syns det var litt rart, knyttet hun til at de bor på et lite sted i Nord-Norge, og at det på små steder ikke er så mange synlige skeive. Kontrasten er stor når vi sammenlikner fortellingene til de yngste transpersonene vi har intervjuet – de i tenårene og tidlig tjuårene – med de som er eldre. Selv om utvalget er begrenset, peker våre data i samme retning som andre levekårsundersøkelser blant transpersoner (van der Ros 2013) som identifiserer en positiv samfunnsutvikling som gjør at det gjerne er lettere å være ung transperson i dag sammenliknet med for tidligere generasjoner.

6.2 Venner

Flere av informantene i dette prosjektet fortalte at gode venner var de første de valgte å være åpne overfor, og at støtten de møtte fra venner var viktig for å kunne være åpen i andre relasjoner. En ung kvinne i 20-årene, som ikke identifiserte seg med det kjønn hun ble tildelt ved fødselen, fortalte om prosessen som hadde gått fra hun første gang hørte om transpersoner, til hun bestemte seg for å leve som kvinne og valgte å være åpen om det:

I to år lekte jeg bare med tanken. For det er jo en stor prosess. Jeg bodde hos en kompis som var veldig åpen for ideen. Alle i vennekretsen min som jeg fortalte det til tidlig var litt sånn «nja, altså, hvis det er det du velger, så er det greit». Så jeg hadde jo et veldig trygt nettverk. Men ja, det tok bare to år, og jeg tenkte veldig over det. Jeg husker ikke akkurat året, men da jeg var nesten 21, så tenkte jeg at jeg.. var på besøk hos venninna mi, og så sa jeg bare «skal vi dra på Pride?» Og det var hun kjempemed på. Og det var på Oslo Pride at jeg første gang gikk ut som kvinne.

I denne informantens fortelling spilte vennene en viktig rolle i prosessen med å bestemme seg for å leve som kvinne. Hun fortalte at hun hadde tenkt veldig nøye gjennom det i flere år, og vennene hadde signalisert at det var hennes eget valg og de respekterte valget. Dette sitatet illustrerer et poeng som går fram i flere intervjuer, og det er at vennerelasjoner kan

være et viktig sted å få bekreftelse. Sammen med venner kan man skape et trygt rom for å reflektere over identitet og åpenhet. Som en informant formulerte det: «Jeg hadde mange gode venninner som jeg kunne snakke med og få forståelse fra».

I flere av intervjuene var nære vennerelasjoner og sterke vennefellesskap et sentralt tema. Et eksempel på dette var en ung homofil mann som fortalte om nære venninner og sterke vennskap helt fra barndommen av. Som barn hadde han opplevd å ikke føle seg hjemme blant guttene, og han omtalte seg som et barn med feminine interesser. Derfor oppsøkte han jentegjenger og fant fellesskap der. Videre fortalte han om en svært tøff prosess med å komme ut overfor foreldrene, og venninnene spilte en viktig rolle som støtte i den prosessen og på vegen fram mot å erkjenne at han var homofil. Han fortalte:

Jeg hadde noen studieveinner som jeg ble godt kjent med, som jeg fortsatt er gode venner med i dag. De snakket veldig mye positivt om homofili. Det er noe jeg har lagt merke til at alle venninnene mine tidligere også har gjort. Det var sikkert for å motivere meg til å komme ut av skapet eller noe. [...] Når jeg endelig kom ut av skapet var det til en venninne som jeg hadde forsøkt å prate med veldig lenge. Jeg følte at jeg trengte veldig mye oppfølging etter det. Men hun tenkte at jeg trengte tid og at jeg måtte oppsøke henne selv. For jeg hadde vært veldig sint da jeg kom ut overfor henne, for jeg var ganske full. Jeg var ganske langt nede på den tida og hadde en tendens til å bli ganske full når jeg var ute. Da var jeg tjue år, eller nitten, jeg husker ikke helt. Det var rundt den tiden der. Da tok det en uke før jeg oppsøkte henne. Så ringte jeg noen venner hjemme i Norge for å snakke med dem også. Jeg synes det var flaut å komme ut så sent. Men selv når jeg først kom ut så var jeg litt usikker også. Er jeg homofil, er jeg ikke? Er jeg en blanding, er jeg på skalaen? Sånne ting. De møtte meg på en veldig fin måte. Men ingen skjønnte at det ville være et problem med mamma og pappa. Utenom et par venninner som jeg vokste opp med da, som på en måte virkelig kjenner mamma og pappa. Å si det til dem var noe jeg gruet meg til. I starten tenkte jeg at de aldri måtte vite om det. Så begynte jeg å snakke til venninna mi som jeg kom ut til, vi bodde jo sammen da. Hun begynte å motivere meg til, er ikke dette spennende. Sånne ting og du må oppsøke noen og laste ned tinder. Så jeg begynte å gjøre det samtidig.

Ifølge informanten hadde vennene hans alltid snakket mye og positivt om homofile, og han påpekte at det sikkert var fordi de hadde skjønt at han var homofil og ville signalisere at det var trygt å være åpen overfor dem. Det går frem av sitatet at det likevel ikke hadde vært uproblematisk å komme ut overfor en venninne for første gang. Han trengte oppfølging i form av at hun snakket om det han hadde fortalt, mens hun trodde han trengte tid og måtte få ta det opp igjen når han selv var klar for det. Dette illustrerer hvordan det ikke alltid er så lett å være tydelig om hva man har behov for, eller for andre å gi det folk trenger selv om man kjenner hverandre godt. Også for denne informanten ser det ut til at vennerelasjoner var et trygt sted for å snakke om tvil og usikkerhet og få bekreftelse og støtte. Samtidig fortalte informanten at han ikke følte at han ble fullt ut forstått når det gjaldt den vanskelige relasjonen til foreldrene. De fleste venninnene, bortsett fra dem som hadde kjent han lengst, forstod ikke hvor negative foreldrene var til homofile og hvor store problemer dette innebar for han. I intervjuet fortalte han at han savnet venner som hadde liknende erfaringer og dermed kunne forstå også denne siden ved hans liv.

I sitatet over går det fram at venninnens positive omtale av homofile var viktig for at det skulle oppleves som trygt å komme ut. Han påpekte også at vennene hadde beskyttet han mot mobbing på barneskolen og ungdomskolen, og at han bare hadde opplevd at homo ble brukt som skjellsord noen få ganger. En annen ung homofil mann i slutten av tenårene fortalte derimot at han hadde gruet seg veldig for å komme ut til vennene nettopp fordi de brukte «faggot» som skjellsord:

Informant: Jeg var jo på en måte litt redd for hvordan reaksjonen til folk kom til å være. Jeg hadde en streng morsside, og jeg var redd for at de kom til å reagere veldig negativt. Og jeg hadde en del guttevenner som hadde brukt den der slængen, kalte folk liksom «faggot» og sånn. Så da visste jeg på en måte ikke hvordan de kom til å reagere da jeg sa det. Men, heldigvis gikk det jo bra, da. Jeg har bare fått positive reaksjoner på at jeg er homofil. Ingen negative. I hvert fall ikke som jeg vet om (ler).

Intervjuer: Men bare sånn av interesse, jeg vet jo at både «faggot» og «gay» og sånt er vanlige skjellsord, men hvordan reagerte den guttegjengen da du kom ut?

Informant: De reagerte veldig positivt. Nærmeste bestevennen min, som er gutt, han ble litt sur for at jeg ikke hadde sagt det til han tidligere. Jeg hadde holdt igjen en stund fordi jeg var redd for det, men de sa det ikke var noe å være redd for.

Som det går fram av sitatet hadde denne informanten vært redd for å være åpen overfor vennene og følt seg utrygg på om de kom til å reagere negativt. Dette hang sammen med at ulike ord for homofile ble brukt som skjellsord. Men da han likevel valgte å være åpen reagerte alle positivt. Måten bestevennen reagerte på da han valgte å være åpen tyder på at åpenhet er en viktig tillitserklæring og bekreftelse på et nært vennskap, og at vennen derfor opplevde det som et uttrykk for manglende tillit at han ikke hadde fortalt det før. Dette tyder på at bruken av slike skjellsord ikke nødvendigvis innebærer at man er eksplisitt negativ til homofile (McCormack 2012; Slåtten 2016; Slåtten, Anderssen og Hetland 2015). Men det kan likevel ha den effekten at det skaper et utrygt rom for åpenhet. I følge Svendsen, Stubberud og Djupedal (2018: 176) gjør skeive ungdommer og unge voksne komplekse forhandlingene i spennet mellom homotoleranse og homonegative skjellsord:

Homotoleranse som ingrediens i ungdomskulturen i kombinasjon med tidvis eksplisitt homonegativitet, skaper et affektivt utenforskap (...). Selv om homofobien får uttrykk i ungdomskulturen, finnes det også en sterk diskursiv homotoleranse som nekter italesettelse av homonegative holdninger – men uten at de samfunnsmessige kjønnsnormene som produserer homofobi hos den enkelte er endret.

Når informanten i intervjuutdraget ovenfor forteller at kompisen ble sur fordi han ikke hadde fortalt ham tidligere at han er homofil, plasserer han ansvaret på informanten. Dette innebærer at informanten ikke får anerkjennelse for verken egen homofobi, som kan ha gjort det vanskelig å komme ut, eller for betydningen av kompisgjengens blanding av diskursiv homotoleranse og homofobi.

En kvinne i 20-årene fortalte om å komme ut som aseksuell. Også i hennes fortelling spilte vennene en viktig rolle for åpenhet:

I forhold til det med å være aseksuell så har det vært veldig mye frem og tilbake, for det er jo ikke et tema som det blir snakket så veldig mye om, og jeg visste jo ikke at det var noe som het det egentlig før jeg var sånn 22-23. Så når jeg da begynte å tenke på det så ble det sånn, okei, dette her stemmer veldig bra for meg. Men det er jo veldig få å snakke med om det. I forhold til å fortelle det til vennene mine og sånn så er det ikke mer enn et års tid siden jeg begynte å fortelle det, men til bestevenninnen min fortalte jeg det for en tre, fire år siden. [...] Igjen det med å definere seg, da. Jeg kjente jo ikke noen homofile, og skjønnte liksom ikke at det gikk an å være det, på en måte. Bestekompisen min som jeg møtte der, viste seg å være homofil. Og det fikk kanskje meg til å tenke litt gjennom ting, og sånn.

I denne informantens fortelling gikk det fram at det å ha skeive venner var viktig for hennes egen prosess med å komme fram til at hun var aseksuell. Videre viser det hvordan venner kan spille en viktig rolle i prosessen fordi det er et trygt sted hvor man kan øve seg på å artikulere sin egen identitet, for så å være åpen i andre relasjoner. For flere var bestevennene det tryggeste stedet å teste ut åpenhet:

Jeg tror den aller beste vennen min var den jeg fortalte det til først. I starten kom jeg ut som bifil, fordi det var litt sånn trygt alternativ til å komme ut som homofil. Bare å se hvordan personene reagerte, og så kunne jeg jobbe ut fra det da. Det var det som funka for meg.

Dette sitatet illustrerer tydelig hvor avgjørende det kan være å bli møtt med åpenhet, forståelse og støtte i de nærmeste vennerelasjonene. Disse relasjonene var et trygt sted å teste ut hvordan reaksjonene kom til å bli, og det er nærliggende å tro at dersom bestevennen hadde reagert negativt så hadde det gjort det mindre aktuelt å være åpen overfor andre. Sitatet illustrerer også hvordan man kan komme ut i flere omganger, først med en skeiv identitet og så med en annen. For denne informanten opplevdes det som tryggest å komme ut som bifil først.

6.3 Å komme ut overfor partner og barn

Flere av informantene i dette prosjektet har levd i heteroseksuelle parforhold og noen har også barn fra disse tidligere forholdene. Et gjennomgangstema var at manglende åpenhet og aksept i oppvekstfamilien og i samfunnet generelt, gjorde at det hadde vært vanskelig å forstå og akseptere seg selv som skeiv. De hadde derfor prøvd å fortrenge, eller ikke fullt ut forstått, sin egen seksuelle orientering og kjønnsidentitet. Derfor hadde de etablert parforhold og familie i tråd med samfunnets hetero- og cisnormativitet. Alle informantene dette gjelder, fortalte om prosessen med å komme ut overfor partner og egne barn som vanskelig.

En lesbisk kvinne i 50-årene fortalte om svært vanskelige erfaringer. Hun hadde vokst opp på Vestlandet med en mor som var sterkt troende og aktiv i en kristen menighet. Gjennom oppveksten hadde mora ved gjentatte anledninger eksplisitt signalisert at homofili ikke var akseptabelt og at hun forventet at dattera fant seg en god kristen ektemann. Det å leve lesbisk framstod aldri som et mulig alternativ, og i tråd med moras forventninger giftet hun seg i tjuårene med en mann fra menigheten og de fikk barn sammen. Senere i livet møtte hun en kvinne som levde lesbisk, og dette var et avgjørende møte som fikk henne til å forstå

at hun også selv var lesbisk. Det framstod etter hvert som mer og mer uholdbart å fortsette ekteskapet, og hun valgte å fortelle mannen at hun var lesbisk. Han responderte med å be henne søke "helberedelse" hos kristne aktører som kunne tilby "behandling" og "omvendelse". Da hun ikke gikk med på dette truet han med å ta livet av seg. Etter dette hadde forholdet til deres felles barn vært vanskelig, ettersom barnet klandret moren for å ha sviktet faren og det familielivet de hadde sammen.

En annen informant – som er i 60-årene og har vokst opp i et afrikansk land - fortalte om hva som skjedde da han kom ut overfor kona og barna:

Jeg var gift og hadde barn. Da jeg fortalte henne om min seksuelle orientering ble hun helt gal. Dersom jeg hadde vært i hennes sko, så hadde jeg kanskje reagert på samme måte. Men hun forstod ikke. Hun ville ikke forstå. Derfor hadde jeg latt som i mange år, helt fram til jeg bestemte meg for at nå drar jeg. Jeg hadde levd med en løgn, med å ikke være ærlig. Jeg var det eneste barnet i familien vår. Både min far og mine søsken døde da jeg var barn. Derfor ville jeg gifte meg og være normal. Men når du er tro mot deg selv, så vil du være åpen. Jeg tilgav kona mi for hvordan hun reagerte. Hun var sint og redd for at jeg var utro. Jeg satte meg ned og snakket med sønnen min om hvordan jeg følte og hvordan livet mitt hadde vært. Barna mine forstod, selv om kona mi ville at de skulle avvise meg fullstendig.

Som det framgår av sitatet, hadde kona reagert svært negativt da hen fortalte om sin seksuelle orientering. I intervjuet fortalte hen om hvordan kona hadde tatt alle deres felles penger og verdier, og prøvd å få barna til å slå hånda av hen. Informanten valgte senere å forlate hjemlandet på grunn av forfølgelse, men hen hadde opprettholdt et nært forhold til barna, og de treffes så ofte som økonomien og andre praktiske forhold tillater det.

En homofil mann i 70-80-årene fortalte at da han var i 30-årene forlovet han seg med en kvinne som ville ha han. Da de giftet seg hadde han en klar bevissthet om at han var homofil og etablerte relasjoner til andre menn. Likevel valgte han å ikke bryte forlovelsen, fordi han var en mann som holdt ord, som han formulerte det. Om ekteskapet fortalte han:

Informant: Etter ti år var det veldig tydelig at vi ikke gikk sammen. Og hun oppdaget jo veldig tidlig at jeg også var homofil.

Intervjuer: Hvordan oppdaget hun det?

Informant: Det oppdaget hun ved at hun åpnet brev som min forelskelse sendte til meg. Det var jo en av de tingene som jeg i min barnelærdom hadde lært at man aldri skulle gjøre. Lese andres brev. Men det skjedde jo.

Intervjuer: Ja, hva sa du da, når, når hun fant disse brevene og ...

Informant: Ja, jeg ble jo ganske fortvilet, selvfølgelig. Men sa at jeg skulle slutte å ha kontakt med ham, og det gjorde jeg også. Og det holdt i ti år. Med mange fine stunder, men også mange konfrontasjoner. For hun ble sjalu på alt og alle jeg snakket med, ikke sant? Og det skjønner jeg jo godt. Men det var jo ikke akkurat noe som ville få forholdet til å vokse. Og til slutt så ... ja, jeg simpelthen reiste meg fra kaffebordet og gikk. Og kom aldri tilbake. Det var en liten ting som fikk begeret til å flytte over. Jeg flyttet på en bitteliten hybel, jeg tok ikke med meg annet enn mine klær og bilen. Og vi fikk en sånn ordning som var vanlig på den tiden, at sønnen min skulle være hos meg annenhver helg og hver onsdag.

Denne informanten fortalte også om et nært og godt forhold til sønnen. Han understreket at det å få barn var noe av det fineste han hadde opplevd i livet sitt. Dette er tema som også går igjen i de intervjuene Hans Wiggo Kristiansen (2004a, b, 2013) har gjort med eldre homo- og bifile menn som har levd i ekteskap med kvinner.

En av informantene definerer seg som transkvinne men har levd store deler av livet som mann og fortrenget og skjult sin kjønnsidentitet. Hun var tidligere samboer med en heterofil kvinne og de har barn sammen. Om den vanskelige prosessen med å komme ut, fortalte hun:

Så gjør man jo en god del ting som.. egentlig er imot hvem du selv er. Og det har jo tatt ganske lang tid å ta tak i. Og det har jo også gått ut over både familieliv og.. alt sånt. Jeg var jo veldig lite meddelsom om meg selv. Jeg bodde jo i lag med ei i ganske mange år. Hun slet, vil jeg tro, ganske mye [da jeg kom ut som kvinne]. Hun var jo glad i den karen hun trodde var der. Og det kan jeg godt forstå. For jeg kunne også ha blitt forelska i han. Så det er ikke noe problem. (...) Jeg gjemte meg jo inni en veldig maskulin rolle. Når du er.. skal klare deg i ei lita bygd med det du har, så er du pokker nødt til å ta fram all den krafta du har. Jeg gjorde jo alle de maskuline tingene som skulle gjøres. Så når jeg endelig kom ut så fikk jeg jo liksom den tilbake «men du som er så macho». Ja, jeg hadde jo lært alt og liksom gått inn for å lære meg alt som heter gutteting og alt det der. Men på en eller annen måte så ble det ikke rett. Det ble helt.. Det ble bare noe jeg tok på meg. En slags «ham» som jeg bare tok på meg bare for å få ting til å fungere. Få samlivet til å fungere, få livet generelt til å fungere. Få folk til å akseptere meg. (...) Jeg har hatt en masse skyldfølelse overfor de nærmeste, og overfor partnere, og også overfor ungene. Det har jo ødelagt en masse for meg etterhvert som de har vokst opp.

Som det framgår av sitatet uttrykte informanten skyldfølelse overfor sine nærmeste og forståelse for at partneren synes det var vanskelig da hun kom ut som kvinne.

Fortellingene over viser at det gjennomgående byr på vanskelige prosesser å komme ut som skeiv overfor den familien man selv har etablert. For informantene har denne komme ut-prosessen medført samlivsbrudd. Enten fordi informanten selv har ønsket det, eller fordi partneren ikke har vært villig til å leve sammen med en person som viste seg å ha et annet kjønn eller en annen seksuell orientering enn det partneren trodde. Det virker rimelig å anta at informantene ikke hadde valgt å inngå i parforhold i tråd med hetero- og cis-normen dersom de hadde erkjent og vært åpen om sitt kjønn og sin seksuelle orientering i løpet av barndommen eller ungdommen. Manglende erkjennelse og åpenhet knyttet informantene til at de hadde levd i en kontekst hvor det å leve skeivt ikke var akseptert og at de derfor ikke opplevde det som et alternativ. En informant vokste opp i et land hvor homofile straffeforfølges. En annen vokste opp i Norge på tidlig 1900-tallet i en tid da likekjønnsrelasjoner ikke var anerkjent verken i lovverk eller i henhold til samfunnets normer. En annen informant var oppvokst i en familie der religiøse normer stod sterkt og den siste historien viser at det å være åpen som transperson for en generasjon siden, ikke framstod som et mulig alternativ. Dette er nok noe av forklaringen på at disse informantene valgte å inngå parforhold i tråd med hetero- og cisnormen i den livsfasen da man gjerne forventes å etablere en familie.

6.4 Åpenhet i andre relasjoner og kontekster

Som vi understreket innledningsvis, er det å komme ut noe man som skeiv opplever å måtte ta stilling til hver gang man inngår i nye relasjoner. Det å komme ut overfor de nærmeste har for mange en sentral plass i livshistorien, og synes å være av stor betydning. Men åpenhet er også noe man tar stilling til i andre relasjoner, for eksempel på arbeidsplassen, skolen fritidsarenaer og i møte med offentlige tjenester. Det å bli møtt med respekt, forståelse og kunnskap på slike fellesarenaer er essensielt for at minoriteter skal ha tilgang til samfunnsdeltakelse på like vilkår. I dette avsnittet vil vi presentere noen utvalgte eksempler fra henholdsvis idrett, arbeidsplass og utdanningsinstitusjoner.

Den allmenne toleransen og de generelt positive holdningene til skeive i dagens Norge tilsier en forventning om at skeive trygt kan være åpne på arbeidsplassen, skolen, på fritidsarenaer og i møte med offentlige tjenester. Våre data viser at det ikke alltid synes å være tilfelle. Et hovedfunn fra en kvalitativ delstudie som inngikk i «Seksuell orientering og levekår», var at deltakerne beskrev vekslende grad av åpenhet om seksuell orientering i forskjellige sosiale sammenhenger og begrepet «selektiv åpenhet» ble brukt for å beskrive dette (Malterud og Bjørkman 2013). Grad av åpenhet kan være forbundet med klassebakgrunn og tilhørighet, blant annet indikerer levekårsundersøkelsen for lesbiske og homofile fra 1999 at “blant mennene er det minst åpenhet blant arbeidere og primærnæringsdrivende. Blant kvinnene er det lavere funksjonærer som er minst åpne” (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999).

En skeiv kvinne i 20-årene vektla at hun generelt sett opplevde det som uproblematisk å være åpen som skeiv. Men eliteidrettslaget, som var et sted hun i perioder hadde tilbrakt svært mye tid, var et unntak.

Informant: Jeg valgte jo å ikke være åpen om det på laget, selv om det var én annen som var skeiv på laget. Det var fordi jeg hørte hvordan trenerne snakket om henne.

Intervjuer: Hvordan snakket de?

Informant: Nei, de var ikke så veldig positive da, til at hun var skeiv, og ja, diverse da. Så da valgte jeg å bare utsette det [å komme ut].

Sitatet illustrerer hvordan det å høre negative kommentarer rettet mot andre skeive kan bidra til at man vegrer seg for å være åpen.

En kvinne i 50-årene fortalte om hvordan hun hadde forsøkt å leve åpent som kvinne da hun var i tenårene. De negative reaksjonene hun ble møtt med fordi hun hadde et kjønnsuttrykk og en kjønnsidentitet som ikke samsvarte med kjønn hun ble tildelt ved fødselen, gjorde at hun i flere tiår etter dette ikke tok sjansen på å leve åpent. Hun fortalte:

Jeg var på folkehøyskole i 17 års-alderen, og jeg var litt ute [av skapet] der. Jeg fikk noen bakoversveiser som gjorde at jeg tenkte at det der skal jeg fanden ikke gjøre noe mer. For det er direkte farlig. Selv i et såpass liberalt, progressivt miljø som jeg var i. Det var det ikke bra. Jeg ble jo skremt grundig inn i skapet.

Denne informanten hadde tatt sjansen på å være åpen, fordi hun befant seg i et relativt åpen og liberalt miljø og hun syntes å ha trodd at det kom til å være trygt. Det viste det seg imidlertid ikke å være, og det fikk avgjørende konsekvenser for hvordan informantens forholdt seg til åpenhet de neste tiårene. På grunn av de reaksjonene hun ble møtt med på

folkehøgskolen, skjulte hun sin kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk for omverdenen til hun var i 40-årene.

Flere av transpersonene blant våre informanter fortalte om mobbing på skolen, diskriminering på arbeidsplassen og problematiske møter med offentlige tjenester. Vi kommer tilbake til dette i senere kapittel som omhandler skeive liv og livsfaser. Når det gjelder åpenhet på arbeidsplassen fortalte en av informantene – en transmann i 30-årene - følgende historie:

Jeg jobba med barn og ungdom en gang, hvor ledelsen der hvor jeg jobba, fant det for godt å diskutere, på et ledelsesmøte, hvor vidt det var greit at jeg var åpen, om at jeg ble registrert som jente når jeg ble født. Det synes jeg var.. Selv om de konkluderte riktig i den saken, så synes jeg det var ganske diskriminerende å i det hele tatt bli utsatt for en diskusjon om hvorvidt jeg skulle få lov til å snakke om livssituasjonen på den måten som jeg fant meg for godt.

Denne informanten var åpen overfor kolleger, ledere og brukere på arbeidsplassen. Fra ledelsens side var imidlertid ikke denne åpenheten noe selvsagt, men ble gjort til et diskusjonstema og et dilemma som ledergruppa diskuterte seg imellom. En skeiv kvinne i 30-årene påpekte at det kan oppleves som svært vanskelig dersom man ikke opplever at det er trygt å være åpen på arbeidsplassen: «Jeg har jobbet på arbeidsplasser tidligere hvor jeg ikke var åpen for noen, verken kollegaer eller brukere. Og det var veldig belastende. Det var veldig, veldig belastende».

Samtidig var det andre som fortalte om åpenhet på arbeidsplassen som noe som er selvfølgelig for dem, men som ikke alltid er like enkelt å få til i praksis. En lesbisk kvinne i 40-årene fortalte:

Det har vel generelt vært viktig for meg å være synlig. Når jeg først ble det. Men det var viktig for meg å være synlig på jobb. Og det var ganske lett når jeg hadde kjæreste. For da kunne jeg bare si at; «jeg og kjæresten min..» eller «kjæresten min kommer til helgen», og «jeg gleder meg til at hun kommer». Altså, det er veldig lett å synliggjøre det uten å sette sånn flombelysning på.

Samtidig fortalte denne informanten at åpenhet var mer komplisert som singel. Da var det vanskeligere å finne naturlige punkt i samtalen hvor hun kunne komme ut, i motsetning til i sitatet over når hun enkelt kunne referere til kjæresten sin med kvinnenavn eller kvinnelig kjønnspronomen. Denne informanten og informantene over illustrerer noe sentralt, nemlig at det kan være viktig at omverden, inkludert arbeidsplassen, er klar over ens seksuelle orientering og kjønnsidentitet - uavhengig av om man er singel, eller har et kjønnsuttrykk som samsvarer med kjønnsidentiteten. Samtidig viser disse sitatene også hvordan det å komme ut kan være komplisert på ulike måter.

I de eksemplene vi har presentert i dette avsnittet, handler åpenhet ikke så mye om tillit og trygghet i viktige relasjoner i livet, men mer om å ha tilgang til viktige fellesarenaer. Arbeidsplasser, utdanningsinstitusjoner, offentlige tjenester og fritidsaktiviteter som idretten er arenaer der man bør kunne forvente å bli møtt med respekt og hvor det oppleves som trygt å være åpen. Selv om relasjonene til kolleger, sjefer, medelever og så videre ikke

nødvendigvis er nære eller viktige i seg selv, får de relasjonelle møtene betydning for opplevelsen av trygghet og dermed tilgangen til disse viktige arenaene.

6.5 Oppsummering

De fleste intervjuene i denne studien inneholder en eller annen form for «komme ut-fortelling». Åpenhet er grunnleggende sett en relasjonell prosess; man velger å være eller ikke være åpen om seksuell orientering og kjønnsidentitet hver gang man møter nye mennesker. Det er særlig fortellinger om første gang man valgte å være åpen om sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet overfor sine nærmeste – gjerne foreldre eller nære venner – som spiller en viktig rolle i livshistorien. Det er denne livshendelsen som utgjør «komme ut»-fortellingen med stor K, og hvordan man ble møtt i den situasjonen synes å få betydning for både relasjonene til de nærmeste og hvordan man forholder seg til åpenhet videre i livet. Datamaterialet viser at vennerelasjoner kan være et trygt sted å reflektere over identitetsspørsmål og øve seg på å artikulere sin seksuelle orientering og kjønnsidentitet. Å komme ut overfor foreldre, derimot, synes å kunne være mer komplisert og vanskelig. Selv om mange informanter fortalte om det som uproblematisk og vektla foreldrenes støtte og forståelse, var det, på tvers av geografiske kontekster og generasjoner, flere som fortalte om vanskelige prosesser. Slik vi tolker datamaterialet er der ikke noe tydelig mønster i hvem som fortalte om vanskelige og hvem som fortalte om uproblematisk prosesser med å komme ut overfor foreldre. Der er eksempler på både positive og negative erfaringer både blant de eldste og de yngste, blant de med majoritetsbakgrunn og blant de med etnisk minoritetsbakgrunn, blant de som er bosatt på små steder og blant de som bor i større byer. Det som er verd å merke seg er at den allmenne toleransen som Norge preges av i dag, ikke er ensbetydende med at det å komme ut overfor sine nærmere oppleves som uproblematisk. For noen gjør det det, men noen har helt andre erfaringer.

I vårt datamateriale er der flere informanter som har etablert heteroseksuelle parrelasjoner, forsøkt å leve i tråd med cis- og heteronormen og fått barn i dette parforholdet. Alle som har vært i den situasjonen fortalte om åpenhetsprosessen som vanskelig og om samlivsbrudd og i noen tilfeller svært vanskelige relasjoner til barna. Felles for informantene som har denne type erfaringer er at de som unge voksne ikke så for seg at det var mulig å leve skeive familieliv, enten fordi likekjønnsrelasjoner ikke var akseptert i storsamfunnet eller fordi man var oppvokst i en familie med religiøse normer som tilsier at det å leve skeivt er uakseptabelt. Når man presses til å leve streit – på tvers av egen seksuelle orientering og kjønnsidentitet – og etablerer familieliv innenfor disse rammene – skaper det mange utfordringer og problemer i livet.

Flere informanter fortalte at det hadde hatt stor betydning for dem hvordan mennesker som stod dem nære og personer de har møtt på viktige samfunnsarenaer snakker om skeive. Informanten som opplevde at kameratene brukte homo som skjellsord var redd for å komme ut. De som fortalte at foreldre og/eller venner hadde vist aksepterende holdninger til skeive, gjennom å si det eksplisitt eller ved å synliggjøre gode skeive liv, fortalte at dette trygget dem i prosessen med å komme ut. Hvordan det snakkes om skeive på arbeidsplasser, utdanningsinstitusjoner, i møte med institusjoner eller på fritidsarenaer har også stor betydning. Negative holdninger, kommentarer eller at det gjøres til et diskusjonsspørsmål hvor vidt det er greit at skeive er åpne overfor barn og unge man jobber med, skaper utrygghet og er til hinder for åpenhet.

Som vi var inne på i det forrige kapittelet har lesbisk, homofil og bifil de siste tiårene vært relativt kjente, forståelige og aksepterte måter å bryte med heteronormen på. De aller fleste vet hva det betyr, kjenner noen og har i all hovedsak positive holdninger til lhb-personer. Det betyr ikke at det er uproblematisk å komme ut som lhb-person. Vi vet for eksempel at bifile kvinner i mindre grad er åpne, og at de til dels har større levekårsutfordringer enn lesbiske og homofile (Anderssen og Malterud 2013). Men det å komme ut som noe annet – for eksempel som transkvinne, aseksuell, panfil eller ikke-binær – er potensielt mer problematisk fordi det bryter med todelinger som homo/hetero og mann/kvinne og dermed i større grad framstår som fremmed, annerledes og uforståelig for mange av de menneskene man inngår i relasjoner til (se også Svendsen, Stubberud og Djupedal 2018). Dermed krever det også større grad av forklaring og man risikerer i særlig grad å bli møtt med manglende forståelse og kompetanse. Det er også en sentral utfordring blant personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling. En ny studie viser at personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling gjør seg liknende erfaringer og refleksjoner knyttet til åpenhet som lhbt-personer: Negative reaksjoner, frykt for negative reaksjoner og manglende kunnskap og forståelse blant både fagfolk og sosiale nettverk gjør at åpenhet kan være krevende (Feragen, Heggeli og Wæhre 2019).

De av oss som lever skeivt, har en bevissthet om å tilhøre en minoritet som er utsatt for diskriminering, marginalisering og hatkriminalitet. Man trenger ikke å ha opplevd det selv for å kjenne på frykten (Eggebo og Stubberud 2016). Hver gang gruppen utsettes, blåses det liv i denne frykten og så lenge samfunnet er hetero- og cisnormativt, er det vanskelig å slippe frykten. Når man begynner å komme ut som skeiv, har man ennå ikke erfart at de fleste man kommer ut til ikke reagerer negativt. Dette kan heller sies å være en erfaring man gjør seg, som bidrar til gradvis å bygge opp åpenhetskompetanse og trygghet, både på at folk flest ikke reagerer negativt, og at man også selv er i stand til å håndtere eventuelle negative reaksjoner. Barn og unge som reflekterer rundt seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og kjønnskarakteristika, har gjerne ikke tilegnet seg denne kompetansen (Malterud og Bjørkman 2013: 175). Dette fordi de ennå ikke har erfaringer med åpenhet. De av oss som er unge kan derfor være i en særlig sårbar situasjon. De holdningene som uttrykkes - både i nære relasjoner og samfunns fellesarenaer - har store konsekvenser for hvorvidt man tar sjansen på å være åpen.

Erfaringene med å komme ut for første gang er styrende for hvordan man forholder seg til åpenhet seinere i livsløpet. De erfaringene setter seg i kroppen – enten det er frykt eller trygghet - fortsetter å være relevante og viktig i seinere livet. Etter hvert vil de av oss som lever skeivt, tilegne oss flere ulike erfaringer med åpenhet i ulike kontekster. Men de første erfaringene med å komme ut overfor nære personer fortsetter gjerne å ha betydning for i hvilken grad av frykt og utrygghet man føler i situasjoner der åpenhet vurderes.

7 Skeive liv og livsfaser

Begrepet 'livsfaser' kan ha ulike betydninger. Det kan bety en kronologisk inndeling i tid hvor en persons alder er bestemmende for hvilke erfaringer og opplevelser man forventes å ha. Etter en slik kronologisk inndeling består livets ulike faser av barndom, ungdomstid, voksenlivet og alderdommen. Men livsfaser kan også deles inn etter viktige hendelser i livet som markerer et skifte fra en fase til en annen. Disse livshendelsene kan henge sammen med alder, men trenger ikke å gjøre det. Et eksempel kan være at en partners eller ektefelles død mest sannsynlig vil skje i alderdommen, og vil være et viktig moment i fasen "alderdom". Samtidig vil en partners død markere en ny fase i livet, uansett når det skjer. Dermed kan man også tenke på livsfase som "før partners død" og "etter partners død". Livsfase kan dermed også struktureres etter viktige hendelser i livet, mer uavhengig av alder.

Det er en tendens til at man tenker på livsfaser gjennom kronologisk alder og reproduksjonssykluser. Queerteoretikeren Elizabeth Freeman har kalt dette krononormativitet (Freeman 2010). Krononormativitet beskriver en heteronormativ forståelse av livsløp, der reproduksjon strukturerer tiden ved å markere overgangen til reproduktiv alder (ungdomstid), reproduksjonsfasen (voksen), aldring (overgangen til ikke-reproduktiv alder).

I stedet for å ta utgangspunkt i reproduktive livsfaser, tar vi med oss noen av innsiktene fra skeiv teori (se for eksempel Freeman 2010; Halberstam 2005), og strukturerer den følgende gjennomgangen etter viktige erfaringer og faser i skeive liv, slik disse kommer frem av det empiriske materialet vårt. Overskriftene tar utgangspunkt i viktige erfaringer i livene til våre informanter, som går igjen på tvers av intervjuer og i forskning på feltet for øvrig. Det er erfaringer man kan ha på ulike punkt i livet, i ulike aldre, og som dermed gjør en kronologisk inndeling problematisk. Poenget er å tydeliggjøre at det er noe kvalitativt annet som markerer viktige faser eller endringer i skeive liv, og at disse ikke nødvendigvis lar seg organisere enkelt i aldersbestemte livsfaser. Skeive liv krever også andre inndelinger av livsløp.

7.1 Å føle seg annerledes

Et gjennomgangstema i svært mange av fortellingene til våre informanter var at de fortalte at de har kjent seg «annerledes» helt fra barndommen. Informanter som hadde vokst opp i forskjellige land og ulike tidsepoker har fortalt likende historier. Noen hadde tidlig en bevissthet om at deres interesse eller begjær tok andre former enn det som var forventet av dem. For mange av informantene hang imidlertid følelsen av annerledeshet i første omgang sammen med kjønn. Dette gjaldt både cis- og transpersoner. Opplevelsen av å være annerledes kan dukke opp når som helst i livet, men de fleste av våre informanter forteller om en bevissthet rundt dette fra barndommen. Annerledesheten kan ta noen spesifikke former når den erfaringen dukker opp tidlig i livet. Som barn har man ikke nødvendigvis verken livserfaring eller de emosjonelle og praktiske ressursene til å skaffe seg den bekreftelsen man kanskje trenger fra omgivelsene. Opplevelsen av å være annerledes ser ut til å være et viktig element i det å vokse opp med en gryende bevissthet rundt det å ha en normoverskridende kjønnsidentitet eller seksuell orientering.

Menn og transkvinner blant informantene har fortalt at de følte seg annerledes fordi de var feminine gutter som barn. En homofil mann fortalte for eksempel at han likte rosa, Barbie og lekte med jenter og at dette ble sett på som «feil». Det å bryte med normer for kjønn ble møtt med motstand og sanksjoner fra omgivelsene. I denne informantens fortelling fungerte det å være et annerledes og feminint guttebarn som en forklaring på at han er homofil. Hans Wiggo Kristiansen finner tilsvarende fortellinger blant de eldre homofile mennene han intervjuet. Han kaller disse fortellingene for forvarsler, det vil si «tegn på at kimen til den identiteten man senere utviklet, lå der allerede fra begynnelsen» (Kristiansen 2004a: 81). Kristiansen finner dessuten at fortellinger om å bryte med normer for kjønn, samt fortellinger om tidlige seksuelle følelser og opplevelser med noen av samme kjønn, er den mest vanlige formen for forvarsler i informantenes historier (Kristiansen 2004a: 83). Vårt materiale viser at dette ikke bare gjelder for menn. Flere av de skeive kvinnene fortalte også om å bryte med normer for kjønn i barndommen. Flere fortalte at de ble oppfattet som guttejenter fordi de likte aktiviteter som ble ansett som typisk for gutter eller fordi de ikke ville gå med klesplagg ment for jenter. En kvinne i 80-årene fortalte:

Intervjuer: Hva var det som gjorde at du følte deg annerledes?

Informant: Jo, det var nok det at jeg likte veldig godt gutteting. Vi hoppet mye på ski den gangen, jeg var flinkest, jeg hoppet lenger enn guttene på ski. Det var ikke populært, men jeg tenkte: «Var da merkelig at de andre jentene ikke var interesserte i det». Og jeg likte og var flink med hestene og drev mye med det. Så jeg skjønnte at jeg var annerledes. Jeg ble kalt for guttejente en stund. Jeg gjorde ting som jeg synes var gøy og morsomt. Jeg skjønnte at jeg ikke var akkurat som de andre, de var redde og forskrekka. Så det var det første at jeg tenkte at jeg var annerledes.

Denne eldre kvinnens fortelling om det å være annerledes i barndommen likner veldig på mange andre informanters historier fra andre land og fra andre tidsepoker. Opplevelsen av annerledeshet fordi man som barn brøt med kjønnsnormer ser i vårt datamateriale ut til å være et gjennomgående tema på tvers av tid og sted.

Måten annerledesheten møtes på av voksne er viktig. Det framkommer av historiene om å være et annerledes barn at mange opplevde dette som svært vanskelig og ble møtt med negative reaksjoner og sanksjoner. Barn som føler seg annerledes, og som ikke opplever at voksne rundt forstår deres situasjon eller bekrefter dem og deres opplevelser, kan oppleve utrygghet. Andre igjen beskriver aksept fra omgivelsene, samtidig som det kommer tydelig fram at det å bryte med normer for kjønn også innebærer en del forhandlinger. En kvinne i 20-årene fortalte:

Mamma og pappa har jo aldri tvunget meg til å gå i kjole eller leke med Barbie eller sånne ting. (...). På konfirmasjonen så måtte jeg ha kjole eller bunad. Bunad hadde jeg ikke, så det var siste gang jeg måtte ha på kjole. Jeg synes det har vært veldig greit da, at man har kunnet gå i hva som helst egentlig. Bare det ikke er joggebukse på 17. mai, så det er egentlig ikke så farlig.

Denne informanten fortalte at foreldrene aldri hadde tvunget henne til å gå i kjole, utenom på konfirmasjonsdagen da hun måtte ha på seg kjole eller bunad - altså plagg som i høyeste grad bekrefter et feminint kjønnsuttrykk. Samtidig peker sitatet mot at det har vært en

prosess, kanskje også for foreldrene hennes, hvor hun gradvis har kunnet gå i de klærne hun selv har vært komfortabel med, men som bryter med kvinnelige kjønnsnormer.

Erfaringer med annerledeshet og utenforskap handler også om andre ting enn kjønn og seksualitet. Hudfarge, religion, etnisk bakgrunn, nedsatt funksjonsevne og klasse kan også danne grunnlag for en opplevelse av annerledeshet og utenforskap. En informant fortalte: «Da jeg vokste opp var jeg den eneste minoritetspersonen på skolen. Jeg husker jeg syns det var flaut å være muslim». En annen informant fortalte om hvordan hun hadde opplevd det som særlig vanskelig å akseptere seg selv som skeiv fordi hun allerede følte seg annerledes på grunn av hudfarge.

En informant fortalte om det å bryte med normer for kjønn og seksualitet som én del av en mer generell følelse av å være utenfor og annerledes i ungdomstida. Familien hadde flyttet fra landsbygda i ett land til en by i et annet, og hun opplevde å ikke passe inn i ungdomsmiljøet på det nye stedet. Denne fortellingen kontrasterte hun til senere erfaringer med å omgås folk hun omtalte som åpne og mangfoldige, med bakgrunn fra mange ulike land. I hennes fortelling var seksuell orientering bare en del av og kanskje ikke det viktigste elementet i en større fortelling om annerledeshet og identitet. Som Eggebø med flere (2015: 44) har pekt på, kan unge skeives fortellinger om annerledeshet like gjerne være knyttet til andre deler av identiteten som for eksempel fritidsinteresser, klesstil og geografisk tilhørighet, som til seksuell orientering og kjønn.

Forfatter og samfunnsforsker Jan Grue påpeker noe viktig i diskusjonen om normalitet, om det å være vanlig og det å skille seg ut som barn. Han spør:

«Hva er det normale barn? Spørsmålet har ikke noe svar uten en kontekst. Barnet finnes ikke alene, det er omgitt av en familie, familien er omgitt av et samfunn. Det rent logiske svaret bærer i seg en dobbel negasjon: Det normale barnet er barnet som ikke er avvikende. Og det finnes tusenvis av måter å avvike fra normalen på. Vi merker det ikke før vi blir gjort oppmerksomme på det, men så slår skammen inn. Skammen over å ikke være som de andre. Skammen over å stikke seg ut, skammen over å være til bry» (Grue 2018: 60).

Grue påpeker noe viktig, nemlig at avvik fra normalen skjer på utallige måter, og på utallige grunnlag. Fellesnevneren er at man gjerne påføres en skam over å ikke være som alle andre. Informantene i vårt materiale har noen erfaringer av forskjell til felles. Noen tematiserer vanskelige følelser, inkludert skam, veldig eksplisitt, andre gjør det ikke. Disse erfaringene kan handle om at man blir gjort oppmerksom på at man skiller seg ut, eller ta form av direkte negative sanksjoner fra omgivelsene som kan finne sted både i barndom og i voksen alder.

7.2 Negative møter: hatytringer, diskriminering, mobbing og vold

Mange av informantene i vårt materiale tematiserte erfaringer med hatytringer, diskriminering, mobbing og vold. Disse erfaringene finner vi også igjen i levekårsforskningen. Levekårsundersøkelsen fra 2013 – «Seksuell orientering og levekår» - viste at mellom 11 % (bifile kvinner) og 23 % (lesbiske kvinner) rapporterte at de hadde opplevd negative kommentarer eller oppførsel på grunn av sin seksuelle orientering. Rundt 1 av 5 hadde dessuten opplevd negative kommentarer eller holdninger rettet mot andre på grunn av

seksuell orientering, eller generelt negative holdninger til skeive. Blant bifile menn var andelen som hadde opplevd dette 40 %. I denne undersøkelsen var det bare en liten andel som rapporterte at de hadde vært utsatt for vold og trusler. Men blant de mennene som svarte bekreftende, mente over halvparten at seksuell orientering var motivet for volden (Anderssen og Malterud 2013). Skeive ungdommer rapporterer om betydelig mer mobbing enn heterofile ungdommer. I en undersøkelse utført av Senter for atferdsforskning rapporterte 36 % av de homofile guttene at de hadde vært utsatt for mobbing, mot 6 % av de heterofile guttene (Roland og Auestad 2009). En undersøkelse av hatytringer mot lhbt-personer viste at de av oss som er skeive utsettes for et betydelig større omfang av hatefulle ytringer enn befolkningen for øvrig (Fladmoe og Nadim 2019). Mens 10 % i den øvrige befolkningen oppgir at de i løpet av det siste året har vært utsatt for ytringer de opplever som hatefulle, svarte 23 % av lhbt-personene det samme. 15 % av sistnevnte gruppe hadde også vært utsatt for konkrete trusler, mens bare 4 % i den øvrige befolkningen rapporterte om trusler (Fladmoe og Nadim 2019).

Som Eggebø og Stubberud (2016) tidligere har argumentert for, kan hatytringer, diskriminering, mobbing og vold sees på som relaterte, og av og til overlappende fenomener. Alle informanter i denne rapporten inngår i én eller flere minoritetsgrupper. Mange av informantene forteller om erfaringer med hatytringer, diskriminering, mobbing og vold på grunnlag av seksuell orientering eller kjønnsidentitet, men også om erfaringer på andre grunnlag. I våre data er fortellinger om rasisme og negative erfaringer basert på funksjonsnedsettelse særlig fremtredende. En informant i 20-årene fortalte:

Jeg hadde en trøblete oppvekst med mye mobbing på grunn av funksjonshemmingen min (...) Det var veldig mye sosiale problemer på skolen (...) Nei, det meste gikk på min funksjonsvariasjon. Eller da de rett og slett bare mobbet for å mobbe. (...) Veldig mange rapporterer at de har blitt mobbet eller utestengt. Jeg tror Blindeforbundet hadde en undersøkelse nylig hvor det var opp mot seksti, sytti prosent av deres medlemmer som ble mobbet på barne- og ungdomsskolen og videregående. Så det er jo noe mange opplever da i forhold til funksjonshemmingen sin.

Svært mange av informantene i dette prosjektet fortalte om mobbing i barndommen. Dette kan sees i sammenheng med det vi diskuterte i seksjonen ovenfor om annerledeshet. For informanten i sitatet over var det funksjonsnedsettelsen som var den mest fremtredende annerledesheten. Også andre som ikke selv har opplevd mobbing direkte, er oppmerksom på at dette er en vanlig erfaring blant skeive. En homofil mann i 20-årene fortalte:

Med tanke på mobbing og sånt så var jeg egentlig veldig skjermet fra det. Jeg hadde veldig mange venninner da, som var litt populære hvis man kan si det sånn. Jeg tror ikke det var så veldig mange som turte å yppe seg da, hvis du skjønner. Det merket jeg veldig på ungdomsskolen også da. Det var ikke, kanskje jeg hørte homo et par ganger liksom. Men det var på en måte ikke noe jeg tenkte på

Denne informanten var bevisst på risikoen for mobbing, og han hadde også fått slengt skjellsord etter seg noen ganger, men hadde en gjeng med venner som beskyttet ham. Mobbeforskningen viser at barn og unge som tilhører minoritetsgrupper som samer, seksuelle minoriteter, funksjonshemmede eller har innvandrerbakgrunn ser ut til å være mer utsatte for mobbing enn barn og unge som tilhører majoriteten (Bjereld, Daneback og

Petzold 2015; Finnvold 2013; Hansen 2011; Lillejord med flere 2014; Roland og Auestad 2009).

Også i arbeidslivet kan det å bryte med normer for kjønn og seksualitet utgjøre en risiko. Selv om få av informantene fortalte om direkte arbeidslivsdiskriminering, fortalte flere om ubehagelige episoder. En lesbisk kvinne i 40-årene fortalte dette:

Det har vært viktig for meg å være synlig på jobb. (...) Og jeg opplevde en gang at en kollega begynte å stille meg ekstremt intime spørsmål. Som hun jo aldri ville stilt hvis jeg hadde snakket om kjæresten min som het «Frank» Og det var sånn; «ja men, jeg skjønner ikke dette. Jeg har jo veldig mange gode venninner, og de kunne jeg veldig gjerne tenke meg å bo sammen med». Og så ble jeg sånn.. Jeg ble så overrumpla. Så jeg klarte ikke å stoppe henne heller. Så jeg er usikker på om det her er diskriminering, eller verbalt overgrep. Men jeg husker at jeg ble så rasende. (...) Og så sa jeg det.. fortalte det til sjefen min. (...) Og da responderte han først med å si at (...) «ja, var det sånn at du kanskje trådde ut av rollen din?» Så han problematiserte på en måte min oppførsel, da. Og da ble jeg ordentlig sinna. (...) Jeg hadde ikke venta det fra han da. For jeg har en ordentlig fin sjef. (...) Men jeg husker godt at han kom en uke etterpå. Og da hadde han tenkt seg om, og sa at; «jo, det der var faktisk diskriminering. Så dette var ikke greit». Så han skifta mening, da. (...) Det ble ikke noe etterspill.. jeg husker at jeg snakka med kollegaen. Men jeg husker ikke hva vi snakka om. (...). jeg kan ikke huske at hun tok noe skikkelig avstand til sine egne utsagn. Og så kokte det på en måte bare bort i kålen. (...) Jeg vet ikke om det var diskriminering. I hvert fall ikke bevisst diskriminering da, fra henne, for hun var jo bare nysgjerrig, liksom. Og grenseløs. Men.. jeg og mitt liv har vært gjenstand for debatt gjennom hele mitt yrkesaktive liv. Jeg vet ikke helt om det kan kalles diskriminering. Men det er i hvert fall.. (...) ja, blir en slags minoritetsstress.

Selv om denne situasjonen neppe kan kategoriseres verken som mobbing, diskriminering eller hatefull ytring, er effekten likevel sterk for informanten. I situasjonen ble hennes annerledeshet markert av kollegaen, og hun ble stilt intime og upassende spørsmål. Dette er også noe flere informanter tematiserer, altså å bli stilt upassende spørsmål om for eksempel sexlivet i kontekster hvor dette ikke inngår som en naturlig del av samtalen. For informanten i sitatet over illustrerer episoden ikke en engangshendelse, men inngår i en rekke hendelser hvor hennes liv blir gjenstand for debatt. Summen av dette kan karakteriseres som minoritetsstress.

Også for andre informanter har kombinasjonen av erfaringer med mobbing, diskriminering, vold eller hatytringer, samt kunnskap om at gruppen man tilhører diskrimineres og frykt for å oppleve diskriminering selv, hatt store konsekvenser i livet. Som en transkvinne i 50-årene påpekte:

Det har jo også gått ut over min evne til å fungere både i arbeidslivet, fordi jeg har rett og slett gått rundt og vært redd. For alt og ingenting, uten at det har vært noe å være redd for. (...) Det kan jo godt hende at jeg hadde turt, da, for, hva blir det? Femogtredve år siden? Det kan godt hende at jeg i dag hadde sittet med et eller annet innenfor akademia. Undervisning eller et eller annet sånt. Tror jeg. Hvis jeg

hadde turt. Skal ikke skryte på meg. Men det som jeg nesten tok – som jeg ikke tok - fordi jeg ble redd. Skammen og skyldfølelsen gjør at du blir redd.

For denne informanten gjorde frykten for ekskludering at hun ikke fikk den karrieren hun mener hun mener at hun kunne ha hatt. Hun var ung i en tid hvor diskrimineringsvernet stod mye svakere og hvor den rettslige situasjonen for skeive var en helt annen. Men det at redselen for sanksjoner og negative møter begrenser handlingsrommet og livsutfoldelsen tematiseres også av yngre informanter. For eksempel en transkvinne i 20-årene som fortalte om frykten for diskriminering, hatytringer og vold:

Jeg har ikke opplevd noe fysisk vold. Nå er jeg veldig forsiktig med å gå ute på natta, eller gå alene. Jeg er ikke så aktiv ute for tida, heller. Så, jeg holder meg på en måte veldig trygt. Jeg har jo hørt tusenvis av saker hvor ting har gått galt. Og jeg vet på en måte hva jeg skal unngå. Som å gå ute på natta alene. Det unngår du hvis du er fullsminka. Å gå ute som kvinne. Du kan unngå grupper, spesielle grupper mennesker. Altså store guttegrupper som tydelig er berusa. Berusa mennesker generelt, egentlig, prøver du å unngå. Bakgater - egentlig ting som alle unngår. Jeg drar også heller aldri på vors, eller nach, eller sänne.. drar helst aldri til mennesker jeg ikke kjenner.

Også denne informanten er veldig bevisst på potensiell risiko knyttet til det å bevege seg i det offentlige rommet som synlig transperson. Hun unngår bestemte personer og steder, og tar forhåndsregler. Å hele tiden måtte gjøre kalkulasjoner om hvor ubehagelig eller farlig en situasjon kan bli, kan bidra til at man går rundt i en kontinuerlig tilstand av mobilisering, og dette utgjør minoritetsstress.

7.3 Seksuelle krenkelser

Et viktig funn i «Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn» er at respondentene rapporterte om høy forekomst av seksuelle overgrep og krenkelser: 25 % oppga at de hadde blitt utsatt for voldtekt (tvunget til seksuelle handlinger mot sin vilje), og 45 % rapporterte at de hadde opplevd å bli presset til seksuelle handlinger (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018). I en landsdekkende representativ undersøkelse blant befolkningen som helhet oppga 9,4 % av kvinnene og 1,1 % av mennene at de har blitt utsatt for voldtekt i løpet av livet (Thoresen og Hjemdal 2014: 83). Vedrørende andre former for seksuelle overgrep (som for eksempel uønsket seksuell kontakt når man var beruset, beføling av kjønnsorganer ved bruk av makt eller trusler, presset til seksuelle handlinger) svarte 25,4 % av kvinnene og 8,8 % av mennene at de hadde opplevd dette (Thoresen og Hjemdal 2014: 82-3). De som deltok i undersøkelsen om levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn er altså i langt større grad enn resten av befolkningen utsatt for seksualisert vold og krenkelser. Det finnes ikke sammenliknbare tall fra levekårsundersøkelser om henholdsvis skeive og personer med innvandrerbakgrunn.

Av de kvalitative dataene i «Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn» gikk det frem at flere informanter så på det å være lesbisk kvinne eller homofil mann som en konsekvens av seksuelle overgrep. Denne forklaringsmodellen ser ut til å sirkulere på tvers av en rekke ulike geografiske og sosiale kontekster, og bidrar til at det å være skeiv fremstår som noe patologisk og avvikende (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018: 122-3). En bakenforliggende årsak kan tenkes å være at dårlig emosjonelt klima mellom barn og voksne og negative

følelser som skyld, skam, angst og lav selvfølelse kan gi økt sårbarhet for overgrep (Myhre, Thoresen og Hjemdal 2015). Dette gjelder altså utsatthet i barndommen. Dersom skeive barn har en følelse av annerledeshet, kombinert med lav tiltro til at voksne kan forstå og hjelpe dem, så kan dette tenktes å danne grunnlag for dårlig emosjonelt klima mellom barn og voksne – og dermed også økt utsatthet for overgrep.

Flere av informantene i vårt datamateriale beskrev også spennet fra uønsket seksuell oppmerksomhet til overgrepserfaringer i voksen alder. I noen tilfeller handlet dette om voldtekt, mens andre fortalte om andre typer seksuelle overgrep eller krenkelser. Flere, særlig unge menn, fortalte også om en relativt aggressiv sjekkekultur på nett. Noen beskrev å ha fått tilbud om å bytte sex mot penger. Andre beskrev erfaringer med å bli gjort til gjenstand for uønsket seksuell oppmerksomhet både på internett og på utesteder. En transkvinne i 20-årene beskrev dette:

Og jeg opplever jo veldig mye på internett hvor folk kan være litt anonyme at de kan være litt sånn, i hvert fall menn da, er veldig åpne om at de kan like en transperson, fordi det er en transperson. Det blir veldig seksuelt. Noe jeg absolutt ikke synes noe om. Fordi da blir jeg liksom bare en kink. Da er jeg ikke noe mer. Jeg er ikke menneskelig lenger. Så jeg opplever jo at det er veldig plagsomt.

Denne informanten fortalte ikke om overgrepserfaringer, men om erfaring med å bli redusert til noe mindre menneskelig, til “bare en kink”, som hun selv sier. Det å oppleve å bli gjort til et objekt for andres fantasi - enten fordi man er ung og skeiv og har lite erfaring i det skeive miljøet, fordi man er transperson, eller fordi man er ikke-hvit – er erfaringer flere av våre informanter har beskrevet. Det er i disse tilfellene ikke det å være skeiv som utgjør sårbarhetsfaktoren i seg selv, men snarere andre posisjoner som samvirker. For de unge handler sårbarheten om å tre inn i et miljø som seksuelt uerfaren, og samtidig på søken. Det å posisjonere seg i det skeive miljøet, inkludert på datingmarkedet, og etablere (av og til seksuelle) relasjoner til andre skeive, kan være en viktig del av det å begynne å leve et skeivt liv. Men dette er altså en sårbar situasjon, som av og til ser ut til å utnyttes av eldre eller mer erfarne i miljøet. For transkvinnen i sitatet ovenfor, så vel som for rasialiserte og andre skeive som opplever å bli eksotifisert, ligger sårbarheten i å bli gjort til objekt for andres nytelse. Når dette skjer, sitter man samtidig igjen med mindre definisjonsmakt i en gitt situasjon, for eksempel på byen, og dermed i praksis mindre mulighet til å si nei til uønsket seksuell oppmerksomhet.

Hegna og Pedersen diskuterer hvordan søken etter bekreftelse fra andre skeive og ønsket om å leve skeivt, kan føre svært unge mennesker inn i situasjoner som de ikke nødvendigvis har emosjonelle eller materielle ressurser til å mestre. Et eksempel fra deres materiale handler om en 14 år gammel gutt som inngår i seksuelle relasjoner med eldre menn, og som etter hvert tar en voldelig form. Samtidig innser han at han er tiltrukket av menn, og innleder flere seksuelle relasjoner gjennom nettet. Han ønsker seg egentlig omsorg og ømhet, men hans synes ikke å vite hvordan han skal be om dette. Seksuelle relasjoner var for denne gutten en måte å “bli homofil” på (Hegna og Pedersen 2002: 40-1). Mossige med flere (2008) argumenterer for at gutter som oppgir at de er homofile eller stiller spørsmål ved egen seksuell orientering, synes å være en gruppe som er spesielt sårbare for å bli utnyttet på nettet (Mossige med flere 2008: 32). Selv om utvalget var lite i deres undersøkelse (40 personer), var det likevel påfallende at et stort flertall (76 %) rapporterte å ha fått tilbud om

sex, og omtrent like mange har fått forespørsel om å sende et sexy bilde (Mossige med flere 2008: 58).

Unge erfaringer med vold og overgrep er tidligere kartlagt, blant annet av Mossige og Stefansen (2007), men selv om de har spurt om unges seksuelle orientering diskuteres ikke dette i gjennomgangen av funnene. En amerikansk studie viser imidlertid at unge lhbt-personer er betydelig mer utsatt for både psykisk og fysisk partnervold enn heterofil ungdom (Dank med flere 2014). Unge lhbt-personer er også betydelig mer utsatt for seksuell vold fra partner, noen de dater eller inngår i en seksuell relasjon med. Høyest er tallene for trans-ungdom. Med utgangspunkt i dette mener vi det er et stort behov for å kartlegge overgrepserfaringer blant lhbtis-personer i en norsk kontekst, herunder erfaringer med å bli utsatt og erfaringer med å utøve overgrep.

7.4 Å komme ut, og å komme inn

Det å erkjenne at man er skeiv og være (delvis) åpen om sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet innebærer at man må komme ut overfor omverdenen som en som bryter med heteronormen. Men det innebærer også en mulighet for å komme inn i en skeiv livsverden (Kristiansen 2005; Siverskog 2016). Flere informanter i dette prosjektet fortalte at de opplevde det som et tap at de ikke hadde hatt tilgang til dette skeive livsrommet som tenåringer og ungdommer, fordi de på det tidspunktet ikke hadde erkjent at de var eller kommet ut som skeive. En av informantene våre illustrerte dette godt; på grunn av vanskelige omstendigheter tidlig i livet ble han nærmere 30 år gammel før han kunne leve åpent som skeiv. Han beskrev en periode i livet fra slutten av 20-åra til midten av 30-åra hvor han, etter eget utsagn, oppførte seg som en tenåring med festing, mange sexpartnere og testing av egne grenser. For han var denne fasen viktig fordi det var hans først mulighet til å orientere seg i et skeivt miljø og bli normal i eget liv. Hans fortelling viser hvordan skeive liv ofte kan preges av normbrudd, og hvordan aldersbestemte livsfaser ikke nødvendigvis gir mening for å beskrive viktige hendelser i skeive liv.

Historiene om å komme ut var sentrale i mange av våre informanters fortellinger. En viktig hendelse i livene til veldig mange av våre informanter, som knytter seg til å komme ut, er når man trer inn i skeive fellesskap. Det å erkjenne at man føler noe annet enn det man forventes å føle, begynne prosessen med å artikulere en skeiv identitet for seg selv, lete etter skeive rollemodeller, etter hvert begynne å komme ut overfor de nærmere – for deretter å tre inn i et skeivt fellesskap – er et sentralt narrativ i skeive liv. I kapittelet som handlet om å komme ut, fokuserte vi i hovedsak på hvordan informantene kom ut overfor (antatt streite) familiemedlemmer, venner og andre hvor det å komme ut handler om å artikulere eget normbrudd. Den andre delen av å komme ut handler imidlertid om å tre inn i skeive fellesskap, og bli normal i eget liv. Å komme ut handler om å gi seg til kjenne som skeiv, og å re-orientere seg selv og livet sitt i relasjon til et skeivt miljø (Ahmed 2006). Siverskog og Bromseth diskuterer dette i relasjon til eldre skeive og påpeker at det å tre inn i et skeivt fellesskap kan være noe som forandrer resten av livet (Siverskog og Bromseth 2019). Forfatterne tar også utgangspunkt i skillet mellom å *komme ut* i et fordømmende heteronormativt samfunn, og å *komme inn* i en bekreftende subkultur (Siverskog og Bromseth 2019: 4). Vi tar med oss dette skillet i den videre teksten, og fokuserer her på det å komme inn og bli en del av et skeivt nettverk.

Det å ha seksuelle og romantiske relasjoner med noen av samme kjønn, eller å inngå i skeive vennskapsnettverk, forutsetter ikke nødvendigvis at man er åpen – i hvert fall ikke slik åpenhet forstås i dag. Som Hans Wiggo Kristiansen (2004a, 2005, 2008, 2013) har vist – og som også dataene fra Skeivt Arkivs livsminneprosjekt tydeliggjør – kan man ha innpass i og tilgang til skeive livsrom og fellesskap og samtidig som man praktiserer en diskresjon overfor omverdenen. Både de eldre informantene og noen av de yngre informantene tematiserte dette. Flere inngikk i skeive fellesskap, men snakket ikke nødvendigvis om disse med familien. Noen av informantene begynte sine skeive liv på internett, og for enkelte stopper det kanskje også der.

Det å bygge opp et skeivt nettverk kan ta tid og kreve innsats. For mange av våre informanter, innebar det å tre inn i skeive kontekster også å forflytte seg fysisk. Flere fortalte om en lang prosess hvor de begynte å ta del i skeive fellesskap etter at de flyttet bort fra hjembygda eller hjembyen, begynte å studere, eller på andre måter gjorde endringer i livet. For noen handlet dette om at det ikke fantes skeive nettverk eller åpne og synlige skeive på stedet de vokste opp. For andre handlet det om å at de måtte forflytte seg, stedlig eller mentalt, for å kunne fullføre prosessen. De foregående leveårsstudiene viser også at graden av deltakelse i skeive nettverk varierer. I undersøkelsen fra 1999 rapporterer en av tre homofile og lesbiske å ha flest skeive venner (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999: 11). Dette fremgår ikke av leveårsstudien fra 2013, men mellom 3 % (bifile kvinner) og 20 % (lesbiske kvinner) rapporterte at de var medlemmer i foreninger for skeive (Anderssen og Malterud 2013: 97).

For mange av våre informanter var skeive nettverk svært viktige, og utgjorde en større eller mindre del av deres hverdagsliv. Enkelte av informantene fortalte om veldig offentlige skeive liv. Dette gjaldt særlig personer som var synlige aktører i skeive interesseorganisasjoner. Det er også stor variasjon i på hvilket tidspunkt i livet informantene tar del i skeive nettverk. Noen blir en del av interesseorganisasjonen eller uformelle nettverk i tenårene eller tidlig i 20-årene. Andre får kontakt med skeive senere i livet og innser først etter at de har kommet i kontakt med nettverk eller enkeltpersoner at de er skeive. Skeive nettverk kan på denne måten fungere både som en valgt familie, og som noe som gjør det mulig å tenke nytt om egen seksualitet eller kjønnsidentitet.

Behovet for skeive nettverk, og rollen til de skeive nettverkene, italesettes på ulike måter av informantene. Flere av de eldre informantene diskuterte den marginaliserte posisjonen skeive var i da de var unge, og hva dette betydde for dem. En eldre informant forklarte noe av problemet knyttet til synlighet da hun var ung:

Dette med diagnosekategoriseringen og at man var karakterforstyrret. Det var ikke akkurat det som gjorde deg stolt av å være lesbe heller. Det var en fryktelig kategori å høre til. Og disse stakkars guttene som var som kriminalisert og, det var jo forbud mot å ... forsamlingsforbudet var jo der. Så det var jo gode grunner til at vi som er født i tredveåra, vi holdt oss ganske på matta og ikke signaliserte noe særlig.

At homoseksualitet var både en diagnose og kriminalisert for menn, innebar altså at behovet for trygge møtesteder var særlig stort. Som denne informanten påpekte var diskresjon en utbredt strategi blant folk på hennes alder. Det kunne være svært gode grunner til å

praktisere diskresjon: En eldre homofil mann fortalte at han i løpet av noen år mistet hele vennekretsen, inkludert partneren, på grunn av HIV. Han var selv HIV-positiv, men kunne ikke være åpen om egen diagnose overfor familien, og familien hadde heller aldri akseptert verken at han var homofil eller at han hadde en partner. Han fortalte om hva som skjedde da han og partneren ble diagnostisert:

Det som Helsesrådet hjalp oss med, det var å skaffe kontakt til en støttegruppe. Vi var vel ni stykker, av veldig forskjellig bakgrunn. Vi hadde da møter hver annen uke. Og det var mest bare for å snakke sammen og diskutere hvordan vi følte oss nå. Det var en veldig stor hjelp å treffe noen andre i samme situasjon.

Støttegruppa var altså til stor hjelp fordi den bestod av andre som kunne forstå og relatere seg til deres situasjon. Også en annen informant fortalte om hvordan hun og partneren hadde praktisert diskresjon over mange år. Da partneren døde endret dette seg:

Det første jeg gjorde da Hanna [partneren] døde var å dra på lesbisk leir i Sverige. Da var jeg seksogfemti år. Da følte jeg må en måte at jeg var fri til å gjøre sånt. Fordi at jeg hadde tatt visse hensyn fordi Hanna ville jo ikke prate noe offentlig og ... nei. Så da følte jeg liksom at jeg kunne snakke høyt om det, da.

Det å snakke høyt om å leve med en annen kvinne, var med andre ord noe informanten og partneren hadde vært uenig om. Det at informanten oppsøkte lesbiske fellesskap etter partnerens død kan forstås på flere måter. Ikke bare innebar det å bevege seg bort fra en diskre livsstil, det innebar også å fortsette å leve lesbisk, også etter partnerens død (Bromseth 2015 for en rik diskusjon omkring fellesskap mellom eldre lesbiske kvinner).

Diskresjon tematiseres imidlertid ikke bare av eldre, men også av yngre informanter i samtida, og vi knytter dette til frykten for sosiale sanksjoner. Trygge skeive fellesskap er dermed noe som er viktig, både tilbake i tid og i samtida. Den samme informanten som i sitatet overfor var aktiv i studentpolitikken, og mente at homofili i for liten grad ble tematisert i hennes utdanning. Hun fortalte at hun gikk til rektor og ba om at de skulle lære mer om dette, og hun fortalte:

Så i løpet av noen uker fikk vi forelesning om det. Og det var for meg både en viktig og riktig måte å legitimere, både meg selv og jeg visste at det var andre i klassen. Særlig en gutt i klassen, som ikke hadde det så greit heller. Han var ikke helt skrulle, men nesten. Og det var et lite vendepunkt i den forstand at, jeg fikk i hvert fall sagt fra at «her er jeg og jeg har bedt om dette som elevrådsformann», som det het den gang. Og da snakket man om det og det viste seg at det var en tre-fire andre også på det kullet på femti.

Gjennom homopolitisk engasjement klarte denne informanten å både rette faglig fokus på tema og skape et miljø på studiet som la til rette for åpenhet og et skeivt fellesskap. Noen ganger finnes altså skeive fellesskap allerede, mens andre ganger, slik som i sitatet over, må man bidra til å skape dem. Det er det også flere av de unge skeive som forteller om. Blant annet forteller to unge skeive med samisk bakgrunn om hvordan de har markert seg i lokalmiljøet for å kunne bli den rollemodellen de selv opplevde at de manglet. En annen side av å være åpen i offentligheten, er at man er bedre posisjonert til å tiltrekke seg et skeivt nettverk.

Noen av informantene inngikk i skeive nettverk som var basert på at man tilhørte flere marginaliserte posisjoner. Som vi har diskutert i kapittel 5, så kan det å tilhøre flere minoritetsposisjoner være utfordrende. En skeiv kvinne i 30-årene fortalte:

Jeg tenker at jeg hadde jo ikke vært den samme hvis jeg ikke hadde vært skeiv eller ikke vært hatt innvandrerbakgrunn. Men jeg tenker mest av alt tilgang på de menneskene jeg har tilgang på fordi jeg har de identitetene jeg har. Mottagelsen jeg får og ikke minst det nettverket med de menneskene jeg henger med og diskuterer med. Og utvikler meg med. Det er altså, kvinner i hijab, det er transpersoner med innvandrerbakgrunn. De er så mangfoldige. Jeg hadde nok ikke hatt tilgang til den gruppa hvis jeg ikke hadde hatt de identitetene jeg har da. Jeg har et veldig rikt liv.

For denne informanten er det altså nettverkene hun inngår i, og som hun har tilgang på gjennom identitetene hun har som skeiv og med innvandrerbakgrunn, som gjør livet hennes både rikt og lærerikt. Hun klarer å forene flere identiteter på en måte som er berikende, gjennom at hun deltar i bestemte fellesskap. Det denne informanten beskriver, resonnerer med Bromseths (2015) beskrivelser av fellesskapene mellom eldre lesbiske feministiske kvinner. Disse fellesskapene har både erotiske, vennskapelige og ideologiske dimensjoner (Bromseth 72). Hun peker på betydningen av denne typen relasjoner, med referanse til skeiv teori og forskning:

Relationer som är både individuella och del av kollektiva miljöer och diskurser, en bredare definition av vänskap som bryter mot den hierarkiserande indelning av familj vs vänskap som till viss grad fortfarande präglar den senmoderna heteronormativiteten (de Vries och Megathlin 2009). En indelning som framför allt skiljer sig i vilka emotionella och omsorgsrelaterade betydelser dessa vänskapsrelationer ges. De passar inte riktigt in som varken familj, vänskap eller fritidsgemenskap enligt den heterorelationella norm, som Shelley Budgeon och Sasha Roseneil (2004) definierar relationsnormer som, vilken reglerar och värderar nära relationer och liv och för vilken parsamhet och heterosexuell reproduktion är en styrande princip (Bromseth 2015: 71).

De skeive nettverkene vi har beskrevet her, kan altså forstås som alternativer til, og dels protester mot, samfunnsnormer som sier noe om hvilke relasjoner som bør være viktigst for oss. Det å komme inn i skeive fellesskap kan også forstås som en overlevelsestrategi. Det finnes et sted, og et fellesskap, hvor man kan være normal i eget liv, blant mennesker som har de samme viktige erfaringene i livet. Under den foregående overskriften diskuterte vi negative møter, i hovedsak utenfor en skeiv kontekst, der våre informanter bryter normer. Innenfor en skeiv kontekst snus dette på hodet, og det å bryte med normer for kjønn og seksualitet vil være det vanlige, selvfølgelig og forventede. Vi mener at det er viktig å ha blick for “komme inn”-delen av “komme ut”-prosessen. Skeive fellesskap er helt sentrale for muligheten til å leve skeive liv, og det å komme ut bør ikke sees uavhengig av å komme inn.

7.4.1 Ambivalens til skeive fellesskap

Samtidig som skeive fellesskap danner grunnlaget for å kunne være normal i eget liv, kan skeive fellesskap også være ekskluderende for folk som ikke er skeive på “rett måte”. Det å bli ekskludert fra en kontekst hvor man har en sterk forventning om og behov for å høre til, kan være særlig sårt (Eggebø, Stubberud og Karlstrøm 2018). Flere av informantene

tematiserte det å aktivt bli eller føle seg ekskludert fra skeive fellesskap. For noen handlet det om hudfarge, etnisitet og/eller religion, for andre handlet det om alder, økonomi, funksjonsnivå, kjønn, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk.

Noen av informantene, eksempelvis skeive flyktninger med relativt kort botid i Norge, som beskriver ensomhet og vanskeligheter med å ta del i skeive nettverk (se også Eggebø mfl. 2018 for en grundigere diskusjon om dette). Manglende deltagelse i skeive nettverk kan for denne gruppen handle om flere ting. Det kan handle om at man bor langt unna de store byene og ikke har økonomi til å reise, det kan handle om erfaringer med diskriminering i skeive nettverk eller at man ikke føler seg trygg eller hjemme på de stedene hvor de skeive nettverkene møtes, for eksempel utesteder. Det kan også handle om at man er redd for å oppsøke skeive fellesskap i frykt for å bli "outet" overfor personer med samme landbakgrunn og familien, eller det kan handle om at andre aspekter ved identiteten er viktigere. Dette kan innebære at de orienterer seg mot andre nettverk enn de skeive.

Noen av informantene med funksjonsnedsettelse fortalte at de primært engasjerte seg i interesseorganisasjoner som jobbet med funksjonshemmedes rettigheter. Begrunnelsen deres for dette var at det var funksjonsnedsettelsen som skapte de største problemene i deres hverdag. Enkelte pekte også på at typen aktiviteter og møtesteder for skeive nettverk, som for eksempel utesteder, kunne være ekskluderende.

En av de eldre informantene i denne studien fortalte at han deltok i skeive fellesskap og inngikk relasjoner gjennom datingplattformer og nettsteder. Selv om han deltok på disse arenaene, så uttrykte han også en nostalgi knyttet til de skeive arenaene og fellesskapene han hadde deltatt i tidligere i livet:

Jeg treffer folk på på Gaysir og Silver Daddies og sånt. Og når jeg reiser så treffer jeg folk, lokale folk, og noen blir jeg venner med for godt og noen ombestemmer seg, og da sier man ifra: «dette var visst ikke noe». Men de aller fleste er jo veldig hyggelige. Og noen er både hyggelige og sexy. Men ja, på en måte så var det lettere å treffe folk før. Og da går vi helt tilbake til, ja, 60-tallet. 70-tallet. Det var jo bare å stikke innom Torggata bad eller Bislett bad, og man fant seg en uten videre, altså. Eller ute på Bygdøy. Eller til og med i Frognerparken der hvor Casinetto ligger nå. Og også på dagtid, ikke bare på nattetid. På dagtid vokste jo gresset tre meter høyt. Og det var sånne stier imellom. Og i dag så har folk veldig den innstillingen at: «nei, det kan jeg gjøre senere». I og med at tilgangen er så lett på nettet så treffer du liksom ingen, det er mye mer forpliktende å treffe noen i Bygdøyskogen enn å utveksle noen meldinger på Gaysir. Så på mange måter så har det blitt mye lettere og mye mer komplisert. Skjønner du logikken?

Denne informantens fortelling viser at han som eldre homofil er aktiv i nettbaserte skeive fellesskap, og at det finnes slike nettbaserte fellesskap spesielt rettet mot eldre menn. Samtidig uttrykker han en viss nostalgi knyttet til hvordan skeive fellesskap var organisert på 60- og 70-tallet. I likhet med de eldre homofile mennene som Hans Wiggo Kristiansen (2004a, 2005) har intervjuet, så fremhever denne informanten viktige og positive sider ved det homofile livsrommet som fantes før. Kristiansen påpeker at disse homofile livsformene fra tidligere årtier gjerne tilkjennes liten verdi innenfor dagens homofile frigjøringsfortelling:

Slike livsformer – for eksempel de diskre vennskapsnettverkene som møttes i private hjem, det homoseksuelle livet på pissoarer og i parker, og ikke minst de første 20 årene med “lavmælt” homopolitisk virksomhet i regi av Det Norske Forbundet av 1948 - blir ansett som en del av eller en passiv tilpasning til den generelle undertrykkelsen av lesbiske og homofile. Slike livsformer tilkjennes dermed heller ingen verdi. De stenges inne i et “før” som kun er relevant som kontrast til dagens situasjon” (Kristiansen 2005: 111).

Informanten som er sitert over kan tolkes som en motfortelling mot dette fordi han vektlegger det verdifulle og positive ved de homofile livsrommene som eksisterte i tidligere tiår. Flere av informantene i vårt datamateriale uttrykker en viss frykt for å bli gammel og ensom og for å falle utenfor nettverk – både skeive nettverk og familienettverk:

Jeg tenker ganske mye på det der å bli gammel alene. Hvordan skal det gjøres? Og så tenker jeg at det er det jo flere som har tenkt. For det finnes jo mange sånne borettslag med sånne fellesarealer (...). Så tenker jeg at; ja, men det kan jo kanskje være noe?

Samtidig fortalte hun at en heterofil venninne med stor familie og mange barn tilbød henne å bli en del av hennes familie, og informanten fortalte at hun ble rørt av dette. Denne informantens fortelling tydeliggjør at valgte familier og godt vennenettverk kan kompensere for at en del skeive har mindre tilgang på nettverk gjennom oppvekstfamilie eller egenetablert familie (van Wagenen med flere 2013).

Noen av informantene tematiserte også utstrakt grad av ensomhet fordi de opplevde seg ekskludert fra relevante nettverk. Dette var tilfelle for flere av informantene med innvandrerbakgrunn, som manglet familie i Norge og følte seg ekskluderte fra både skeive nettverk og landbaserte nettverk. Også en av de eldre informantene fortalte om ensomhet og knyttet dette til alder:

Så nå i godt voksen alder, så føler jeg meg veldig ensom akkurat på grunn av det, for jeg har veldig vanskelig for å knytte personlige venner, altså folk som oppsøker meg, og jeg er sånn, jeg kan aldri gå ut alene på en bar eller noe sånt, fordi jeg blir sittende som en saltstøtte, jeg er livredd for å ta kontakt med folk, for jeg er redd at folk skal oppfatte meg som påtrengende, og at jeg sjanser på de, sant (...) jeg var jo medlem av forbundet for å støtte, men jeg meldte meg ut, og det må vel være tyve, fem-og-tyve år siden, og da sa jeg hva det var, det er ikke unge som har behov for hjelp når de kommer ut av skapet, det er veldig mange eldre menn som kommer ut av skapet etter et langt ekteskap som til slutt bryter sammen, og de trenger òg støtte. Men her, de godt voksne som er ildsjeler her, de er mer interessert i de unge guttene enn å hjelpe de eldre, og det er greit nok, at den økonomiske støtten og tiltakene for de unge, men det må være tiltak for de godt voksne, som gjerne sitter igjen etter et langt ekteskap ensom og alene, for venneflokken som de har hatt, de er i sympati med kona.

Forskere på feltet har tematisert “alderisme” i den skeive bevegelsen: «Ageist norms can work to make older gay men feel excluded from these spaces as well from a community at large» (Siverskog og Bromseth 2019: 10, se også Heaphy, Yip og Thompson 2004; Jones og Pugh 2005; Slevin og Linneman 2010).

For noen av de eldre informantene handler det ikke nødvendigvis om direkte eksklusjon, men at man savner sine gamle venner – som har levd i den samme tida – og at man kanskje ikke føler seg like hjemme i skeive nettverk som består av yngre folk, selv om man har tilgang til og er velkommen i disse nettverkene. En eldre informant fortalte:

Jeg har ikke så veldig [mye kontakt med et] homomiljø, egentlig. Problemet var jo at jeg faktisk mistet alle vennene mine. Så jeg har da stort sett nye venner som er fra femten til tredve år yngre enn meg. Og det blir jo på en litt annen måte. Så vi er ikke sammen så veldig mye. Og jeg er jo mest interessert i mennesker som er interessante. Og interessante mennesker er opptatte. De har veldig mye de holder på med. Så det er ikke så, det er ikke noe særlig med selskapelighet og sånt. Jeg treffer noen en gang iblant. Så jeg har ingen som jeg kan kalle sånn nære, nære venner. Sånn som man treffer ukentlig, det har jeg ikke. Men jeg er ikke sikker på om jeg savner det heller, da. For venner som stikker innom, de kan jo stikke kjepper i hjulene på det du holder på med.

Denne informanten satte ord på en kompleks form for ensomhet. Han har venner å være sammen med, men ikke nødvendigvis folk han føler seg veldig nære, som deler hans livserfaringer. Det er ikke gitt at denne formen for ensomhet kun tilhører alderdommen. Likevel kan den sies å dels være et resultat av noen bestemte historiske faktorer, i dette tilfellet AIDS-epidemien, som har gjort at han mistet partneren og store deler av sitt vennennettverk i relativt ung alder.

7.5 Forhandlinger om normative familieliv

Der er sterke forventninger om at voksenlivet innebærer å etablere egen familie og få barn. De av oss som lever skeivt, bryter med normative forventninger om å etablere parforhold og få barn med noen av motsatt kjønn. Forhandlinger rundt slike normative forventninger er en sentral del av livshistorien til mange av informantene i dette prosjektet. Som vi allerede har vært inne på, var det flere av våre informanter som fortalte at de ikke opplevde det som et mulig alternativ å leve skeivt da de var unge voksne, og hadde valgt å gifte seg og etablere familie med noen av motsatt kjønn i tråd med heteronormative forventninger til familie- og voksenliv. Flere fortalte om disse heteroseksuelle parforholdene som å gå på akkord med seg selv og fornekte og skjule hvem de egentlig var, og prosessen med å komme ut resulterte senere i samlivsbrudd og brutte relasjoner.

En av informantene så tilbake på denne vanskelige fasen og snakket om hva hun hadde tapt fordi hun hadde kommet ut som transkvinne så seint i livet. Som en del av denne fortellingen bemerket hun at «en annen sak er at jeg hadde sikkert ikke hatt de ungene hvis jeg hadde kommet ut tidligere». Denne bemerkningen kan tolkes som at barna hun hadde fått sammen med den tidligere ektefellen, bidro til å gi mening til en del av livet som hun skulle ønske hadde vært annerledes. En annen informant, en av de eldre homofile mennene, fortalte om hvor meningsfylt han hadde opplevd det å få barn:

I 67 ble sønnen min født. Det var jo den neste overraskelsen. For jeg hadde overhodet ikke noe forhold til barn og det å skulle ha barn. Og da han var en realitet så var det jo bare det mest fantastiske i verden. Det var bare en gjennomført glede. Det var mest jeg som tok meg av ham.

Denne informanten hadde giftet seg med en kvinne og fikk en sønn med henne. Han fortalte at han aldri hadde hatt noen forventninger om å få barn, og ble overrasket over at det å være forelder og primær omsorgsperson opplevdes som en så stor glede i livet. Videre fortalte han om sønnen og muligheten for at han kunne få barnebarn:

Det som er helt ferskt, eller relativt ferskt, er det at han endelig har funnet seg en kjæreste. For han har vært veldig opptatt med sin karriere. Og den kjæresten er en mann. (...) Men det jeg fremdeles ikke vet om, er om de vil ha barn eller ikke. Jeg tror ikke han vil det, altså. Men kanskje han kan overraske meg der. Nå er det jo ikke noe hinder at kjæresten er mann.

Informanten påpekte at det for sønnen – i motsetning til hvordan det hadde vært for han selv – ikke var noen motsetning mellom å leve skeivt og få barn. Sitatet kan leses som et uttrykk for at informanten kanskje ønsker seg og ser en mulighet for å bli bestefar, men at han samtidig ikke tror det er i tråd med hvilket liv sønnen ønsker å leve.

En annen informant – en homofil mann i 30-årene – fortalte at han alltid hadde sett for seg å bli far. Prosessen med å identifisere seg som å komme ut som homofil hadde innebåret en stor sorg over å ikke kunne få barn:

Jeg har alltid sett for meg at jeg skal ha barn, og det var en kjempesorg for meg. Når jeg måtte innse at jeg var tiltrukket av det andre kjønn [enn kvinner]. Da hadde jeg en sorgperiode, rett og slett. For, for meg betydde det at jeg ikke kunne få barn, for noe annet virket så komplisert. Og jeg så liksom ikke for meg at jeg skulle være den personen som får barn med en mann? Det brukte jeg lang tid på å se for meg, tror jeg. Men så begynte det å dukke opp litt ting i media. Jeg tror kanskje det greide å nyansere det litt for meg.

Den sorgen informanten selv kjente på da han innså at han ble tiltrukket av menn var også noe moren uttrykte da han kom ut som homofil overfor foreldrene:

Jeg fortalte det til moren min først. Hun begynte å gråte. Hun har sagt at det ikke var fordi det var dumt at jeg var homofil, men fordi hun hadde sett for seg at nå ble det ikke noen barnebarn. At det var det som var sorgen.

Både moren og informanten selv opplevde altså en sorg knyttet til det at han var homofil, fordi det å leve skeivt innebærer et brudd med normative forventninger om reproduksjon. Som det framgår av informantens fortelling, hadde han en bevissthet om at homofile menn kan få barn, men han brukte tid på å kunne forestille seg at ikke-normativt foreldreskap kunne være en mulighet for han selv. Synlige homofile menn som har fått barn synes å ha vært viktig for å åpne opp dette mulighetsrommet for informanten. Senere i intervjuet beskriver han dette mulighetsrommet og de vurderingene han og partneren hadde gjort av de ulike mulighetene til å få barn. De hadde vurdert surrogati, fosterforeldre og det å etablere en regnbuefamilie sammen med lesbiske kvinner som også ønsket seg barn. I denne mannens livshistorie spilte barn og foreldreskap en svært sentral rolle, og slik var det også i noen andre intervjuer. Flere andre informanter nevnte dessuten at barn og foreldreskap var en del av den fremtiden de ønsket seg og så for seg, i tillegg til å partner, jobb og en stabil økonomi.

Imidlertid var det mange andre informanter som ikke tematiserte spørsmålet om barn i intervjuet. Det kan handle om at mange av informantene i dette prosjektet er relativt unge og at normative forventninger om å få barn kanskje ikke aktualiserer seg så sterkt i dag før man nærmer seg 30-årene. Når det gjelder de av informantene som er enslige mindreårige asylsøkere, kan det synes som om utfordringer og vanskelig livssituasjon her og nå ble mer sentralt i historiene enn refleksjoner om framtida. Men også mange av de andre informantene – for eksempel kvinner i 30-årene – tematiserte heller ikke forventninger om eller ønsker om barn. Dette kan handle om at det å identifisere seg som skeiv, leve skeivt og inngå i skeive sosiale fellesskap innebærer at man aktivt orienterer seg bort fra hetero- og krononormative forventninger om familie, reproduksjon og normative livsløp. En kvinne i 80-årene tok ikke selv opp spørsmålet om egne barn, men etter spørsmål fra intervjuer svarte hun kontant at hun ikke hadde ønsket seg eller savnet å ha barn:

Informant: Nei, jeg har ikke det. Der er jeg også litt unormal. Men mor var likedan.

Intervjuer: Og fikk barn.

Informant: Ja. Men hennes søster som elsket barn og så fryktelig gjerne ville ha det, hun fikk ikke. Nei, nei, jeg skjønner ikke hvordan folk overlever, jeg. Å ha yrke og småbarn. Å, du, fy, forferdelig greier.

Informanten påpekte at det ikke nødvendigvis er et samsvar mellom hvem som får barn og hvem som ønsker seg barn, men det å ikke ønske seg barn definerer hun som «unormalt». Denne «unormale» siden ved henne selv knytter hun til moren, som heller ikke hadde noe ønske om barn. Hun peker på at det å kombinere barn og jobb fremstår som så krevende at hun ikke forstår hvordan folk overlever. Dette kan tolkes som at hun selv har orientert seg mot og identifisert seg med arbeid eller enn foreldreskap. En annen skeiv kvinne reflekterte mye rundt normative forventninger om parforhold og barn og fortalte:

Jeg hadde en veldig tydelig runde med meg selv i tjuåra. Skal jeg virkelig ha barn, eller ikke? Og så har jeg på en måte hatt litt forskjellige konklusjoner på det opp gjennom. Men jeg har tenkt så mye på det, at det har jeg på en måte parkert. Og det har ikke vært noe stort tap.

Denne informanten hadde brukt en del tid på å vurdere om hun ville ha barn, og forhandle de normative forventningene knyttet til at kvinner får barn. De normative forventningene handler ikke bare om at det forventes at man får barn, det handler også om en forventning om at man skal oppleve det som et tap dersom man ikke gjør det. Informantene tematiserer og forhandler disse forventningene på ulike måter. Mens noen har opplevd det som en stor sorg å ikke kunne få barn, understreker andre at de absolutt ikke har opplevd det som noe tap ikke få barn.

7.5.1 Spenningen mellom det vanlige og det uvanlige familielivet

Noen av informantene som inngår i dette prosjektet lever i likekjønnsrelasjoner og har fått barn sammen. Et sentralt tema i disse fortellingene har vært hva det vil si å være en vanlig familie. På den ene siden beskrev de seg selv som «vanlige», «ordinære» og «A4» i kraft av å være en småbarnsfamilie med barn i barnehagen, bil, hund og typiske familieliv. I et av intervjuene med et homofilt par spurte intervjueren om hvordan en vanlig dag så ut for dem og det resulterte i en detaljert fortelling om å stå opp, stelle barn, laget frokost, gå tur med hunden, levere i barnehagen, gå på jobb, hente i barnehagen, lage middag, leke, kveldsmat, legge barn, se på TV-serie sammen og legge seg og vente på at barna kom krypende inn i

deres seng om natta. «Det er jo en ganske typisk hverdag, tror jeg» avsluttet informanten. Dette paret fortalte om at barn og familieliv var noe de lenge hadde hatt et sterkt ønske om, og at de tidligere i livet hadde opplevd en redsel og sorg knyttet til muligheten for at man kanskje ikke skulle få barn og forbli singel. På denne måten synes det å ligge en stor trygghet og tilfredshet i at de nå lever et liv med faste rutiner knyttet til det å ha små barn. Ved å leve dette livet er de på den ene siden svært vanlige og ordinære, men som regnbuefamilie er de samtidig uvanlige. Informantene fortalte:

Informant 1: Men vi er nok litt sånn.. trauste begge to, litt sånn A4-personer, rett og slett. Det er mye A4. Men samtidig er vi nok på en måte det friske pustet i gata her.

Informant 2: Ja, jeg tenkte mest det i begynnelsen, egentlig. Nå har jeg glemt det.

Informant 1: Ja, jeg glemmer det også litt. Men vi har noen naboer som bor to hus bortenfor her som vi er en del sammen med, for de har to gutter, og den ene er på akkurat samme alder som Line. Vi er veldig mye sammen med dem i helgene, og sånn. Og da tenker jo ikke jeg over det et sekund, at vi er som vi er, og dem er som dem er.

Informant 2: Nei. Nei.

Informant 1: Men hvor vidt de tenker på det, det vet jeg ikke. Men de har hvert fall ikke gitt uttrykk for det, liksom.

Informant 2: Men så har du jo andre naboer her, som kanskje har bodd her en stund og som kanskje har litt større barn. De tenker nok at vi skiller oss litt ut, ja. De synes det er litt eksotisk, tror jeg.

Informant 1: Vi liker nok å forsvinne litt, begge to. Så vi ville ikke skille oss sånn ut.

Informant 2: Men det der med å ikke skulle være annerledes, det ligger nok litt i meg. Jeg tenker jo at jo, jeg er sammen med en mann, men har ganske A4-liv for det. Vi skiller oss ikke så veldig ut.

I dette sitatet fremkommer en tydelig spenning mellom det å på den ene siden være vanlig, og ha et sterkt ønske om å være vanlig. Men på den andre siden skille seg ut og bli oppfattet som eksotisk og annerledes av andre. I noen sammenhenger opplever de seg selv som annerledes, og i andre sammenhenger opplever de seg selv som en helt ordinær småbarnsfamilie som lever et typisk A4-liv. Sitatet peker dermed tydelig på spenningen mellom ønsket om det vanlige livet, og forsøket på å leve det, og bevisstheten om at man ikke alltid forstås som vanlig av omgivelsene.

7.5.2 Tosomheten

I tillegg til vurderinger knyttet til barn, er det flere av våre informanter som reflekterer omkring normative forventninger om, egne erfaringer med og vurderinger knyttet til det å etablere parforhold. Det å leve skeivt innebærer å bryte med normative forventninger om å tiltrekkes av og etablere parforhold med personer av motsatt kjønn. I løpet av de siste tiårene har man opplevd en sterkt økende aksept for likekjønnspar og likekjønnskjærlighet både i form av endrede normer og lovgivning. Som en del av denne prosessen har forventningene om at man skal leve sammen i stabile, monogame og formaliserte samliv kanskje i større grad også blitt gjort gjeldende for skeive. I vårt datamateriale er det flere som tematiserer dette, men det er særlig noen intervjuer som på ulike måter illustrerer tosomheten som norm. Det ene er et intervju med en lesbisk kvinne i 50-årene som lever

alene. Kvinnen påpekte at dette med å bo alene var noe hun oppfattet som et svært viktig og relevant levekårstema og forklarte:

Informant: Jeg vet ikke om det er flere prosentvis skeive single enn streite som bor alene, for det er ganske mange i dette landet som gjør det. Men jeg kjenner at det er et stort tema i mitt liv. Akkurat nå synes jeg det er helt ok. Men hvis jeg ikke hadde syntes at det var ok, for jeg har sånne perioder òg, så ville jeg kanskje ikke nevnt det i dette intervjuet i det hele tatt. Jeg blir veldig konfrontert med min «alenehet».

Intervjuer: Hva er det med å bo alene? Er det ensomhet? Er det et normbrudd? I de periodene det er vanskelig, hva er det som er vanskelig?

Informant: Altså, jeg bærer i meg en sånn sårbarhet for skam som kommer fra barndommen og den mora som sier: «ja, men jeg hadde ikke trodd du skulle være singel nå, da». Men den skammen ved å være alene, som er veldig sånn vanskelig å begrunne. I tillegg til at jeg skammer meg over å være alene, så kan jeg også skamme meg over at jeg faktisk skammer meg. Fordi jeg vet at det skal jeg egentlig ikke gjøre. Så da kan det fort balle på seg, da. Men hva er det som er skamfullt med å være alene? Jo, det handler om at man på en måte er blitt litt sånn mislykka? Har ikke fått til det der med pardannelse? Det kan være det samme som å føle seg ensom, men det trenger ikke å være det samme. Men det handler utelukkende om å ikke ha fått kjæreste. Jeg har ikke noe stort problem med at jeg ikke har fått barn.

Ifølge denne informanten er ensomhet et aktuelt tema når man lever alene. Men det mest sentrale utfordringen synes å være knyttet til skam. Det oppleves til tider som skamfullt å leve alene fordi det innebærer at man har mislykkes i å innfri de normative forventningene om å inngå i et stabilt parforhold. Det normbruddet dette innebærer er noe informanten stadig opplever å bli konfrontert med og måtte forholde seg til. Selv om hun, om enn ikke alltid, synes å være tilfreds med å leve alene, så er likevel skammen noe som må forhandles. Informanten setter ord på det stigmaet som er knyttet til å ikke leve i tosomheten.

Andre informanter tematiserer frykten for ensomhet og skammen knyttet til det å leve alene fra et annet perspektiv. En homofil mann i 30-årene fortalte at frykten for ensomhet hadde vært et sentralt tema i hans liv:

Jeg tenkte nok at dersom man ikke får barn så blir man automatisk ensom som gammel. Og så tror jeg nok jeg tenkte det at hvis jeg er homofil, så blir det vanskeligere å få seg en partner, og da er det større sjanse for å bli ensom. Min skrekk var nok at jeg skulle bli gammel og ensom og homofil. Det er rart å tenke på det, men det var nok det. En gang inngikk jeg en pakt med en god venn. Vi var på byen og vi syntes det så så trist ut med alle de der i 40-50 årene som var på pub. Pakten vår var at hvis begge to er single når vi er 40, så skulle vi gifte oss med hverandre. Alle vennene mine hadde gått videre med livene sine, så jeg liksom for meg. Da skulle ikke jeg være den som stod og fist-pumpa på pub, liksom.

I likhet med informanten over påpeker også denne informanten at det å være skeiv kanskje innebærer en større risiko for å ikke lykkes med å finne seg en partner og derfor leve alene. Han beskriver en redsel for å bli gammel, ensom og homofil og fortellingen om denne

redselen illustrerer det stigmaet som er knyttet til det å være singel og gå på bar for å sjekke når man er blitt for gammel til dette og i henhold til normative forventninger om livsløpets kronologi «burde ha kommet seg videre i livet». Implisitt innebærer dette å ta del i et voksenliv hvor man etablerer et stabilt parforhold i tråd normen om tosomhet.

7.5.3 «Mot dette knefallet for heteronormativiteten»

I vårt datamateriale finner vi også stemmer som er kritiske til eller motsetter seg normer som tosomhet og reproduksjon innenfor rammene av en kjernefamilie. En kvinne i 30-årene definerte seg som polyamorøs og reflekterte over at hun lenge hadde prøvd å tilpasse seg og leve i tråd med normer for tosomhet og monogami, men at hun nå hadde funnet sin egen måte å leve på med to partnere. Hun sa: «Jeg brukte veldig langt tid på å leve konformt. Men så fins det ingen norm å leve livet etter».

Motstand mot at skeive liv tilpasses heteronormative par- og familieidealer finnes også innenfor homobevegelsen, og innenfor skeiv teori. Tone Hellesund med flere har påpekt at noen akademikere har vært svært kritiske til skeive som kjemper for en plass innenfor det normale, vanlige og respektable, med den begrunnelsen at man ved å kjempe for anerkjennelse og innpass i normaliteten nødvendigvis bidrar til å ekskludere og marginalisere de av oss som utdefineres fra det normale (Hellesund med flere 2019 - under publisering: 9-10). En av informantene kommenterte denne posisjonen:

Det er en gjeng med skeive som vil kjempe for ekteskapsrettigheter, og det å få barn. Og så er det en gjeng med skeive som synes at den kampen er et slags knefall for heteronormativiteten. Så de vil da ikke nødvendigvis kjempe for ekteskapslov, eller rett til å få barn og det der. Jeg ser på en måte begge sider ganske god. Jeg har en veldig god venn som er veldig imot dette knefallet for heteronormativiteten. Han kan bli ganske sur og si «hvorfør er det lov å ta med barnevogner inn i oppgangen i blokka der jeg bor, når ikke jeg kan ta med den kjempedyre sykkel min? Men må sette den et helt annet sted?» Jeg synes faktisk at det er et poeng. Men jeg har ikke noen veldig aktive følelser på det. Kanskje bare velger å skygge banen. Hvis jeg på en måte hadde vært hardere på den linja til kameraten min, så ville jeg jo kanskje ha vært stoltere av å være [singel]. Da ville det på en måte vært en «statement» å leve alene. Men det er det ikke for meg. Det har bare blitt sånn. Og så har jeg ikke noe behov for å gjøre det til noe statement, heller. Jeg skulle gjerne hatt meg en kjæreste. Men nå har jeg gitt opp det. Rett og slett.

Denne informanten beskriver to ulike posisjoner og tilnærminger til ekteskapsrettigheter og reproduksjon i skeive miljø. For noen skeive framstår kampen for ekteskapsrettigheter som et «knepfall for heteronormativiteten». Mens for andre har denne rettighetskampen og tilgangen til reproduksjon og regnbuefamilier vært svært viktig. Dette er også noe som er grundig tematisert i skeiv forskning. Janne Bromseth påpeker at lebsbiske og homofiles økte rettigheter til reproduksjon og ekteskap i noen grad har bidratt til en assimilering der hvite likekjønnspar har “tagits in - och etablerat sig – i heterovärmen” (Bromseth 2015: 72; se også Rydström 2010).

I ett intervju med en av de eldre informantene – en kvinne i 80-årene - spurte intervjueren om hun ville ha giftet seg dersom den nå avdøde partneren fremdeles hadde vært i live. Informanten svarte:

Nei, det tror jeg ikke. Når det gjelder giftemål og barn og sånn, så er nok mine meninger litt på siden. Ekteskap er ekteskap. Men at to mennesker blir glade i hverandre og vil leve sammen det er ikke ekteskap. Og to av samme kjønn kan aldri få barn. Men det er litt farlig ømtålige ting det der. Som man skal være forsiktig med å ha bastante meninger om. Ekteskapet til mine foreldre var ulykkelig, og barn forstår veldig mye. Jeg er veldig skeptisk egentlig. Jeg er skeptisk når det gjelder lesbiske. Jeg blir skuffet så mange ganger fordi de flyr fra hverandre så fort. Synes ikke om sånt. Jeg synes det skal vare. Og jeg har vært i flere sannelse og syntes det har vært så fint, så har jeg blitt så skuffet. Det er så lite tæl i dem, liksom. Det er så ... ja, ja, vi er forskjellige.

Da informanten og partneren levde sammen var det ikke mulig å formalisere parforholdet. Men informanten avviste at de ville ha giftet seg dersom de hadde muligheten. For det første er hun skeptisk til ekteskap generelt, og for det andre synes hun å mene at likekjønnskjærlighet og parforhold ikke kvalifiserer til ekteskap. Videre påpekte hun at hun er skuffet over at lesbiske kvinner som gifter seg ikke holder sammen. Satt litt på spissen kan man si at informanten er kritisk til ekteskapet generelt, og mener at skeive ikke kan inngå ordentlige ekteskap, og når de prøver så lykkes de ikke. Hennes fortelling kan dermed tolkes som en slags motfortelling mot homobevegelsen og store deler av samtidens fortelling om at likekjønnspar er like som heterofile par. Hans Wiggo Kristiansen har beskrevet slike motfortellinger i en studie av eldre homofile menn. En av informantene i den studien fortalte han syntes synd på de unge i dag fordi de aldri hadde opplevd det homofile livsrommet som han hadde hatt tilgang til. De finner seg kanskje partner i større grad enn vi gjorde, kommenterte informanten, men «vi bolla rundt helt vilt. Men det kan dem jo ikke i dag. Og med den driften ungdommen har. Det må være fryktelig» (Kristiansen 2005: 114). Ifølge Kristiansen kan denne fortellingen leses som et brudd med dominerende kulturelle forestillinger om fortida og nåtida. Det er en motfortelling til den vanlige oppfattelsen av etterkrigstidens Norge som et samfunn preget av familieverdier og stabile kjernefamilier og hvor det knapt nok eksisterte muligheter for skeive liv. Kristiansen tolker også informantens utsagn som en motfortelling til den homofile frigjøringsfortellingen. I motsetning til den dominerende fortellingen om et de undertrykte homofile før og de frigjorte livene i dag, beskrev informanten snarere et positivt og fritt «før» og en samtid preget av trange rom for seksualitet (Kristiansen 2005).

7.6 Oppsummering

Begrepet 'livsfaser' kan ha ulike betydninger. Det kan konnotere tid, altså kronologi i livet hvor en persons alder er bestemmende for hvilke erfaringer og opplevelser man forventes å ha. Krononormativitet beskriver en heteronormativ forståelse av livsløp, der reproduksjon strukturerer tiden ved å markere overgangen til reproduktiv alder (ungdomstid), reproduksjonsfasen (voksen), aldring (overgangen til ikke-reproduktiv alder). Skeive liv kan kreve andre inndelinger av livsløp, og i dette kapittelet har vi beskrevet viktige erfaringer og faser i skeive liv.

En sentral erfaring for mange er følelsen av annerledeshet. For flere av informantene handlet dette om at de allerede fra tidlig barndom opplevde at de brøt med kjønnsnormer, mens andre knyttet det til funksjonshemming, hudfarge, religion eller innvandrerbakgrunn, eller sosial bakgrunn. Det framkommer av historiene om å være et annerledes barn at mange opplevde dette som vanskelig og ble møtt med negative reaksjoner og sanksjoner.

En annen sentral erfaring i skeive liv er negative møter i form av hatytringer, diskriminering, mobbing og vold. Mange av informantene fortalte om slike erfaringer. De som ikke selv hadde opplevd dette hadde likevel en bevissthet om at de av oss som lever skeivt – eller har andre former for minoritetsbakgrunn – risikerer å bli møtt med hat, diskriminering, mobbing og vold. Kunnskapen om at den eller de minoritetsposisjonene man innehar bærer med seg risiko, kan innebære en velbegrunnet frykt for å være til stede på visse arenaer og i visse situasjoner. Denne typen frykt utgjør kjernen i minoritetsstress. Dette stresset, altså frykten for negative møter, kan igjen ha konsekvenser for muligheten til samfunnsdeltakelse på like vilkår.

Også erfaringer med seksuelle krenkelser kan utgjøre en viktig hendelse i livet. Våre informanter tematiserte dette, både i form av fortellinger om erfaringer med seksuelle krenkelser i barndom og som voksne. Flere tematiserte sårbarhet på nett, særlig når man er ung og nettopp har kommet ut eller er i en fase hvor man utforsker egen seksualitet eller kjønnsidentitet. Dersom skeive barn har en følelse av annerledeshet, kombinert med lav tiltro til at voksne kan forstå og hjelpe dem, så kan dette tenkes å danne grunnlag for dårlig emosjonelt klima mellom barn og voksne – og dermed også økt utsatthet for overgrep.

Et annet viktig tema blant våre informanter var fortellinger om å delta i skeive nettverk og relasjoner med andre skeive. I alle historiene informantene fortalte om å komme ut, handlet fortellingene også om å komme inn i et skeivt fellesskap. Flere fortalte inngående om hvordan skeive fellesskap kan se ut, og betydningene disse fellesskapene har hatt for dem. De skeive nettverkene informantene fortalte om, kan altså forstås som alternativer til, og dels protester mot, samfunnsnormer som definerer hvilke relasjoner som bør være viktigst for oss. Det å komme inn i skeive fellesskap kan også forstås som en overlevelsesstrategi. Å komme inn handler om å finne et sted, med et fellesskap som har lignende erfaringer, og hvor man kan være normal i eget liv. Vi mener det er viktig å ha et blikk, ikke bare for “komme ut”-prosessen, men også det som handler om å “komme inn”.

Det siste temaet vi har løftet fram i dette kapitlet er forhandlinger om normative familieliv. De av oss som lever skeivt må forholde oss til at vi bryter med samfunnets forventninger om et «normalt» reproduktivt livsløp der man etablerer et heteroseksuelt samliv og får barn med noen av det motsatte kjønn. Disse normene, og ens egne følelser og valg knyttet til etablering av parforhold og reproduksjon, var et sentralt tema i mange intervjuer. Et viktig poeng var i hvilken grad man ønsker å være eller oppfattes av andre å være «vanlig» eller «normal», eller i hvilken forstand eller på hvilken måte man forstås av seg selv eller andre som en som ikke vil eller kan oppfylle forventninger om å være «vanlig». Disse forhandlingene omkring forventninger til “normalitet” ble tematisert av både personer som tydelig brøt hetero- og cisnormative forventninger til livet, og par som i større grad levde “vanlige” familieliv med barn og hus, selv om partner var av samme kjønn.

8 Implikasjoner for spørreskjema

Bakgrunnen for denne rapporten om skeive livsløp var å berede grunnen for gjennomføringen av den planlagte landsdekkende spørreundersøkelsen som Stortinget har bedt om. Hensikten har vært å få en nyansert forståelse av levekår og livskvalitet basert på skeives fortellinger om eget liv. Utlysningsteksten presiserte at det er behov for å forstå erfaringer knyttet til livsløp og nære relasjoner i det samlede levekårprosjektet. Med dette som utgangspunkt valgte vi å fokusere på fire overordnede tema, og vi vil kort oppsummere hvilke implikasjoner vi mener analysene fra forprosjektet bør få for den kommende spørreundersøkelsen. Vi har sortert disse tematisk i tråd med kapitlene i rapporten.

8.1 Begreper for kjønn og seksualitetsmangfold

Vi legger til grunn at det er avgjørende å lytte til og vise respekt for hvilke betegnelser enhver skeiv person selv ønsker å bruke, og at dette i størst mulig grad bør ivaretas også i spørreundersøkelser. Samtidig er det like viktig at man i spørreundersøkelser benytter kategoriseringer som gjør det mulig å sammenlikne grupper seg imellom og på tvers av tid og sted, siden dette er premisset for denne typen landsdekkende spørreundersøkelser.

De kvalitative analysene har vist at skeive benytter et mangfold av identitetsbetegnelser, og at flere motsetter seg entydig kategorisering. Flere sier også at de benytter ulike betegnelser i ulike situasjoner. Samtidig tyder våre data også på at de fleste opplever de tradisjonelle kategoriene, som «homofil», «lesbisk», «bifil» og «transperson» som egnet til å beskrive egen identitet. Våre analyser tilsier at det Anderssen med flere kalte en «pragmatisk kulturorientert tilnærming» til identitetskategorier, er en fornuftig tilnærming i en spørreundersøkelse. Det vil si at man på den ene siden anerkjenner at identitetskategorier er historisk og sosial konstituert og i endring, men på den andre siden at disse kategoriene er relativt stabile over en viss tid, som virksomme og meningssskapende for alle i vår kultur (Anderssen med flere 2016: 14-5).

I et spørreskjema kan dette løses ved at informantene på den ene siden får mulighet til å krysse av på en foretrukken betegnelse fra en mest mulig inkluderende liste med betegnelser på seksuell orientering, men samtidig blir bedt på en høflig måte om å plassere seg innenfor kategoriene “homofil”, “lesbisk”, “bifil” eller “heterofil” for å gjøre det mulig å dele inn datamaterialet i større grupper. Det samme gjelder betegnelser for kjønnsidentitet. I den belgiske undersøkelsen blant transpersoner i 2017 kartla man en rekke betegnelser for kjønnsidentiteter, samtidig som deltakerne ble spurt om de likevel kunne klassifisere seg innenfor fem bestemte kategorier (Motmans, Wyverkens og Defreyne 2017). Diskusjonene og vurderingene som informantene har presentert i denne kvalitative forstudien, tyder på at en del nettopp har en pragmatisk tilnærming til identitetskategorier. De benytter ulike betegnelser i ulike sammenhenger og mener samlebetegnelser kan være nyttig i politiske og forskningsmessige sammenhenger.

Det er imidlertid viktig å merke seg at noen av dem som ikke identifiserer seg med det kjønn de ble tildelt ved fødselen, og som gjerne har gjennomgått kjønnsbekreftende behandling, sterkt motsetter seg å bli kategorisert som transperson. Snarere definerer man seg som henholdsvis “mann”, “kvinne” eller «født i feil kropp». Fordi vi legger til grunn at man skal respektere hvordan enkeltindivider og grupper identifiserer seg selv, anbefaler vi at

alle som identifiserer seg som kvinner, kategoriseres som kvinner i analysene uavhengig om de er cis eller ikke, og tilsvarende for menn. Vi anbefaler med andre ord at man *unngår* å kategorisere som transperson de av oss som krysser av på “mann” eller “kvinne” i spørreskjemaet og samtidig oppgir at de ble registrerte som det andre kjønnnet ved fødselen. På denne måten legger vi til grunn selvidentifisert kjønn, og ikke en biologisk eller juridisk forståelse av kjønn. Dette er i tråd med vår tilnærming til seksuell orientering: her er det også ens identitet som heterofil, lesbisk, homofil, bifil som legges til grunn for kategorisering, og ikke hvem man har eller har hatt seksuelle erfaringer med.

Anbefalingene:

- Spørreundersøkelsen bør gi deltakerne mulighet til å oppgi foretrukken betegnelse enten i åpent felt eller ved å krysse av i en mest mulig mangfoldig og inkluderende liste av betegnelser.
- Spørreundersøkelsen bør gi en kort introduksjon til spørsmålsledd der det er mindre nyanserte identitetskategorier å velge mellom. Det vil si at forskerne forklarer at det er nødvendig med enkelte mindre nyanserte kategorier (som for eksempel heterofil, bifil, lesbisk, homofil; og som for eksempel kvinne, mann, transmann, transkvinne, ikke-binær) for at det skal være mulig å telle og sammenlikne. Deltakerne kan så bes om å krysse av for hvilken kategori som passer best.
- Alle respondenter som identifiserer seg som kvinner eller menn kategoriseres som dette i analysene, uavhengig av om de er cis-person eller ikke.

8.2 Sammensatte identiteter

Interseksjonalitet som teoretisk og metodisk perspektiv innebærer at vi analyserer hvordan diskrimineringserfaringer som ulike grupper skeive rapporterer om som *samvirker* med andre bakgrunner, identiteter og diskrimineringsgrunnlag. De kvalitative analysene avdekker en rekke situasjoner der dette skjer, og dette understreker behovet for at man utformer spørreundersøkelsen slik at det er mulig å analysere dette i et kvantitativt datamateriale. Dette betyr først og fremst at man sikrer at relevante diskrimineringsgrunnlag og identitetskategorier kartlegges.

Statistiske analyser av interseksjonalitet kan gjøres på ulike måter, men det er multipl regresjon og logistisk regresjon som peker seg ut som mest relevant, gjerne med en flernivåtilnærming (Haukenes med flere 2019; Scott og Siltanen 2017). Slike analyser fordrer et visst antall deltakere.

Anbefalingene:

- Spørreundersøkelsen må inkludere spørsmål om tilhørighet til relevante diskrimineringsgrunnlag, relevante identitetskategorier og sosial status. Eksempler er etnisk tilhørighet inkludert tilhørighet til urfolk og nasjonale minoritetsgrupper, hudfarge, tilhørighet til religiøse minoritetsgrupper, funksjonsnedsettelse og sosial bakgrunn i form av økonomi og utdanning.
- Spørreundersøkelsen må ha mange nok deltakere til at man kan belyse interseksjonalitetserfaringer statistisk.

8.3 Åpenhet om seksuell orientering og kjønnsidentitet

Det å tilkjenne sin kjønnsidentitet eller seksuelle orientering, eller det å skjule sin kjønnsidentitet eller seksuelle orientering, inngår i svært mange av informantenes fortellinger om egne liv. Analysene viser at ens status og identitet som skeiv er tydelig og tilstedeværende i hverdagslivet. Informantene bruker krefter på å forstå, analysere og forholde seg til sin skeive identitet, og dette skjer i alle former for møter med andre. Dette behøver ikke nødvendigvis være negative erfaringer.

Fra informantene i dette prosjektet og annen forskning på feltet fremgår det at åpenhet og skjulthet endrer seg gjennom livsløpet. Et tydelig bilde er imidlertid at åpenhet er situasjonsspesifikk og noe som er til stede i hverdagen. Det fremgår også av fortellingene at de første «komme ut»-erfaringene synes å være fremtredende og retningsgivende i skeive personers liv. Vi anbefaler derfor at det stilles spørsmål om hvor gammel man var første gang man innså at man var noe annet enn heterofil og/eller cis-person, og hvor gammel man var da man var åpen overfor noen andre om sin seksuelle orientering og kjønnsidentitet og eventuelt hvem man var åpen overfor. Å vite mer om på hvilket punkt i livet dette skjer, kan tenkes å ha implikasjoner, for eksempel for hvordan helsepersonell, skoler og barnevern forholder seg til barn.

Anbefalingene:

- Spørreundersøkelsen bør innlemme temaet åpenhet og skjulthet i ulike situasjoner og overfor ulike mennesker man inngår i relasjoner til.
- Temaet bør kartlegges slik at også selektiv åpenhet fremkommer.
- Temaet bør kartlegges uten normative formuleringer om at det bedre å være åpen enn skjult.
- Spørreundersøkelsen bør gi mulighet for respondentene til å si noe om de første “komme ut”-erfaringene, med vekt på alder, kontekst og hvordan man ble møtt.

8.4 Skeive liv og livsfaser

Oppdraget for det samlede levekårsprosjektet er å anlegge et livsløpsperspektiv. Fra analysene i det foreliggende kvalitative prosjektet fremgår en rekke viktige erfaringer hos informantene som er bundet sammen med livsfasene erfaringene har skjedd i. Datamaterialet viser at mange skeive har noen felles erfaringer, som for eksempel å komme ut, å bli sett som og oppfatte seg selv som annerledes og ulike former for minoritetsstress og diskriminering, men disse trenger ikke å henge direkte sammen med livsfaser forstått som alder. I spørreskjemaer er det viktig å inkludere spørsmål om slike hendelser uten å anta at de følger et bestemt tidskronologisk skript.

Samtidig ønsker vi også å kartlegge noen bestemte tidskronologiske erfaringer som gjelder alle, ikke bare skeive. Dette kan være skole- og barndomserfaringer, det å få barn og ikke minst erfaringer fra eldre år knyttet til at kroppen endrer seg og mange opplever å ha et større behov for hjelp og omsorg fra sine nærmeste så vel som offentlige helse- og omsorgstjenester. Når det gjelder barndoms- og ungdomserfaringer, er det særlig erfaringer med å bli mobbet og utstøtt som peker seg ut som viktig å fange opp. For enkelte informanter hadde slike erfaringer vært smertefulle og retningsgivende for hvordan de håndterte egen identitet som lhbtis-person. Mange skeive har egne barn, og det å få barn og

det å ha omsorgsansvar regulerer livene til skeive som for alle andre. Egne barn er gjerne blant de viktigste nære andre, og vi anbefaler derfor at det spørres om relasjon til egne barn, ikke bare foreldre og søsken.

For skeive i alle aldre kan skeive nettverk og vennenettverk være viktige nære. Det å "komme ut" innebærer også å komme inn i noe annet, og for en del skeive kan valgte familier være de næreste relasjonene. Derfor er det viktig at spørsmålene om nære relasjoner ikke begrenses til oppvekstfamilien, partner og egne barn. Vi anbefaler derfor at man kartlegger deltakelse i skeive nettverk og vennefelleskap, og i hvor stor grad dette inngår i livet til informantene, eventuelt om dette er et savn. Deltakelse i skeive organisasjoner inngår også som område som kan være viktig i den sammenheng.

Blant deltakerne i denne studien var det relativt mange som fortalte om erfaringer med å være utsatt for seksuelle overgrep, både i barndommen og som voksen. Det er viktig at det fremkommer om overgrep har skjedd i barndom eller i voksen alder. Vi anbefaler at dette temaet kartlegges og da helst på måter som er sammenliknbare med den landsdekkende representative undersøkelsen "Vold og voldtekt i Norge" (Thoresen og Hjemdal 2014).

Et sentralt tema i datamaterialet, som kan være mer eller mindre aktuelt i alle deler av livsløpet, er negative møter i form av mobbing, trakassering, hatkriminalitet, vold eller manglende kunnskap og forståelse i møte med offentlige tjenesteytere. Slike erfaringer er det viktig å kartlegge. Vi anbefaler blant annet at det stilles spørsmål om diskriminering og utenforskap i arbeidslivet. Dette er viktige tema i levekårsforskning som omhandler ulike minoritetsgrupper, og i sammenliknbare internasjonale undersøkelser.

I tillegg til spørsmål om konkrete diskrimineringserfaringer på ulike arenaer er det dessuten viktig å spørre om frykt for negative reaksjoner og diskriminering, og i hvilken grad dette fører til at man unngår bestemte arenaer, situasjoner eller relasjoner. Slik frykt kan skyldes tidligere negative erfaringer som man har gjort seg, men det kan også skyldes at man observerer trakassering eller negative kommentarer rettet mot andre skeive. Bevisstheten om at man tilhører en (eller flere) marginaliserte grupper og risikerer negative erfaringer i kraft av dette medfører minoritetsstress, og dette er det viktig å kartlegge.

Anbefalingene:

- Kartlegge om man har blitt mobbet som barn og ungdom
- Kartlegge diskrimineringserfaringer
- Kartlegge minoritetsstress i form av for eksempel frykt og unngåelsesstrategier
- Kartlegge om man har vært utsatt for seksuelle overgrep, inklusiv spørsmål om alder. Dette bør fortrinnsvis baseres på spørsmål som er benyttet i tidligere norske undersøkelser på temaet
- Stille spørsmål, gjerne flere enn i tidligere undersøkelser, om betydningen av skeive nettverk og vennenettverk
- Stille spørsmål om relasjoner til egne barn

9 Referanser

- Ahmed, S. Sara (2006) *Queer phenomenology : orientations, objects, others*, Durham, N.C.: Duke University Press.
- Anderssen, Norman, Liliana Buer, Oyeniya Samuel Olaniyan og Kristi Malterud (2016) *Kartlegging av levekår blant lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. Et indikatorsett for ti års oppfølging*. Bergen: Universitetet i Bergen.
<https://www.bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00003758>, Lesedato: 04.10.2018.
- Anderssen, Norman og Kirsti Malterud (2013) *Seksuell orientering og levekår*. Bergen: Uni Research.
http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/7550/Seksuell_orientering_og_levek%C3%A5r.pdf, Lesedato: 04.10.2018.
- Anderssen, Norman, Kirsti Malterud og Hilde Slåtten (2013) "Levekår for lesbiske, homofile og bifile i Norge. Nasjonal spørreundersøkelse" i N. Anderssen og K. Malterud (red.) *Seksuell orientering og levekår* Bergen: Uni Helse, side 49-119.
- Anderssen, Norman og Hilde Slåtten (2013) "Holdninger til LHBT-personer 2008-2013" i N. Anderssen og K. Malterud (red.) *Seksuell orientering og levekår* Bergen: Uni Helse, side 121-148.
- Barne- ungdoms- og familiedirektoratet (2017) *Oppsummeringsrapport: Symposium om variasjon i kroppslig kjønnsutvikling. 31. oktober 2016, Oslo*.
<https://www.bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00004211>, Lesedato: 04.10.2018.
- (2018) *Holdninger til lhbtq-personer*.
https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtq/Holdninger/#heading36806, Lesedato: 06.09.2018.
- Beauvoir, Simone (2000) *Det annet kjønn*, Oslo: Pax forlag.
- Beck, Ulrich og Elisabeth Beck-Gernsheim (2004) "Families in a Runaway World" i J. Treas, M. Richards, og J. L. Scott (red.) *The Blackwell companion to the sociology of families*, Malden, MA, USA: Blackwell Publishing, side 499-514.
- Beck, Ulrich og Elisabeth Beck-Gernsheim (1995) *The normal chaos of love*, Cambridge: Polity Press.
- Bergh, Steinar, Birgit Bjerck og Elin Lund (1978) *Homofili : myter og virkelighet : en undersøkelse blant homofile kvinner og menn i Norge*, Oslo: Pax.
- Bjereld, Y., K. Daneback og M. Petzold (2015) "Differences in prevalence of bullying victimization between native and immigrant children in the Nordic countries: a parent-reported serial cross-sectional study", *Child Care Health Dev* 41(4): 593-9.
- Bjørkman, M. og K. Malterud (2012) "Lesbian women coping with challenges of minority stress: a qualitative study", *Scand J Public Health* 40(3): 239-44.
- Bjørkman, Mari (2012) *Lesbisk selvtilit - lesbisk helse : utfordringer og mestringsstrategier hos lesbiske kvinner*. Phd, Institutt for samfunnsmedisinske fag, Universitetet i Bergen.
- Bjørkman, Mari og Kirsti Malterud (2007) "Being lesbian--does the doctor need to know?", *Scandinavian journal of primary health care* 25(1): 58-62.
- Bjørndahl, Ulla (2010) *Et usynlig marked? En feltbeskrivelse om gutter, menn og transpersoner som selger sex*. ProSenteret.
<https://www.bufdir.no/nn/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00002361>, Lesedato: 06.06.2019.
- Bockting, Walter O., Michael H. Miner, Rebecca E. Swinburne Romine, Autumn Hamilton og Eli Coleman (2013) "Stigma, mental health, and resilience in an online sample of the US transgender population", *American journal of public health* 103(5): 943-951.
- Borchorst, Anette, Lenita Freidenvall, Johanna Kantola, Liza Reisel og Mari Teigen (2012) "Institutionalizing Intersectionality in the Nordic Countries: Anti-Discrimination and Equality in Denmark, Finland, Norway, and Sweden" i A. Krizsan, H. Skjeie, og J. Squires (red.) *Institutionalizing Intersectionality: The Changing Nature of European Equality Regimes*, London: Palgrave Macmillan UK, side 59-88.

- Bostwick, W. B., C. J. Boyd, T. L. Hughes og S. E. McCabe (2010) "Dimensions of sexual orientation and the prevalence of mood and anxiety disorders in the United States", *Am J Public Health* 100(3): 468-75.
- Brantsæter, Marianne (1990) *Om kjønnets logikk - i et lesbisk perspektiv. Intervju med lesbiske kvinner om deres erfaringer i arbeidslivet*. Hovedoppgave, Sosiologisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Brennan, J., L. M. Kuhns, A. K. Johnson, M. Belzer, E. C. Wilson og R. Garofalo (2012) "Syndemic theory and HIV-related risk among young transgender women: the role of multiple, co-occurring health problems and social marginalization", *Am J Public Health* 102(9): 1751-7.
- Bromseth, Janne (2015) "Äldre lesbiska, bisexuella och trans-feministers berättelser om vänskap och lesbisk feministisk gemenskap över tid och rum", *Lambda Nordica* 20(4): 45-81.
- Bromseth, Janne og Anna Siverskog (2013) *Lhbtq-personer och åldrande: Nordiska perspektiv*. Lund: Författarna och studentlitteratur.
- Calhoun, Craig, Joseph Gerteis, James Moody, Steven Pfaff og Indermohan Virk (2002) *Contemporary sociological theory*, Oxford: Blackwell Publ.
- Clark, T. C., M. F. Lucassen, P. Bullen, S. J. Denny, T. M. Fleming, E. M. Robinson og F. V. Rossen (2014) "The health and well-being of transgender high school students: results from the New Zealand adolescent health survey (Youth'12)", *J Adolesc Health* 55(1): 93-9.
- Coleman, E., W. Bockting, M. Botzer, P. Cohen-Kettenis, G. DeCuypere, J. Feldman, L. Fraser, J. Green, G. Knudson, W. J. Meyer, S. Monstrey, R. K. Adler, G. R. Brown, A. H. Devor, R. Ehrbar, R. Ettner, E. Eyler, R. Garofalo, D. H. Karasic, A. I. Lev, G. Mayer, H. Meyer-Bahlburg, B. P. Hall, F. Pfaefflin, K. Rachlin, B. Robinson, L. S. Schechter, V. Tangpricha, M. van Trotsenburg, A. Vitale, S. Winter, S. Whittle, K. R. Wylie og K. Zucker (2012) "Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender-Nonconforming People, Version 7", *International Journal of Transgenderism* 13(4): 165-232.
- Conron, K. J., M. J. Mimiaga og S. J. Landers (2010) "A population-based study of sexual orientation identity and gender differences in adult health", *Am J Public Health* 100(10): 1953-60.
- Crenshaw, Kimberle (1989) "Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics", *University of Chicago Legal Forum* 1989:139-167.
- Dank, Meredith, Pamela Lachman, Janine M. Zweig og Jennifer Yahner (2014) "Dating Violence Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth", *Journal of Youth and Adolescence* 43(5): 846-857.
- Eggebø, Helga (2019 - under fagfelleevaluering) "Kollektiv kvalitativ analyse".
- Eggebø, Helga, Maria Almlie og Marte T Bye (2015) *Skeiv på bygda*. Steigen: KUN.
- Eggebø, Helga, Henrik Karlstrøm og Elisabeth Stubberud (2019 - under publisering) "Diskriminering og sosial ekskludering av skeive med innvandrerbakgrunn", *Tidsskrift for kjønnsforskning*.
- Eggebø, Helga og Elisabeth Stubberud (2016) *Hatefulle ytringer delrapport II: Forskning på hat og diskriminering*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning (ISF).
- Eggebø, Helga, Elisabeth Stubberud og Henrik Karlstrøm (2018) *Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge*. Bodø: Nordlandsforskning.
http://www.nordlandsforskning.no/getfile.php/1324905-1543846499/Dokumenter/Rapporter/1018/NF_9_2018.pdf, Lesedato: 05.02.2019.
- Elder, Glen H. (1994) "Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course", *Social Psychology Quarterly* 57(1): 4-15.
- Elgvin, Olav, Kristine Bue og Arne Backer Grønningsæter (2014) *Åpne rom, lukkede rom : LHBT i etniske minoritetsgrupper*. Oslo: Fafo.
- Feragen, Kristin Billaud, Charlotte Heggeli og Anne Wæhre (2019) *Livssituasjonen for personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling i Norge*. Oslo: Oslo Universitetssykehus, Senter for sjeldne diagnoser, og Nasjonal kompetansetjeneste for sjeldne diagnoser.
<https://www.bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00004919>, Lesedato: 20.05.2019.

- Finnvold, Jon Erik (2013) *Langt igjen? : levekår og sosial inkludering hos menneske med fysiske funksjonsnedsetjingar*. Oslo: <http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2013/Langt-igjen>, Lesedato: 04.10.2018.
- Fladmoe, Audun og Marjan Nadim (2019) *Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen*. Oslo: I. f. samfunnsforskning. https://www.buudir.no/Global/Erfaringer_med_hat_ytringer_og_hets_blant_LHBT_personer_andre_minoritetsgrupper_og_den_ovrige_befolkningen.pdf, Lesedato: 25.03.2019.
- Fredriksen-Goldsen, K. I., H. J. Kim, S. E. Barkan, A. Muraco og C. P. Hoy-Ellis (2013a) "Health disparities among lesbian, gay, and bisexual older adults: results from a population-based study", *Am J Public Health* 103(10): 1802-9.
- Fredriksen-Goldsen, Karen I., Loree Cook-Daniels, Hyun-Jun Kim, Elena A. Erosheva, Charles A. Emlet, Charles P. Hoy-Ellis, Jayn Goldsen og Anna Muraco (2013b) "Physical and Mental Health of Transgender Older Adults: An At-Risk and Underserved Population", *The Gerontologist*.
- Freeman, Elizabeth (2010) *Time binds : queer temporalities, queer histories*, Durham, N.C: Duke University Press.
- Giddens, Anthony (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism*, Oxford: Polity Press.
- Giertsen, M. og N. Anderssen (2007) "Time period and lesbian identity events: a comparison of Norwegian lesbians across 1986 and 2005", *J Sex Res* 44(4): 328-39.
- Gjertsen, Hege, Line Melbøe, Gunn Elin Fedreheim og Ingrid Fylling (2017) 'Kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder.' NVC Nordens Vålfærdcenter / Nordic Centre for Welfare and Social Issues.
- Goldsen, Karen Fredriksen (2018) "Shifting Social Context in the Lives of LGBTQ Older Adults", *Public Policy & Aging Report* 28(1): 24-28.
- Gressgård, Randi og Christine Jacobsen (2008) "Krevende toleranse. Islam og homoseksualitet", *Tidsskrift for kjønnsforskning* 32(2): 22-39.
- Grodal, Finn (1957) *Vi som føler annerledes : homoseksualiteten og samfunnet*, Oslo: Aschehoug.
- Grue, Jan (2016) "The social meaning of disability: a reflection on categorisation, stigma and identity", *Sociology of Health & Illness* 38(6): 957-964.
- (2018) *Jeg lever et liv som ligner deres : en levnetsbeskrivelse*, Oslo: Gyldendal.
- Grønningsæter, Arne Backer (2012) *Usynlig og selvlysende : å være lesbisk, homofil, bifil eller transperson med nedsatt funksjonsevne*. Oslo: Fafo. <https://www.buudir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00001708>, Lesedato: 23.10.2018.
- Grønningsæter, Arne Backer og Bjørn Richard Nuland (2009) *Lesbiske og homofile i Sápmi : en narrativ levekårsundersøkelse*, Oslo: Fafo.
- Halberstam, Judith (2005) *In a queer time and place : transgender bodies, subcultural lives*, New York: New York University Press.
- Hansen, Ketil Lenert (2011) *Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway : the Saminor study*. University of Tromsø, Faculty of Health Sciences, Department of Community Medicine, Centre of Sami Research.
- Hanssen, Jorid Krane (2012) "'My Rainbow Family'—Discomfort and the Heteronormative Logics", *YOUNG* 20(3): 237-256.
- Haukenes, Inger, Jesper Löve, Gunnel Hensing, Ann Kristin Knudsen, Simon Øverland, Jussi Vahtera, Børge Sivertsen, Grethe S. Tell og Jens Christoffer Skogen (2019) "Inequity in disability pension: an intersectional analysis of the co-constitution of gender, education and age. The Hordaland Health Study", *Critical Public Health* 29(3): 302-313.
- Heaphy, Brian, Andrew K. T. Yip og Debbie Thompson (2004) "Ageing in a non-heterosexual context", *Ageing and Society* 24(6): 881-902.

- Hegna, Kristinn, Hans W. Kristiansen og Bera Ulstein Moseng (1999) *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Oslo: NOVA. http://nova.no/asset/6857/1/6857_1.pdf, Lesedato: 05.02.2019.
- Hegna, Kristinn og Willy Pedersen (2002) *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet? : om ungdom under 18 år som selger seksuelle tjenester*, Oslo, Nova.
- Hellesund, Tone (2008) *Identitet på liv og død : marginalitet, homoseksualitet og selvmord*, Oslo: Spartacus.
- Hellesund, Tone, Sasha Roseneil, Isabel Crowhurst, Ana Cristina Santos og Mariya Stoilova (2019 - under publisering) "Narrating and relating to ordinariness: experiences of unconventional intimacies in contemporary Europe".
- Helsedirektoratet (2015) *Rett til rett kjønn - helse til alle kjønn: Utredning av vilkår for endring av juridisk kjønn og organisering av helsetjenester for personer som opplever kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori*. Helsedirektoratet. https://www.regjeringen.no/contentassets/d3a092a312624f8e88e63120bf886e1a/rapport_i_uridisk_kjonn_100415.pdf, Lesedato: 29.09.2018.
- Høibråten, Audrey Charlotte Chisholm (2018) *Dobbel dose annerledes: En kvalitativ studie av unge skeive med etnisk minoritetsbakgrunn i Oslo*. Master, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- ILGA, The international lesbian, gay, bisexual, trans and intersex association (2017) *Map - sexual orientation laws*. g. ILGA The international lesbian, bisexual, trans and intersex association. <https://ilga.org/maps-sexual-orientation-laws>, Lesedato: 05.02.2019.
- Institute of Medicine (2011) *The Health of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People: Building a Foundation for Better Understanding*. Washington (DC): <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22013611>, Lesedato: 30.09.2019.
- Jamieson, Lynn (1998) *Intimacy: personal relationships in modern societies*, Cambridge: Polity Press.
- (1999) "Intimacy Transformed? A Critical Look at the "Pure Relationship"", *Sociology* 33(3): 477-494.
- Jones, Julie og Steve Pugh (2005) "Ageing Gay Men:Lessons from the Sociology of Embodiment", *Men and Masculinities* 7(3): 248-260.
- Kitzinger, J. (1995) "Qualitative research. Introducing focus groups", *Bmj* 311(7000): 299-302.
- Kristiansen, Hans W. (2004a) *Kjærlighetskarusellen : eldre homoseksuelle menns livsfortellinger og livsløp i Norge*, [Oslo]: Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- (2004b) "Narrating past lives and present concerns : older gay men in Norway" (red.), New York: Springer, cop. 2004, side 235-261.
- (2005) "— Så moro blir det aldri igjen. Noen tanker om nostalgi i eldre homoseksuelle menns livsfortellinger", *Norsk antropologisk tidsskrift* 16(02-03): 109-118.
- (2008) *Masker og motstand : diskre homoliv i Norge 1920-1970*, Oslo: Unipub.
- (2013) "Sexualitet och värdighet bland äldre homosexuella män i Norge" (red.), Lund: Studentlitteratur, 2013, side 163-183.
- Kristiansen, Hans Wiggo og Linn J. Sandberg (2017) "Older men's experiences of sexuality and their relevance for sexual rights" i C. Barrett og S. Hinchliff (red.) *Addressing the Sexual Rights of Older People. Theory, Policy and Practice*: Taylor and Francis, side
- Kvernmo, Siv (2004) "Mental health of Sami youth", *International Journal of Circumpolar Health* 63(3): 221-234.
- Lillejord, Sølvi, Erik Ruud, Peder Fischer-Griffiths, Kristin Børte og Asle Haukaas (2014) *Forhold ved skolen med betydning for mobbing*. Oslo: K. f. utdanning. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/grunnskole/lillejord_.pdf, Lesedato: 05.01.2015.
- Liszewski, W., J. K. Peebles, H. Yeung og S. Arron (2018) "Persons of Nonbinary Gender - Awareness, Visibility, and Health Disparities", *N Engl J Med* 379(25): 2391-2393.
- Louis, Édouard (2016) *Farvel til Eddy Bellegueule*, Oslo: Aschehoug.

- Løvdal, Ane Hedvig Heidrunsdotter (2014) *The silence in Sápmi : and the queer Sami breaking it*. Masteroppgave, UiT The Arctic University of Norway.
- Malterud, Kirsti (2012) *Fokusgrupper som forskningsmetode for medisin og helsefag*, Oslo: Universitetsforl.
- Malterud, Kjersti og Mari Bjørkman (2013) *I skapet anno 2012. En kvalitativ studie om situasjoner der lesbiske, homofile og bifile i Norge skjuler sin seksuelle orientering*. Bergen: Uni Research. http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/7550/Seksuell_orientering_og_levek%C3%A5r.pdf, Lesedato: 04.10.2018.
- McCormack, Mark (2012) *The declining significance of homophobia : how teenage boys are redefining masculinity and heterosexuality*, Oxford: Oxford University Press.
- McNair, R., L. A. Szalacha og T. L. Hughes (2011) "Health status, health service use, and satisfaction according to sexual identity of young Australian women", *Womens Health Issues* 21(1): 40-7.
- Meyer, I. H. (2003) "Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence", *Psychological Bulletin* 129(5): 674-697.
- Moran-Ellis, Jo, Victoria D. Alexander, Ann Cronin, Mary Dickinson, Jane Fielding, Judith Sloney og Hilary Thomas (2006) "Triangulation and Integration: Processes, Claims and Implications", *Qualitative Research* 6(1): 45-59.
- Mossige, Svein og Kari Stefansen (2007) *Vold og overgrep mot barn og unge : en selvrapporderingsstudie blant avgangselever i videregående skole*, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Mossige, Svein, Kirsti Valset, Anne Skevik Grødem og Helle Suseg (2008) *Seksuelle krenkelser via nettet - hvor stort er problemet?*, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Motmans, J., P. Meier, K. Ponnet og G. T'Sjoen (2012) "Female and male transgender quality of life: socioeconomic and medical differences", *J Sex Med* 9(3): 743-50.
- Motmans, Joz, Elia Wyverkens og Justine Defreyne (2017) *Being transgender in Belgium. Ten years later*. Brussel: Institute for the equality of women and men. https://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/118_-_being_transgender_in_belgium.pdf, Lesedato: 03.05.2019.
- Munkejord, Mai Camilla, Helga Eggebø og Walter Schönfelder (2017) *Hvordan ivaretas den sosiale omsorgen? En studie av brukeres, pårørendes og ansattes erfaringer med hjemmebasert eldreomsorg*. Bergen: Uni Research.
- Myhre, Mia , Siri Thoresen og Ole Kristian Hjemdal (2015) *Vold og voldtekt i oppveksten : En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringer*. Oslo: NKVTS. https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/vold_voldtekt_i_oppveksten.pdf, Lesedato: 24.10.2018.
- Nadal, Kevin L., Marie-Anne Issa, Jayleen Leon, Vanessa Meterko, Michelle Wideman og Yinglee Wong (2011) "Sexual Orientation Microaggressions: "Death by a Thousand Cuts" for Lesbian, Gay, and Bisexual Youth", *Journal of LGBT Youth* 8(3): 234-259.
- Nilsson, Arne (1998) *Såna & riktiga karlar : om manlig homosexualitet i Göteborg decennerna kring andra världskriget*, Göteborg: Anamma.
- Norges forskningsråd (2017) *Tilgjengeliggjøring av forskningsdata Revidert 2017*. Oslo: Norges forskningsråd. <https://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?cid=1254032061080&pagename=VedleggPointer&target=blank>, Lesedato: 28.05.2018.
- Ohnstad, Anbjørg (2009) *Lesbiske identiteter : skeive bevegelser*. Psykologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Pitts, Marian K., Murray Couch, Hunter Mulcare, Samantha Croy og Anne Mitchell (2009) "Transgender People in Australia and New Zealand: Health, Well-being and Access to Health Services", *Feminism & Psychology* 19(4): 475-495.

- Plummer, Kenneth (1981) *The Making of the modern homosexual*, Totowa, N.J.: Barnes & Noble Books.
- Reisner, S. L., K. Conron, N. Scout, M. J. Mimiaga, S. Haneuse og S. B. Austin (2014) "Comparing In-Person and Online Survey Respondents in the U.S. National Transgender Discrimination Survey: Implications for Transgender Health Research", *LGBT Health* 1(2): 98-106.
- Roland, Erling og Gaute Auestad (2009) *Seksuell orientering og mobbing*. Stavanger: Senter for atferdsforskning.
- Roseneil, Sasha (2000) "Queer Frameworks and Queer Tendencies: Towards an Understanding of Postmodern Transformations of Sexuality", *Sociological Research Online* 5(3): 1-13.
- Roseneil, Sasha, Isabel Crowhurst, Tone Hellesund, Ana Cristina Santos og Mariya Stoilova (2012) "Remaking Intimate Citizenship in Multicultural Europe: Experiences Outside the Conventional Family" i B. Halsaa, S. Roseneil, og S. Sümer (red.) *Remaking Citizenship*: Palgrave Macmillan, side 41-69.
- Rydström, Jens (2011) *Odd Couples: A History of Gay Marriage in Scandinavia*.
- Rydström, Jens 2010. "" I , redaktörer , 242–73. (2010) "Giftpåstås: Genusperspektiv på den nordiska modellen av registrerat partnerskap" i B. Rosenbeck og H. Sanders (red.) *Det politiska äktenskapet: 400 års historia om familj och reproduktion*, Stockholm: Makadam, side 242–73.
- Salway, T., L. E. Ross, C. P. Fehr, J. Burley, S. Asadi, B. Hawkins og L. A. Tarasoff (2019) "A Systematic Review and Meta-Analysis of Disparities in the Prevalence of Suicide Ideation and Attempt Among Bisexual Populations", *Arch Sex Behav* 48(1): 89-111.
- Sandfort, T. G., F. Bakker, F. G. Schellevis og I. Vanwesenbeeck (2006) "Sexual orientation and mental and physical health status: findings from a Dutch population survey", *Am J Public Health* 96(6): 1119-25.
- Scott, Nicholas A. og Janet Siltanen (2017) "Intersectionality and quantitative methods: assessing regression from a feminist perspective", *International Journal of Social Research Methodology* 20(4): 373-385.
- Shields, Stephanie A. (2008) "Gender: An Intersectionality Perspective", *Sex Roles* 59(5): 301-311.
- Siverskog, Anna (2016) *Queera livslopp: Att leva och åldras som lhbtq-person i en heteronormativ värld*. Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, NISAL - Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande., Linköpings universitet.
- Siverskog, Anna (2013) "Den internationella forskningen om äldre hbtq-personer" i J. Bromseth og A. Siverskog (red.) *Lhbtq-personer och åldrande: Nordiska perspektiv*, Lund: Författarna och studentlitteratur, side 31-46.
- Siverskog, Anna og Janne Bromseth (2019) "Subcultural Spaces: LGBTQ Aging in a Swedish Context", *The International Journal of Aging and Human Development* 0(0): 0091415019836923.
- Slevin, Kathleen F. og Thomas J. Linneman (2010) "Old Gay Men's Bodies and Masculinities", *Men and Masculinities* 12(4): 483-507.
- Slåtten, Hilde (2016) *Gay-related name-calling among young adolescents : exploring the importance of the context*, Bergen: University of Bergen.
- Slåtten, Hilde, Norman Anderssen og Jørn Hetland (2015) "Gay-related name-calling among Norwegian adolescents - harmful and harmless", *Scand J Psychol* 56(6): 708-16.
- Stubberud, Elisabeth og Deniz Akin (2018) *Alene og skeiv. En studie av livssituasjonen for skeive enslige mindårige asylsøkere i omsorgssentre og asylmottak*. Steigen: Forlaget Nora.
https://bufdir.no/Aktuelt/Ny_studie_om_livssituasjonen_for_skeive_enslige_mindrearige_asylokere_i_omsorgssentre_og_mottak/, Lesedato: 05.02.2019.
- Stubberud, Elisabeth, Lin Prøitz og Hasti Hamidiasl (2018) *Den eneste skeive i bygda? Unge lhbt-personers bruk av kommunale helsetjenester*. Steigen: F. Nora.
https://www.kun.no/uploads/7/2/2/3/72237499/stubberud_pr%C3%B8itz_og_hamidiasl_2018_-_den_ eneste_skeive_i_bygda_-_web.pdf, Lesedato: 30.09.2019.

- Su, D., J. A. Irwin, C. Fisher, A. Ramos, M. Kelley, D. A. R. Mendoza og J. D. Coleman (2016) "Mental Health Disparities Within the LGBT Population: A Comparison Between Transgender and Nontransgender Individuals", *Transgend Health* 1(1): 12-20.
- Svendsen, Stine H. Bang, Elisabeth Stubberud og Elise F. Djupedal (2018) "Skeive ungdommers identitetsarbeid: SKAM etter homotoleransen", *Tidsskrift for kjønnsforskning* 42(3): 162-83.
- Synnes, O. og K. Malterud (2019) "Queer narratives and minority stress: Stories from lesbian, gay and bisexual individuals in Norway", *Scand J Public Health* 47(2): 105-114.
- Thoresen, Siri og Ole K. Hjemdal (2014) *Vold og voldtekt i Norge : en nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*, Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- van der Ros, Jannecke (2014) "Når kjønn er et valg. Transpersoners inntreden i verden", *Fontene forskning : et tidsskrift fra Fellesorganisasjonen (FO)* 7(1/2014): 56-68.
- van der Ros, Janneke (2013) *Alskens folk : Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*, Hamar: Likestillingscenteret.
- van Wagenen, A., J. Driskell og J. Bradford (2013) "'I'm still raring to go': Successful aging among lesbian, gay, bisexual, and transgender older adults", *Journal of Aging Studies* 27(1): 1-14.
- Veenstra, G. (2011) "Race, gender, class, and sexual orientation: intersecting axes of inequality and self-rated health in Canada", *Int J Equity Health* 103.
- Walls, N. Eugene og Stephanie Bell (2011) "Correlates of Engaging in Survival Sex among Homeless Youth and Young Adults", *The Journal of Sex Research* 48(5): 423-436.
- Weeks, Jeffrey (2007) *The World We Have Won: The Remaking of Erotic and Intimate Life*, London: Routledge.

I denne rapporten utforsker vi hvordan det er å leve skeive liv i et samfunn hvor skeive har tilkjempet seg viktige formelle rettigheter og aksept blant majoriteten, men samtidig opplever utfordringer og belastninger knyttet til åpenhet, diskriminering og tilgang til likeverdige tjenester. Vi utforsker også erfaringene til de av oss som i tillegg til å være skeiv er gamle, har nedsatt funksjonsevne, samisk bakgrunn, innvandrerbakgrunn, religiøs bakgrunn eller en marginalisert sosial bakgrunn. For de fleste deltakerne i denne studien er fortellingene om første gang man valgte å være åpen om sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet overfor sine nærmeste – gjerne foreldre eller nære venner – en viktig del av livshistorien. Selv om det på grunn av de store endringene i rettigheter og holdninger har blitt lettere å være skeiv, kan det være krevende å komme ut som lhbtis-person. Vi ser også at ulike diskrimineringsgrunnlag noen ganger samvirker og bidrar til sosial marginalisering, for eksempel når mangel på økonomiske ressurser gjør at man ikke har tilgang på skeive nettverk. I rapporten problematiserer vi kronologiske og aldersbestemte forståelser av livsløp, og identifiserer noen sentrale hendelser og erfaringer som synes å være viktige i skeive liv. Dette er hendelser og erfaringer som kan innebære utsatthet og smerte, som følelser av annerledeshet, negative møter i form av hatytringer, diskriminering, og sårbarhet for seksuell trakassering og overgrep. Men det er også hendelser og erfaringer som kan innebære personlig vekst og styrke, som deltakelse i skeive nettverk og fellesskap, trygg identitet og gode navigeringer i det utfordrende landskapet av normative familieliv.

NORLANDSFORSKNING
NORLAND RESEARCH INSTITUTE

Postboks 1490
N-8049 Bodø
Norge

Tlf: +47 75 41 18 10
nf@nforsk.no
www.nordlandsforskning.no

ISBN nr: 978-82-7321-766-0 (trykt)
ISBN nr: 978-82-7321-767-7 (digital)
ISSN-nr: 0805-4460